

ACIBADEM MEHMET ALİ AYDINLAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**GELENEKSEL AKRAN ZORBALIĞINI VE SİBER AKRAN
ZORBALIĞINI DENEYİMLEYEN ERKEK LİSE
ÖĞRENCİLERİNİN DEPRESYON-KAYGI-STRES
DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ**

MAHİ ASLAN
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADLİ BİLİMLER ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet Oğuz Polat

İSTANBUL-2024

ACIBADEM MEHMET ALİ AYDINLAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**GELENEKSEL AKRAN ZORBALIĞINI VE SİBER AKRAN
ZORBALIĞINI DENEYİMLEYEN ERKEK LİSE
ÖĞRENCİLERİNİN DEPRESYON-KAYGI-STRES
DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ**

MAHİ ASLAN
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADLİ BİLİMLER ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet Oğuz Polat

İSTANBUL-2024

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığı beyan ederim.

20/05/2024

Mahi Aslan

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın bütün aşamalarında, kıymetli ve derin akademik bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren, değerli zamanını ayırıp içtenlikle destek olan, bundan sonraki mesleki ve akademik hayatımda örnek alacağım kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Oğuz Polat'a şükran ve minnetlerimi sunarım. Yüksek lisans programım süresince bilgi ve becerilerini paylaşan, bilgi birikimi ve yardımı ile destek olan hocalarım Prof. Dr. Işıl Pakiş'e, Prof. Dr. Ali Kemal Yıldız'a ve Doç. Dr. Fatih Artvinli'ye teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMA VE SİMGELER LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
ÖZET.....	1
ABSTRACT	2
1 GİRİŞ VE AMAÇ.....	3
1.1 Araştırmanın Önemi	3
1.2 Araştırmanın Amacı.....	4
1.3 Araştırmanın Hipotezleri.....	4
2 GENEL BİLGİLER	5
2.1 Akran Zorbalığı	6
2.1.1 Geleneksel akran zorbalığı	6
2.1.2 Siber akran zorbalığı nedir?	11
2.1.3 Tarihçe.....	14
2.1.4 Süre	16
2.1.5 Cinsiyet	17
2.1.6 Yaş.....	18
2.1.7 Tipleri	20
2.1.7.1 Fiziksel zorbalık.....	21
2.1.7.2 Sözel zorbalık.....	21
2.1.7.3 Sosyal zorbalık.....	22
2.1.8 Akran zorbalığında seyirci kavramı.....	23
2.2 Dünyadaki Durum.....	25
2.3 Türkiyedeki Durum.....	29
2.4 Kuramlar	32
2.4.1 Ekolojik kuram ve akran zorbalığı.....	33
2.4.1.1 Mikrosistem	34
2.4.1.2 Mezosistem	35
2.4.1.3 Ekzosistem.....	35
2.4.1.4 Makrosistem.....	35
2.4.2 Sosyal öğrenme teorisi.....	37
2.5 Akran Zorbalığının Etkileri	39

2.5.1	Psiko-somatik etkileri.....	40
2.5.2	Akademik etkileri.....	42
2.5.3	Psiko-sosyal boyutta etkileri.....	44
2.5.3.1	Akran zorbalığının yetişkinlik dönemine yansıması.....	46
2.6	Ruh Sağlığı Kapsamında Depresyon-Anksiyete-Stress.....	48
2.6.1	Depresyon.....	48
2.6.2	Kaygı.....	49
2.6.3	Stress.....	50
2.7	Akran Zorbalığı ve Medikal Boyut.....	50
2.7.1	Fiziksel yaralar ve travmalar	51
2.7.2	Travmatik beyin hasarı.....	52
2.7.3	İç organ hasarları	52
2.8	Adli Bilimler Boyutu	54
2.8.1	Silah bulundurma boyutu.....	54
2.8.2	Madde kullanımı boyutu.....	56
2.8.3	İntihar ve adli tıp boyutu	57
2.8.4	Cinayet ve adli tıp boyutu.....	59
2.8.5	Adli tıp raporu	61
2.8.5.1	Delil toplama ve koruma.....	61
2.8.5.2	Tıbbi muayene ve raporlama	61
2.8.5.3	Zorbalık tespiti ve tanımlama	62
2.8.6	Adli süreç desteği.....	62
2.9	Hukuksal Boyut	62
2.9.1	Çocuklar ve ceza sorumluluğu	63
2.9.2	Çocuk hakları sözleşmesi ve akran zorbalığı.....	64
2.9.2.1	Eşitlik hakkı / ayırım gözetmeme ilkesi (madde 2).....	65
2.9.2.2	Özel yaşantının korunması hakkı (madde 16).....	65
2.9.2.3	Suistimal ve ihmalden korunma hakkı (madde 19)	66
2.9.2.4	Sağlık ve refah hakkı (madde 24)	66
2.9.2.5	Eğitim hakkı (madde 28)	66
2.9.2.6	Eğitimin hedeflerine ilişkin ilkeler (madde 29)	67
2.10	Önleme ve Müdahale Programları	67
2.10.1	Olweus zorbalığı önleme programı (OBPP)	68
2.10.2	KiWa.....	69
3	GEREÇ VE YÖNTEM	71
3.1	Araştırmanın Yöntemi	71
3.2	Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	71
3.3	Demografik Değişken	71
3.4	Veri Toplama Araçları.....	72
3.5	Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı (OÖAZ) Ölçeği.....	72
3.6	Siber Zorbalık Üçgeni Ölçeği	73
3.7	DASS 21 Depresyon-Kaygı-Stres Ölçeği	73
3.8	Hipotezler	73
3.9	Zorbalığın Değerlendirilmesi.....	74
3.10	Siber Zorbalığın Değerlendirilmesi	74
4	BULGULAR	75

4.1 Tanımlayıcı Analizler	75
4.2 Normallik Ve Güvenilirlik İncelemelerine İlişkin Bulgular	76
4.3 Hipotezlere İlişkin Bulgular	78
5 TARTIŞMA.....	84
5.1 Zorbalığı Deneyimleyenler (Mağdur, Zorba ve Hem Mağdur Hem Zorba) Deneyimlemeyenlere Göre Daha Yüksek Depresyon-Stres-Kaygı Yaşar.....	84
5.2 Yüz Yüze Zorbalık Mağduriyetinin Neden Olduğu Depresyon, Stres ve Kaygı Siber Mağduriyetin Neden Olduğu Depresyon, Stres ve Kaygı Daha Yüksektir.....	87
5.3 Zorbalığı Deneyimleyen Öğrenciler Deneyimlemeyen Öğrencilere Göre Okulu Daha Az Sever	88
5.4 Yaş Arttıkça Geleneksel Zorbalık ve Siber Zorbalık Mağduriyeti Azalır ve Depresyon, Stres Ve Kaygı Düzeyleri Düşer	90
6 SONUÇ	93
7 KAYNAKLAR.....	96
8 EKLER.....	114
EK 1. Etik Kurul Onayı Belgesi.....	114
EK 2. Katılımcılar İçin Aydınlatılmış Onam Form	116
EK 3. Ebeveynler için Aydınlatılmış Onam Form	117
EK 4. Çocuk Hakları Sözleşmesinin 2, 16, 19, 24, 28 ve 29. Maddeleri	118
9 ÖZGEÇMİŞ	122

KISALTMA VE SİMGELER LİSTESİ

APA	Amerika Psikoloji Derneği
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
OÖAZ	Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1. Yüz yüze akran zorbalığı ve siber akran zorbalığının doğrudan ve dolaylı boyutlu grafiği..... 23
- Şekil 2. Akran zorbalığı kavramı ve bronfenbrenner'in ekolojik modeli 34

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. Akran zorbalık eylemlerinin yapılması sonucunda ortaya çıkabilecek suçlar	63
Tablo 2. Araştırma örnekleminin genel bilgileri.....	75
Tablo 3. Araştırma örnekleminin zorbalık durumu düzeyleri.....	76
Tablo 4. Araştırma ölçeklerinin ortalama skorları	76
Tablo 5. Araştırma örnekleminin normallik incelemeleri.....	77
Tablo 6. Araştırma ölçeklerinin güvenilirlik skorları	77
Tablo 7. Araştırma örnekleminin depresyon - kaygı - stres ve zorbalık durumu ortalama farklılıkları.....	79
Tablo 8. Araştırma örnekleminin yüz yüze zorbalık mağduriyeti ve siber mağduriyet ile depresyon, stres ve kaygı arasındaki doğrusal ilişki	79
Tablo 9. Araştırma örnekleminin ‘okulu ne kadar seversin?’ sorusuna verilen cevapları	80
Tablo 10. Araştırma örnekleminin ‘okulu ne kadar seversin?’ sorusuna verilen cevapların zorbalık deneyimi ile ilişkisi	80
Tablo 11. Araştırma örnekleminin sınıf değişkeni ile yüz yüze ve siber zorbalık durumları arasındaki ilişki	81
Tablo 12. Araştırma örnekleminin sınıf değişkeni ile depresyon, stres ve kaygı arasındaki ilişki	81
Tablo 13. Araştırma örnekleminin zorbalık durumları ile zorbalık yağma ve mağduriyet şiddet ve düzeyleri arasındaki ilişki.....	82

ÖZET

Geleneksel Akran Zorbalığını ve Siber Akran Zorbalığını Deneyimleyen Erkek Lise Öğrencilerinin Depresyon-Kaygı-Stres Düzeylerinin İncelenmesi.

Bu araştırmada 14-18 yaş aralığında İstanbul'da ortaöğretim kurumunda öğrenim gören 500 erkek lise öğrencisinin geleneksel akran zorbalığı ile siber akran zorbalığını deneyimlerinin depresyon-stres-kaygı belirtileri ile olan ilişkisi ve adli bilimler boyutu değerlendirilerek incelenmektedir. Veriler sınıf ortamında öğrencilerden anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak; Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı (OÖAZ) Ölçeği, Siber Zorbalık Üçgeni Ölçeği, DASS 21 Depresyon-Kaygı-Stres Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada toplanan verilerin analizinde IBM SPSS Statistic Base 25.0 kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin 209'u (%42) 9. Sınıf, 108' (%21) 10. Sınıf, 93'ü (%19) 11. Sınıf ve son olarak da 90'ı (%18) 12. Sınıf öğrencisidir. Katılımcıların zorbalık durumları incelendiğinde, 88 (%18) öğrencinin kurban rolünde, 31 (%6) öğrencinin zorba rolünde, 172 (%34) öğrencinin hem zorba hem kurban rolünde olduğu görülmektedir. 209 (%42) öğrenci ise kendini ne zorba ne kurban olarak tanımlamıştır. Zorba ve kurban durumundaki öğrenciler en yüksek depresyon (Ort= 15,15), kaygı (Ort= 13,53) ve stres (Ort= 15,01) düzeylerine sahiptir. Buna ek olarak kurban durumundaki öğrencilerin depresyon, stres ve kaygı düzeyleri zorba durumundaki öğrencilerden daha yüksektir. Elde edilen bulgulara göre, depresyon-stres-kaygı düzeyi yüz yüze zorbalıkta daha yüksektir. Bununla ilişkili olarak zorba ve kurban grubundaki katılımcıların okulu en az seven katılımcılar olduğu görülmektedir (Ort= 2.49). Katılımcıların sınıfları arttıkça depresyon, stres ve kaygı düzeyleri düşüş göstermektedir. Tüm bulgular değerlendirildiğinde geleneksel akran zorbalığının siber akran zorbalığına göre ergenleri daha olumsuz etkilediği, hem mağdur hem zorbaların depresyon-stres-kaygı boyutunda en çok etkilenen grup olduğu, yaş arttıkça zorbalıktan etkilenme düzeyinin düştüğü, hem mağdur hem zorbaların okul sevgisinin en zayıf gençler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Akran zorbalığı, Geleneksel akran zorbalığı, Siber akran zorbalığı, Akran zorbalığının etkileri.

ABSTRACT

Investigation of Depression-Anxiety-Stress Symptoms of Male High School Students Experienced Traditional Peer Bullying and Cyber Peer Bullying.

In this study, the relationship between traditional peer bullying and cyber peer bullying experiences and depression-stress-anxiety symptoms and the perspective of forensic sciences are evaluated of 500 male high school students studying at a secondary school in Istanbul between the ages of 14-18 is examined. Data were collected from students in the classroom using the survey method. As a data collection tool in the research; Olweus Peer Bullying Scale for Students (OÖAZ) Scale, Cyber Bullying Triangle Scale, DASS 21 Depression-Anxiety-Stress Scale were used. IBM SPSS Statistic Base 25.0 was used to analyze the data collected in the study. According to the findings of the research, 209 (42%) of the students are in the 9th grade, 108 (21%) are in the 10th grade, 93 (19%) are in the 11th grade and finally 90 (18%) are in the 12th grade. When the bullying situations of the participants are examined, it is seen that 88 (18%) students are in the victim role, 31 (6%) students are in the bully role, and 172 (34%) students are both in the bully and victim role. 209 (42%) students defined themselves as neither a bully nor a victim. Students in bully and victim situations had the highest levels of depression ($M=15.15$), anxiety ($M=13.53$) and stress ($M=15.01$). In addition, students who are victims have higher levels of depression, stress and anxiety than students who are bullies. According to the findings, the depression-stress-anxiety level is higher in face-to-face bullying. The participants' grades increase, their depression, stress and anxiety levels decrease. According to the findings, the relationship between the class variable and depression, stress and anxiety is significant ($p<0.05$). As the participants' grades increase, their depression, stress and anxiety levels decrease. When all the findings were evaluated, it was concluded that traditional bullying affects adolescents more negatively than cyber bullying, that the victims are the most affected among those who experience bullying, that the level of being affected by bullying decreases as age increases, and that both the bully and the victim youth have a weak love for school.

Keywords: Breast cancer, Breast MRI, Prognostic biomarker, Edema, Axillary lymph node, Metastasis.

1 GİRİŞ VE AMAÇ

1.1 Araştırmanın Önemi

Geleneksel ve siber akran zorbalığının, özellikle erkek lise öğrencileri üzerindeki depresyon, kaygı ve stres gibi psikolojik belirtiler üzerindeki etkilerini incelemek, gençlerin ruh sağlığını anlamak ve iyileştirmek için önemlidir. Bu araştırma, akran zorbalığının sağlık sonuçlarını daha iyi anlamamıza, toplumun bu konudaki farkındalığını artırmamıza ve akran zorbalığına maruz kalan gençlerin desteklenmesine yönelik daha etkili stratejiler geliştirmemize olanak tanımaktadır. Bu tez, gençlerin yaşadığı psikolojik zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olacak uygulanabilir çözümleri keşfetme ve böylece gençlerin sağlıklı bir yaşam sürmelerine ve başarılı bir şekilde okulu tamamlamalarına katkıda bulunmaktadır. Elde edilen bulgular, okullarda anti-zorbalık politikalarının güçlendirilmesi ve uygulanmasında rehberlik sağlayabilir. Yapılacak olan çalışmalarla öğrenciler arasında güvenli ve destekleyici bir ortamın sağlanması, öğrencilerin akademik başarılarını artırabilir ve okulda daha olumlu bir deneyim yaşamalarını sağlayabilir. Bu da öğrencilerin okuldan keyif almalarını ve sosyal, duygusal ve akademik gelişimlerini destekleyebilir.

Akran zorbalığının azaltılması ve gençlerin ruh sağlığının iyileştirilmesi, toplumun genel refahını artıracaktır. Gençlerin psikolojik olarak sağlıklı olmaları, ileride daha başarılı ve üretken bireyler olmalarını sağlayabilir, dolayısıyla toplumun uzun vadeli kalkınmasına olumlu etkiler sağlayabilir. Bu nedenle, akran zorbalığının ve psikolojik belirtilerin incelenmesi, sadece bireysel düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal ve toplumsal düzeyde de büyük öneme sahiptir.

Son olarak, bu tez ayrıca adli bilimlerle ilgili akademik literatüre yeni bilgi ve anlayışlar katmak açısından da önemlidir. Elde edilen bulgular, bu alandaki araştırmalara temel oluşturabilir ve gelecekte yapılacak çalışmalar için yol gösterici olabilir.

1.2 Araştırmanın Amacı

Akran zorbalığı ülkemizde ve tüm dünyada yaygın bir problem olarak görülmektedir. Bu problem çocukların ve gençlerin psikolojik iyi oluşlarını olumsuz etkileyerek yaşam kalitesini düşürmektedir. Araştırmanın amacı, akran zorbalığının ergenlerde depresyon, stres ve kaygı düzeylerine olan etkilerini analiz etmektir. Bu çalışma, akran ilişkilerindeki zorbalığın psikolojik sağlık üzerindeki potansiyel etkilerini derinlemesine anlamayı hedeflemektedir. Gençlerin sağlığı, eğitimi ve toplumdaki rolü üzerinde olumlu bir etki yaratmayı amaçlayan bu tez, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kapsamlı etkilere sahiptir.

1.3 Araştırmanın Hipotezleri

- Hipotez 1: Zorbalığı deneyimleyenler (mağdur, zorba ve hem mağdur hem zorba) deneyimlemeyenlere göre daha yüksek Depresyon-Kaygı-Stres yaşar.
- Hipotez 2: Yüz yüze zorbalık mağduriyetinin neden olduğu depresyon, stres ve kaygı siber mağduriyetin neden olduğu depresyon, stres ve kaygıdan daha yüksektir.
- Hipotez 3: Zorbalığı deneyimleyen öğrenciler deneyimlemeyen öğrencilere göre okulu daha az sevmektedir.
- Hipotez 4: Sınıf arttıkça mağduriyet azalmakta ve arttıkça depresyon, stres ve kaygı düzeyleri düşüş göstermektedir.

2 GENEL BİLGİLER

Şiddetin en çok rastlanılan ve özellikle çocukluk dönemini etkileyen şiddet tiplerinden birisi akranlar arası şiddettir. Şiddetin aynı yaş grubunda olan, aynı ortamda yaşayan çocuklar arasında görülmesi özellikle son dönemde dikkat çekmeye başlamış ve günümüzde yaşanan toplumsal şiddetin başlangıç noktalarından birisi haline gelmiştir.

Şiddet, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından, *“fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması”* durumu olarak tanımlanmaktadır (1).

Şiddet, Polat tarafından, *“kanuna uymamak, kişiye zarar vermek, hakaret etmek, onurunu kırmak, dinginliğe ve huzura son vermek, birinin hakkını çiğnemek, hırpalamak, incitmek, canını acıtmak için zor kullanmak, aşırı yıkıcı davranışlarda bulunmak, aşırı derecede öfke ifade etmek şekillerinde kendini gösteren davranışlar”* olarak tanımlanmaktadır (2).

Zorbalık en genel tanımı ile, “güç dengesizliği bağlamında bir grup veya birey tarafından, bir veya daha fazla bireye yönelik psikolojik ve/veya fiziksel rahatsızlık vermek amacıyla yüz yüze ve/veya sanal ortamda gerçekleştirilen, kasıtlı, tekrarlayan ve sosyal etkileşim barındıran amaç odaklı saldırgan davranışların doğrudan ve/veya dolaylı biçimde uygulanması” olarak tanımlanmaktadır (2-9).

Zorbalık meydana gelme tipine göre fiziksel, sosyal, sözel olmak üzere 3 gruba ayrılmaktadır. Fiziksel, sosyal ve sözel boyutta hem yüz yüze hem de sanal ortamda görülebilmektedir (2,10,11) Yüz yüze ortamda gerçekleştirilen zorbalık ‘geleneksel zorbalık’, sanal ortamda gerçekleştirilen zorbalık ‘siber zorbalık’ olarak tanımlanmaktadır (12). Akran zorbalığının eğitimdeki en yaygın ve zorlu sorunlardan biri olup birçok olumsuz kısa ve uzun vadeli sonucu beraberinde getiren uluslararası ciddi bir sorundur. Bireyin aileden sonra ikinci sosyalleşme kurumu olan ve eğitim-

öğretimin gerçekleştiği okullarda deneyimlenen zorbalık, bireyin gelişimini gelişimini olumsuz etkileyerek sahip olduğu kapasitesini ortaya çıkarmaya engeldir. Araştırmalar göstermektedir ki zorbalık var olan problemleri şiddetlendirmekte/tetiklemekte veya yeni problemler ortaya çıkartmaktadır (13).

2.1 Akran Zorbalığı

2.1.1 Geleneksel akran zorbalığı

Akran zorbalığı, eğitimdeki en yaygın ve zorlu sorunlardan biri olup birçok olumsuz kısa ve uzun vadeli sonucu beraberinde getiren uluslararası ciddi bir sorundur.

Günümüzde zorbalık kavramına ilişkin en yaygın kullanılan tanım, dünyada akran zorbalığı konusunun öncüsü olan, bu alanda en kapsamlı ve uzun süreli araştırmalar yapmış olan Dan Olweus tarafından yapılmıştır (3,4,14,15). Olweus'un ilk çalışmalarında zorbalık, sorun veya şiddete neden olmaya eğilimli olan, yasaya uygun olmayan kabalık anlamına gelmekte olan ingilizce “mob” kökünden gelen mobbing sözcüğü ile ifade edilmiştir. Ancak Olweus'un ilerleyen çalışmalarında ‘mobbing’ sözcüğünün yerini ‘bullying’ sözcüğünün aldığı görülmektedir (16).

Zorbalık, saldırgan davranışın bir biçimidir. Temelinde başka birini incitmek için tasarlanan davranışlar bulunmaktadır (17).

Olweus'a göre zorbalık, bir grup veya birey tarafından, bir veya daha fazla bireye yönelik psikolojik ve/veya fiziksel rahatsızlık vermek amacıyla gerçekleştirilen, kasıtlı ve tekrarlayan saldırgan olumsuz davranışlar olarak tanımlanmaktadır (14). Tanımda değinilen olumsuz davranışlar, bireye kasıtlı bir şekilde acı çektirmek şeklinde açıklanmaktadır (18).

Olweus'un zorbalık tanımında vurgulanan güç dengesizliği, zorbalığa maruz kalan mağdurun zorbadan yaşça daha küçük veya fiziksel olarak daha zayıf

olduğundan kendini savunamayacağı şeklinde açıklanmaktadır. Ayrıca, saldırgan davranışların birden fazla sayıda meydana gelebileceğini belirtmektedir (19,20).

Olweus'un tanımlayıcı kriterleri olan kasıtlı bir biçimde zarar verme niyeti, tekrarlama ve güç dengesizliği yaygın olarak kabul edilmekte ve kullanılmaktadır (5). Olweus'un tanımına göre bir davranışın zorbalık olarak adlandırılabilmesi için şu kriterleri kapsamalıdır:

- Bireye kasıtlı bir şekilde zarar vermek amaçlanmaktadır.
- Eylemler sistematik bir şekilde devam etmektedir.
- Zorba ve mağdur arasında fiziksel ve/veya psikolojik güç dengesizliği bulunmaktadır.
- Zorba fiziksel ve psikolojik açıdan mağdurdan kendini daha güçlü hissederek onun üzerinde baskı kurabileceği inancına sahiptir. Mağdur ise kendini zorbadan daha zayıf algılayarak kendini savunamayacağı düşüncesi içerisinde (19).

Akranlar arası şiddetin temel karakteristiğinin; adölesan dönemde akranlar arasındaki gruplaşmalar akranlar arası şiddetin de en sık görüldüğü durumlardır. Gruplaşmaların meydana gelmesi ve bu gruplaşmaların ortak bir veya daha fazla mağdur seçerek saldırgan eylemlerde bulunması ile akran zorbalığı görülebilmektedir (2).

Stein, Dukes ve Warren zorbalığı tanımlarken sözü edilen güç dengesizliğinin fiziksel olabileceği gibi psikolojik de olabileceğini belirtmektedirler (13). Akran zorbalığı mağdurda korku, endişe veya zarar vermeyi amaçlayan hem fiziksel hem de psikolojik saldırı ve yıldırma barındırmaktadır (21).

Roland ve Munthe zorbalığı, kendini savunamayacak durumda olan bireyin uzun dönemde sistematik bir şekilde fiziksel ve/veya psikolojik şiddete maruz kalması olarak tanımlamıştır (6). Rigby, zorbalığı tanımlarken hem davranış biçimi hem de tutum olarak ele almıştır. Ona göre, zorbalık 'insanlara zarar verme isteği duyan bir bireyin, bu isteğini doyurmak için kendisinden fiziksel veya psikolojik

olarak veya zekâ geriliği bulunan bireyleri tekrarlayıcı bir biçimde rahatsız etmesi' dir (22).

Sullivan'a göre zorbalığı bir bireyin veya grubun başka bir bireye veya gruba sürekli olarak saldırganlık ve manipölasyon içeren eylemlerde bulunması olarak tanımlamaktadır (8).

Farrington tarafından zorbalık bireyin fiziksel veya psikolojik olarak kendisinden daha güçlü bir birey tarafından baskıya maruz bırakılması' şeklinde tanımlayarak, eylemin kışkırtma sonucu meydana gelmemiş olmasının, bir eylemi zorbalık olarak adlandırırken dikkat edilmesi gereken bir unsur olduğu belirtilmektedir. Ancak bu tanımlamayı eleştiren Stephenson ve Smith 'kışkırtıcı mağdurlar' kavramına değinerek bazı durumlarda zorbaların saldırgan tutum sergilemesinde mağdurların kışkırtıcı tutumlarının da etkisi olabileceği belirtilmiştir (23).

Bjorkquist, Ekman, Lagerspetz akran zorbalığını tanımlarken doğasında sosyal etkileşim barındıran özel bir saldırganlık biçimi olarak ifade etmektedir (9).

Olweus ve Roland'a göre bir tutum veya davranışın zorbalık olarak kabul edilebilmesi için en az bir ay süresince devam etmesi gerekirken, sıklığının ise haftada en az bir defa olması gerekmektedir. Lowenstein ise bir davranışı zorbalık olarak tanımlamak için en az altı ay boyunca devam etmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Lowenstein'e göre bir davranışı zorbalık olarak tanımlamak için mağdur bireyin beyanının yeterli olmadığı, en az iki akranının ve öğretmenin bireyin maruz kaldığı zorbalığı doğrulması gerektiğini ifade etmiştir (24).

Zorbalığa maruz kalma, kötü ruh sağlığı, fiziksel sağlık ve düşük refah duygusu gibi bir dizi olumsuz sonuçla sonuçlanabilir. Bu bağlamda zorbalığın mağdura zarar verme düzeyine bakıldığında sürenin değişkenlik gösterebileceği düşünülebilir (25). Buna göre, Polat zorbalığın birçok farklı şekilde meydana gelebileceği gibi her bir vakanın süre açısından da birbirinden farklılık gösterebileceğini belirtmiştir. Polat'a

göre zorbalık kısa bir sürede bitebileceği gibi çok uzun sürelerle de yayılabilir. Bu açıdan kesin bir zaman limitinden bahsetmek mümkün değildir (2).

Zorbalığı tanımlamak için yaygın olarak kabul edilen faktörler (2-9, 26);

- Zorbalık eyleminin veya zorbalığa maruz kalma kaygısının uzun süre boyunca devam etmesi,
- Zorbalıkta zorba ile mağdur arasında güç dengesizliği bulunması (Psikolojik ve fiziksel olarak eşit güçteki akranların çatışması bu kapsam dışındadır.),
- Zorbalık fiziksel, sözel ve psikolojik boyuttaki tüm şiddet davranışlarını kapsar,
- Zorbalık sadece direkt eylemler ile değil aynı şekilde dolaylı bir biçimde manipülatif eylemler ile de meydana gelebilir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) yapmış olduğu akran zorbalığı tanımı günümüzde yaygın olarak kabul gören tanımdır. Dünya Sağlık örgütüne göre zorbalık, kardeş ya da şu anda flört partneri olmayan başka bir genç ya da genç grup tarafından gözlemlenen ya da algılanan bir güç dengesizliğinin olduğu ve davranışın tekrarlandığı ya da çok kez tekrarlanma olasılığının yüksek olduğu herhangi bir istenmeyen saldırgan davranıştır. Zorbalık, hedeflenen ergene fiziksel, psikolojik, sosyal veya eğitimsel zarar dahil olmak üzere zarar veya sıkıntı verebilmektedir (27). Amerika Psikoloji Derneği (APA)'a göre *“zorbalık, birinin kasıtlı olarak ve tekrar tekrar başka bir kişinin yaralanmasına veya rahatsız olmasına neden olduğu bir saldırgan davranış biçimidir. Zorbalık, fiziksel temasla gerçekleşebileceği gibi temasın olmadığı eylemlerle de gerçekleşebilmektedir”* (28). Olweusa göre geleneksel zorbalık mağdurları ve zorbaların, karakteristik özellikleri bulunmaktadır. En yaygın kurban türü olan pasif veya boyun eğici mağdurlar, genellikle aşağıdaki özelliklerden bazılarına sahiptir.

Olweus'a (2010) göre geleneksek mağdurların bazı özellikleri şunlardır (19):

- Temkinli, hassas, sessiz, içine kapanık ve utangaç,
- Kaygılı, güvensiz, mutsuz ve özsaygısı düşük,

- Depresyonda ve yaşıtlarına göre çok daha sık intihar düşüncesi,
- Genellikle tek bir iyi arkadaşı yoktur ve yetişkinlerle akranlarından daha iyi ilişki kurarlar,
- Erkekler genellikle fiziksel olarak daha zayıftırlar.

Olweus'a (2010) göre geleneksel zorbalar aşağıdaki özelliklerden bazılarını sergileme eğilimindedir (19):

- Diğer öğrencilere hükmetme ve boyun eğdirme ve kendi yollarına gitmeye yönelik güçlü ihtiyaçlar,
- Ani patlamalar şeklinde davranışlar sergilerler ve kolayca öfkelenirler,
- Mağdur olan öğrencilere karşı çok az empati gösterirler,
- Ebeveynler ve öğretmenler başta olmak üzere yetişkinlere karşı genellikle saldırgan tutum sergilerler,
- Genellikle vandalizm, suçluluk ve uyuşturucu kullanımı gibi diğer antisosyal veya kural dışı faaliyetlerde bulunurlar,
- Erkek iseler, genel olarak erkeklerden ve özellikle de kurbanlarından genellikle fiziksel olarak daha güçlüdürler.

Polat'a göre akran zorbalığı mağdurlarının karakteristik özellikleri şunlardır (2);

- Akademik olarak daha başarısız olan,
- Akranlarına göre başarısız olan,
- Kendine güveni olmayan,
- Mutsuz görünen.

Polat'a göre akran zorbalığında zorbaların karakteristik özellikleri şunlardır (2);

- Fiziksel ve psikolojik boyutta üstünlük kurma çabasının olması,
- Aile içi şiddet mağduru olması,
- Benlik saygısının düşük olması,
- Empati gücünün zayıf olması,
- Dürtüsel ve saldırgan olması.

2.1.2 Siber akran zorbalığı nedir?

Bilişim teknolojilerinin giderek artan kullanımı ve kötüye kullanılması zorbalığı sanal ortamlara taşımıştır. Son yıllarda saldırganlığın biçim değiştirdiği görülmektedir. Teknolojinin gelişmesi ile modern teknolojik cihazların kullanılması ile saldırgan eylemlere rastlanmaya başlanmıştır. Bu eylemler kişisel cep telefonları ve internet aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda “siber zorbalık” olarak adlandırılan yeni bir zorbalık biçimi ortaya çıkmıştır. Bu fenomene, gençler tarafından bilgisayar ve cep telefonu gibi elektronik cihazların kullanımının artmasıyla günümüzde sık rastlanmaktadır (12).

Siber zorbalık, dijital teknolojiler kullanılarak gerçekleştirilen zorbalık tipidir. Siber zorbalık mağdurlarını korkutmak, kızdırmak ve utandırmak amacıyla gerçekleştirilen sistematik saldırgan eylemlerdir. Siber zorbalığın yaygın görüldüğü alanların başında sosyal medya, mesajlaşma platformları, oyun platformları ve cep telefonları yer almaktadır (29,30).

Dijital araçların yaygınlaşması ve bu alanda görülen mağduriyetler sonucunda mağdur olunan yeni bir saldırganlık tipi ortaya çıkmıştır. Bu saldırganlık tipine geleneksel olarak adlandırılan fiziki koşullarda gerçekleşen saldırganlık tipine göre daha kolay maruz kalınabilmektedir. Bu kolay maruziyetin başlıca nedenleri anonimlik, sınırsız tanık ve sınırlı yetişkin denetimi olarak belirtilmektedir (31).

Kowalski ve Fedina’ya (2011) göre siber zorbalık, internetin psikolojik ve duygusal rahatsızlıklara neden olmak için kullanılması şeklinde tanımlanmaktadır (32). Siber zorbalık interneti veya diğer dijital medyayı kullanırken zararlı materyal göndererek, yayınlarak veya diğer saldırganca eylemlere katılarak başkalarına karşı saldırgan davranmak olarak tanımlanmaktadır (33). Siber zorbalık, “bir birey veya grup tarafından, kendini kolayca savunamayan bir kurban üzerinde elektronik cihazların kullanımı yoluyla zaman içinde sıklıkla tekrarlanan saldırgan ve kasıtlı bir davranış” olarak tanımlanmaktadır (34).

Yapılan çalışmalarla 13 farklı siber zorbalık türü tanımlanmıştır. Bu siber zorbalık tipleri şunlardır (13):

- “*Dışlama: Dışlama, birinin kasıtlı olarak dışarıda bırakılması eylemidir.*”
- “*Taciz: Sürekli incitici veya tehdit edici çevrimiçi mesajlar yollanması olarak tanımlanmaktadır.*”
- “*İşşa: Birisinin kişisel bilgilerini, utandırmak veya küçük düşürmek amacıyla kullanılmasıdır.*”
- “*Hile: Zorba hedefleriyle güven duygusu yaratarak bunu kötüye kullanmasıdır.*”
- “*Siber Takip: Takip etme, yanlış suçlamalar ve tehditlerle sürekli rahatsız etmektir.*”
- “*Fraping: Kişinin sosyal ağı hesaplarını uygunsuz içerik yayınlamak için kullanmasıdır.*”
- “*Maskeleme: Sahte bir e-posta hesabı oluşturmayı, sahte sosyal medya profili oluşturmaktır.*”
- “*Trolleme: Trolleme, internette kışkırtıcı yorumlarla kasıtlı zarar verme işlemidir.*”
- “*Flaming: Hedefleri hakkında paylaşımda bulunmayı, hakaret etme eylemidir.*”
- “*Catfishing: Zorba, sosyal ağ profili oluşturmak için mağdurun kimliğini çalar.*”
- “*şantaj: Kişinin kişisel bilgilerini, belgelerinin paylaşılmasına yönelik tehditlerdir.*”
- “*Sexting: Zorbanın müstehcen fotoğraflar veya mesajlar göndermesidir.*”
- “*Karalama: Kurban hakkında dedikodu veya gerçek dışı ifadeler paylaşmasıdır.*”

Siber zorbalık eylemleri doğrudan ve dolaylı biçimde ortaya çıkabilmektedir. Doğrudan siber zorbalık, fiziksel (örneğin, virüs bulaşmış bir dosyayı bilerek göndermek, web veya profil sayfasına saldırı), sözlü (örneğin, hakaret veya tehdit etmek için internet veya cep telefonunu kullanmak) ve sosyal (örneğin, çevrimiçi bir gruba kişiyi dahil etmeme) zorbalığı içermektedir. Dolaylı siber zorbalıkta tüm şiddet

tiplerinde görülen siber zorbalık tipi maskeleyedir. Başka kimlikle veya anonim olarak birini aldatma, hakaret veya tehdit içerikli ileti yollamak, bilgi sızdırılması, medya aracılığıyla dedikodu yayma ve diğer benzer eylemleri içermektedir (35). Siber zorbalık, "geleneksel" şiddetle kasıtlı zarar verme, tekrarlayan etkileşim ve güç dengesizlikleri gibi benzer birçok özelliği paylaşmaktadır (36). Araştırmalar geleneksel zorbalıkla siber zorbalık arasında ilişki olduğunu göstermektedir ancak iki bağlamın birbirinden farklılaştıkları önemli noktalar görülmektedir (37-39). Özetle, siber zorbalık, geleneksel zorbalıkla (kasıtlılık ve tekrarlama) bazı özellikleri paylaşırken, aynı zamanda anonimlik ve sanal ortam gibi kendi özelliklerine de sahiptir (40). Kowalski ve ark. (2014), Sun ve ark. (2016), Griezelle ve ark. (2008), Slonje ve ark. (2008), siber zorbalığın 7 karakteristik özelliğinden bahsetmektedir (12,37-39):

- Siber zorbalılar genellikle anonimdir ve bu da geleneksel türe kıyasla potansiyel siber zorbalık faillerinin havuzunu önemli ölçüde genişletmektedir.
- Çocuklar veya ergenler tarafından gerçekleştirilen geleneksel zorbalık en çok belirli bir eğitim kurumunda okul günlerinde meydana gelirken, siber zorbalık failleri haftanın yedi günü ve günün her saati elektronik cihazlar aracılığıyla aktif olabilmektedir.
- Siber zorbalık için ağların ve elektronik cihazların kullanılmasının bir sonucu olarak, şiddet içeren davranışlar için potansiyel izleyici kitlesi, geleneksel zorbalıktan çok daha fazla görülmektedir.
- Siber zorbalık yapanlar, eylemlerinin kurban üzerindeki doğrudan etkilerine maruz kalmamaktadırlar.
- Siber zorbalık için kullanılan teknolojinin doğası gereği mağdurun tepkisi gecikebilmektedir.
- Siber zorbalık genel olarak daha dolaylıdır ve minimum düzeyde fiziksel güç içermektedir.
- Geleneksel zorbalık esas olarak fiziksel, sözel ve sosyal şiddet biçimleri ile rastlanırken, siber zorbalıkta görsel ve metinsel biçimleri esas almaktadır.

Olweusa göre siber zorbalık mağdurları ve zorbaların karakteristik özellikleri bulunmaktadır.

Olweus'a (2010) göre siber zorbalık kurbanlarının bazı belirtileri şunlardır (19):

- Kaygılı, güvensiz, mutsuz ve özgüveni düşük olan
- Dikkatli, hassas, sessiz, içine kapanık ve utangaç olan
- Yaşıtlarından çok daha fazla depresyonda ve intihar düşüncesiyle meşgul olan
- Sorunlarını tartışabileceği iyi arkadaşı olmayan
- Çoğu zaman fiziksel olarak okuldaki akranlarından daha zayıf olan

Olweus'a (2010) göre siber zorbaların bazı özellikleri şunlardır (19):

- Genellikle uyuşturucu kullanımı gibi diğer antisosyal faaliyetlerde bulunan
- Dürtüsel ve kolay öfkelenen
- Diğer öğrencilere hükmetmek için güce ihtiyaç duyan
- Mağdur olan öğrencilere çok az empati gösteren
- Genellikle fiziksel olarak sınıftaki diğer öğrencilerden daha güçlü olan
- Ebeveynler ve öğretmenler de dahil olmak üzere genellikle meydan okuyan ve saldırgan tutum sergileyen

2.1.3 Tarihçe

Zorbalıkla ilgili ilk resmi rapor ve zorbalık teriminin tanımı, 6 Ağustos 1862'de bir askerin sistematik bir zorbalık olayı nedeniyle ölümünden sonra The Times tarafından yayınlanmıştır. Yazara göre zorbalık, dünyanın sahip olduğu en değişmez kavramdır (41).

Gençler arasındaki zorbalığı ele alan ilk dergi makalesi Burk tarafından 1897 yılında yazılmıştır. Burk makalesinde zorbalığı, anaokulundan üniversiteye kadar olan süreçte alt sınıfların üst sınıflar tarafından uşakları gibi kullanması şeklinde tanımlamıştır (42). Ancak o tarihten sonra konunun yeniden ele alınmasına kadar

uzun bir boşluk olmuştur ve zorbalığın tekrar gündeme gelmesi 1970’li yıllara uzanmaktadır.

1973 yılında Dan Olweus tarafından zorbalık üzerine bilinen ilk kapsamlı kitap yayınlanmıştır. Olweus 1970’lerin ortalarında zorbalık sorunlarına büyük bir iç görü kazandıran araştırmaları sayesinde okullara güvenli ortam sağlanmasının önemini ortaya koymuştur. Olweus’un Zorbalık Önleme Programı’nı (OBPP) oluşturması ve uygulaması okul zorbalığının önemli ölçüde azaldığını göstermiştir. Araştırması ile altının çizilmesi gereken nokta ise gerçek bir problemin var olduğu konusunda farkındalık yaratmasıdır. Bu araştırma, programların daha da geliştirilmesi için okullara ve alanda çalışan uzmanlara farkındalık kazandırmıştır (41,42). Olweus tarafından geliştirilen anket olmak üzere, zorbalığı araştırma yöntemleri (örneğin, öz bildirimler) birçok ülkede geniş çapta kabul görmüş ve kullanılmıştır (41,43).

1990’lı yılların başlarında yapılan araştırmalar ile zorbalığın tanımlanmasında önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Daha önce sadece fiziksel ve sözlü olarak düşünülen zorbalık tiplerine ek olarak söylenti yayma, sosyal dışlama gibi dolaylı yoldan uygulanan şiddet tiplerini de içerecek şekilde genişletilmiştir (41,42). 1990’ların ortalarından 2000’lerin ortalarına kadar, yüz yüze zorbalık (fiziksel, sözel ve duygusal zorbalık) üzerine birçok ülkede uluslararası araştırma programları yaygınlaşarak zorbalık üzerine anketler ve müdahale programları yapılmıştır (42).

Dikkate değer önemli bir diğer metodolojik adım, zorbalıkta katılımcı rollerinin tanımlanmasıydı. Zorba rolü, zorba (zorbalığı başlatan ve yöneten), yardımcı (zorbalığa katılan) ve pekiştirici (zorbalığa gülen, teşvik eden ve savunan) olarak üçe bölünmüştür. Zorba ve mağdurun dışında zorbalığın farkında olan ama görmezden gelen seyirci kavramına değinilerek akran zorbalığı hakkında var olan bilgiler genişletilmeye başlanmıştır (44).

Bu yüzyılla, cep telefonlarının ve internetin kullanımıyla siber zorbalık olguları gözlenmeye başlanmıştır. İlk olarak metin mesajı ve e-posta zorbalığı olarak 2000’lerin ortalarında başlayan siber zorbalık akıllı telefonların ve sosyal ağ

sitelerinin/uygulamaların gelişimiyle zorbalara yeni araçlar sunulmuştur (45). Failin kimliğinin gizlenmesi için artan olanaklar, saldırıların çok daha büyük izleyici kitlesi tarafından izlenmesine ve mağdurun kesintisiz bir şekilde zorbalığa maruz kalmasına neden olmuştur (46). Yüz yüze zorbalıkla karşılaştırıldığında, siber zorbalığın okul dışında işlenmesi ve deneyimlenmesi çok daha olasıdır ancak yine de mağdur ve saldırgan sıklıkla sınıf arkadaşları veya okul arkadaşları arasındandır (47).

2.1.4 Süre

Akranlar arası şiddet olgularındaki temel karakteristik özellikler incelendiğinde farklı görüşler olduğu görülmektedir. Olweus ve Roland'a göre bir saldırgan davranışın zorbalık olarak sınıflandırılabilmesi için eylemin tek seferlik olmayıp srekliplik göstermesidir. Bir tutum veya davranışın zorbalık olarak kabul edilebilmesi için en az bir ay süresince haftada en az bir defa olması gerekmektedir (3,6,23).

Lowenstein'a göre bir davranışın zorbalık olarak adlandırılabilmesi için iki koşulu sağlaması gerekmektedir. Bu koşullar bir davranışın en az altı ay boyunca devam etmesi gerektiği ve şahitler tarafından doğrulanması gerektiğidir. Lowenstein'a göre doğrulama ise en az iki akran ve bir ğretmen tarafından sağlanmalıdır (24).

Zorbalığı bir eylemden ziyade tutum olarak nitelendiren Besag'a göre ise bir sefer gerçekleşen saldırganca tutumun ardından mağdurun zorbalığa tekrar maruz kalacağı düşüncesinden dolayı kaygılanması, saldırganca tutumu zorbalık olarak nitelendirmektedir (48).

Polat ise her bir vakanın süre açısından farklılık gösterebileceğini belirtmektedir. Zorbalık kısa veya çok uzun zaman dilimlerinde gerçekleşebilmektedir. Polat'a göre zorbalık kısa bir sürede bitebileceği gibi çok uzun srelere de yayılabilir. Bu açıdan kesin bir zaman limitinden bahsetmek mümkün değildir. Süre ile birlikte gerçekleşen

zorbalığın şiddetinin düzeyinin de dikkate alınarak incelemek önemli görülmektedir (2).

Zorbalığın süresine ek olarak deneyimlenen zorbalığın şiddet düzeyine de bağlı olabileceğini belirtilmektedir. Daha uzun dönemde ve daha yoğun düzeyde deneyimlenen zorbalığın depresyon için daha yüksek bir risk oluşturmaktadır (49). Zorbalığa sık maruz kalmak ağır depresyon ve intihar girişimi riskleri ile ilişkili görülmektedir (50).

2.1.5 Cinsiyet

Akran zorbalığı mağduru olma ve zorbalık yapmada önemli değişkenlerden bir tanesi ‘cinsiyet’ değişkendir. Zorbalık üzerine yapılan çalışmalarda bireyler hem zorbalık yapma hem de mağdur olma açısından cinsiyetlerine göre incelenmiş ve cinsiyet değişkeni ile ilgili farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Zorbalığı gerçekleşme tipine göre ise kızların daha çok dolaylı ve sosyal zorbalık uygulaması, erkeklerin ise daha çok fiziksel saldırganlık içeren zorbalık uygulaması cinsiyetler arasında farklı zorbalık davranışları sergilendiği görülmektedir. Bu durum kızların ve erkeklerin akran gruplarına olan yaklaşımlarındaki farklılık ile açıklanmaktadır. Kızlar akran grubu oluştururken her bir üyenin diğerleri ile yakın temas içerisinde olmasına önem göstermektedir. Erkeklerde ise bu durum ilişkisel yakınlıktan ziyade fiziksel üstünlük kurabilmeye dayanmaktadır. Erkekler akran grubu oluştururken grup üyeleri üzerlerinde agonistik stratejiler planlamaktadır. Bu stratejiler zorbalık yapmak, baskı kurmak, korkutma-sindirme başta olmak üzere saldırgan davranışları içermektedir (47,51). Benzer sonuçların elde edildiği diğer bir araştırmaya göre kız ve erkeklerin uyguladıkları zorbalık davranışları ve onları motive eden unsurlar farklılaşmaktadır. Zorbalık yapan erkekler cinsiyet fark etmeksizin zorbalık tipi olarak doğrudan saldırgan eylemleri uygulamaktadırlar. Aynı zamanda mağduru oldukları zorbalık tipi de yine doğrudan gerçekleştirilen zorbalıklardır. Kızlarda bu durumun aksine rastlanmaktadır. Kızlar zorbalık eylemlerini dolaylı bir biçimde

gerçekleştirmektedirler. Kızların mağdur olduğu zorbalık biçimi ise yine dolaylı zorbalık olarak görülmektedir (52). Çocukluk ve ergenlik dönemlerinde deneyimlenen zorbalık üzerine gerçekleştirilen meta-analiz çalışmasına göre, doğrudan saldırganlık boyutunda erkeklerde kızlara oranla daha sık rastlandığı, dolaylı saldırganlık boyutunda kızların ve erkeklerin eşit düzeyde olduğu belirtilmektedir (53). Çayırdağ'ın (2006) çalışmasına göre ise erkeklerin de en az kızlar kadar dolaylı ve ilişkisel zorbalığa hem maruz kaldığı hem de uyguladığı görülmektedir (54).

Çalışmalar akran zorbalığı yapma boyutunda incelendiğinde bulgular erkeklerin genel olarak kızlara oranla zorbalık sürecine daha etkin bir şekilde katıldığını göstermektedir (47,51). Zorbalığın erkeklerle ilgili bir davranış olduğunu gösteren araştırmalara karşın Berger (2007) kızların erkeklerden daha küçük yaşlarda dolaylı olarak zorbalık yapmaya eğilimli olduklarını belirtmektedir (55).

Akran zorbalığında mağdur olma durumu incelendiğinde araştırmalar kız ve erkek akranlar arasında farklılık bulunmazken (56,57) bazı araştırmalar da erkeklerin akran zorbalığına kızlardan daha fazla maruz kaldıklarını öne sürmektedir (58,59).

Cinsiyet değişkeni siber zorbalık boyutunda incelendiğinde araştırmalar, siber zorbalığa maruz kalma ve siber zorbalık uygulamada erkeklerin kızlara oranla daha yüksek düzeyde olduğunu gösterirken (60-64) bazı araştırmalar kızların erkeklere oranla daha yüksek oranda siber zorbalık mağduru olduğunu göstermektedir (65). Erkeklerin kronik veya artan zorbalığa maruz kalma olasılıkları kızlardan önemli ölçüde daha fazla olduğu bildirilmektedir (66).

2.1.6 Yaş

Akran zorbalığı yapma ve mağduru olmada önemli değişkenlerden bir diğeri ise yaş değişkenidir. Zorbalık üzerine yapılan çalışmalarda bireyler hem zorbalık yapma hem de mağdur olma açısından yaşlarına göre incelenmiş ve yaş değişkeni ile ilgili farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Çocukların eğitim-öğretim hayatlarının ilk dönemlerinde (ilkokul ve ortaokul dönemlerinde) zorbalığa daha çok maruz kaldığı ve sınıflarının yükselmesiyle başka bir deyişle yaşlarının artmasıyla zorbalığın daha az rapor edildiği belirtilmiştir (67). Bazı çalışmalarda yaş/sınıf yükseldikçe zorbalık davranışlarının azaldığı (68) ancak bazı çalışmaların sonuçlarına göre ise bu bulguların tam aksi olduğu görülmektedir (69). Berger (2007) zorbalığın yaşla birlikte istikrarlı bir şekilde azaldığını (55) ve erkeklerin kızlardan daha fazla olayların objesi olduğunu belirtirken Haynie ve ark. (2001) göre zorbalık hem erkeklerde hem de kızlarda yaşla birlikte artmaktadır (70). Ergenliğin erken aşamasında büyüme ve yetişkinlikte sağlıklı bir kişilik oluşturmak için önemli görülmektedir. Ancak erken ergenlik dönemi çocuklarda zorbalığın sık deneyimlendiği ve daha yoğun etkilenildiği dönem olarak görülmektedir. Çalışmaların yaş gruplarına bakıldığında en çok 10–14 yaşları aralığında zorbalıktan şikayet ettiklerini, ikinci sırada 5–9 yaş aralığının geldiğini ve bunu 15–19 yaş grubunun takip ettiği belirtilmiştir (54).

Zorbalık, 9 ila 13 yaşındaki çocuklar arasında 14 ila 16 yaşındaki çocuklara oranla iki kat daha yaygın olduğunu gösteren araştırmalar bulunmaktadır (71). 12 yaşındaki öğrencilerin, 15 yaşındaki öğrencilere göre daha sık zorba davranışların kurbanı olduğu bildirilmiştir (72). Bu durum, yaş büyüdükçe birey zorbalık davranışları ile etkin bir şekilde baş edebilecek sosyal becerileri kazanarak zorbalığa maruz kalmasının azalmasından kaynaklandığı şeklinde açıklanmaktadır (73).

Araştırmalar, zorbalığın devamlılığının önemli bir durum olduğunu ortaya koymaktadır. İlkokul döneminde maruz kalınan zorbalığın ortaokul döneminde de devam ettiğini göstermektedir (71). Ancak zorbalık deneyimi devam ederken maruz kalınan zorbalık tipinde değişim olduğu görülmektedir. Fiziksel zorbalık düzeyinin sınıf yükseldikçe azaldığı saptanmıştır. Buna rağmen zorbalık düzeyinde azalma görülmemiştir. Bu durum uygulanan zorbalık tipinin yeri diğer saldırgan eylemlerin alması ile açıklanmaktadır (55). Ayrıca Chapell ve ark. (2004) zorbalığın yalnızca bir çocukluk sorunu olmadığını üniversite öğrencileri arasında da risk unsur olduğunu belirtmektedir. Katılımcıların %60'ı kampüste bir öğrenci tarafından bir öğrenciye yönelik yapılan zorbalığa tanık olduğunu ve katılımcıların %40'ından fazlası bir

üniversite çalışanın bir öğrenciye zorbalık yaptığına tanık olduklarını bildirmektedir (74).

2.1.7 Tipleri

Saldırgan bir davranış biçimi olan akran zorbalığı eylemleri dolaylı saldırganlık ve doğrudan saldırganlık olarak kategorize edilirken, uygulanan şiddet tipleri olarak ise fiziksel, sözel, sosyal boyutta meydana gelmektedir. Dolaylı ve doğrudan eylemler fiziksel, sözel, sosyal yolla fiziki ortamda gerçekleşebileceği gibi siber zorbalık ile sanal ortamda da gerçekleşebilmektedir.

Dolaylı zorbalık, örtük davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Ördük davranışlar saldırgan eylemlerin açık bir biçimde uygulanmaması şeklinde görülmektedir. Dolaylı zorbalıkta mağdurun sosyal yaşamına yönelik gerçekleştirilen örtük davranışların başında sosyal olarak yalnızlaştırılması bulunmaktadır. Buna benzer şekilde mağdur hakkında söylenti çıkartılması ve yayılması, sosyal çevresinin manipüle edilmesi gibi eylemler şeklinde ortaya çıkmaktadır (76). Dolaylı zorbalık ile yapılan örtük davranışların temelinde kurbanın rahatsız edilmesi hedef alınmaktadır. Bu doğrultuda yaygın olarak görülen saldırgan örtük eylemler mağdurun kusurlarıyla dalga geçilmesi, duygularının incitilmesi, olumsuz eylemlere maruz bırakılması, eğlence aracı görülmesi şeklindedir (20).

Doğrudan zorbalık, mağdura yönelik gerçekleştirilen zorbalık tiplerinin doğrudan saldırganlık olarak uygulanmasıdır. Zorbanın gücünü, statüsünü ve hakimiyetini mağdur üzerinde doğrudan ve açık olarak göstermesidir. Doğrudan zorbalıkta mağdur zorbanın kim olduğunu bilmektedir. Kurban ve zorba karşı karşıyadır (21).

Şekil 1’de de görüldüğü üzere zorbalık, hem fiziksel ortamda hem de sanal ortamda gerçekleşebilmektedir. Zorbalığın fark edilebilmesi için önemli ayrımlar vardır. Sözel, sosyal ve fiziksel şiddet tipleri sanal ve fiziki ortamda dolaylı ve doğrudan tutumlarla farklı şekilde meydana gelmektedir. Akran zorbalığının da

sözel, sosyal ve fiziksel tipleri sanal ve fiziksel ortamda hem dolaylı hem de doğrudan olarak görülebilmektedir.

2.1.7.1 Fiziksel zorbalık

Fiziksel şiddet, en çok saptanan ve gözlenen şiddettir. Fiziksel güç kullanarak karşısındakinde fiziksel eylemlerde bulunarak kişinin ölümüne kadar uzanan sonuçlara yol açabilmektedir. Süreğen davranışlar fiziksel şiddetin en belirgin özelliğidir. Şiddet davranışları tek seferlik eylemler olmayıp çok kez tekrarlanan, kronikleşmiş davranışlar olarak karşımıza çıkabilmektedir. Fiziksel şiddet dayaktan çok daha fazlasını içeren bir davranıştır ve çok daha dramatik sonuçlara yol açabilmektedir. Bir tokatla başlayan ve çeşitli aletlerin kullanılmasına kadar uzanabilmektedir. Fiziksel şiddet tanımı, mağdurun sağlığını olumsuz etkileyen, vücutta iz bırakan lezyonların ve yaralanmaların bulunması şeklinde yapılabilir (2).

Fiziksel zorbalık, akranlar arasında mağdurun fiziksel sağlığını olumsuz etkileyecek tüm davranışları kapsamaktadır. Kişiyi incitmek, korkutmak veya kontrol etmek için vurmak gibi agresif fiziksel eylemler şeklinde gerçekleşebilmektedir. Birinin parasını çalmak, tuvalete veya dolaba kilitlemek ya da sadece birinin hareketini engellemeye kadar çok geniş bir spektrumda incelenmektedir (2).

2.1.7.2 Sözel zorbalık

Sözel şiddet, sözlerin düzenli bir şekilde korkutma, sindirme, cezalandırma ve cezalandırma aracı olarak kullanılmasıdır. Sözel şiddete ilişkin davranışlardan en belirginini kişinin değer verdiği konulara yönelik güvenini sarsmak ve yaralamak amacıyla belli aralıklarla hakaret etmek sözel şiddettir. Ayrıca küçük düşürücü adlar takmak ve sık sık olumsuz bir şekilde eleştirmek ve alay etmekte sözel şiddet kapsamında değerlendirilmektedir (2).

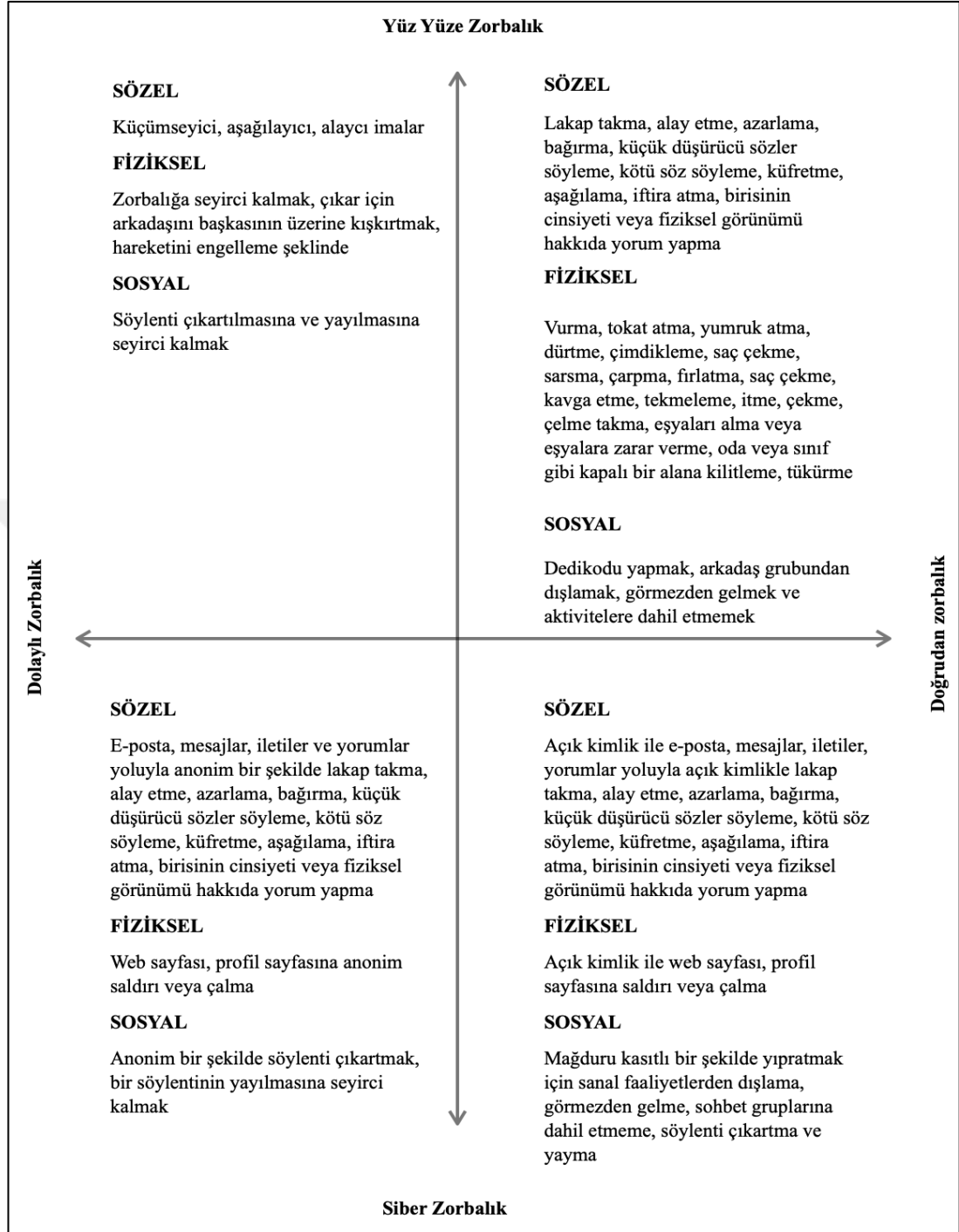
Sözel zorbalıkta, sözel şiddet öğelerinin akranlar arasında sistematik ve kasıtlı biçimde mağdura zarar vermek amacıyla uygulanmasıdır. Zorbalar doğrudan ya da

dolaylı olarak söyledikleriyle ve kullandıkları sözcüklerle kurbanları incitmeyi hedeflemektedir. Zorbalıkta bu eylemler sistematik ve kasıtlı bir biçimde gerçekleştirilmektedir. Lakap takma, alay etme, azarlama, bağırma, küçük düşürücü sözler söyleme, kötü söz söyleme, küfretme, aşağılama, iftira atma, birisinin cinsiyeti veya fiziksel görünümü hakkında yorum yapma gibi davranışlar sözel zorbalığı kapsamaktadır (11,76).

2.1.7.3 Sosyal zorbalık

Sosyal şiddet (toplumsal şiddet olarak da kullanılmaktadır), sosyal veya toplumsal bir etki yaratmak ya da bir kişiye ciddi fiziksel ve duygusal zarar vermek amacıyla bireyler veya bireylerden oluşan bir topluluk tarafından gerçekleştirilen, bir grup insana veya bir bütün olarak topluma fiziksel veya duygusal saldırılardan eylemlerini içeren her türlü şiddet olarak tanımlanmaktadır. Bu saldırgan eylemler doğrudan veya dolaylı olabilir ve ülkeler arasında hedeflenen sosyal ayrımcılık, ayrımcılık, terörizm, fiziksel saldırıdan çete şiddetine kadar çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir (77).

Sosyal saldırganlık, kurbanın benlik saygısına ve sosyal statüsüne kasıtlı olarak zarar veren davranışlardır (2). Sosyal zorbalıkta bu saldırgan eylemlerin akrana yönelik sistematik ve kasıtlı biçimde uygulanmasını kapsamaktadır. Dedikodu yapmak, arkadaş grubundan dışlamak, görmezden gelmek ve aktivitelere dahil etmemek gibi kişilerin sosyal ilişkilerine zarar vermeyi amaçlayan davranışlar ve eylemler, arkadaşlığı bitirmeye yönelik tehditler bu grupta değerlendirilmektedir (78).

Şekil 1. Yüz yüze akran zorbalığı ve siber akran zorbalığının doğrudan ve dolaylı boyutlu grafiği (13).

2.1.8 Akran zorbalığında seyirci kavramı

Zorbalığın ikili doğasının (yani bir zorba ve kurbanı içeren) ötesinde, araştırmalar zorbalığı bir grup süreci olarak tanımlamaktadır (79). Zorbalık, fail ve

hedefin ötesinde birçok izleyiciyi veya seyirciyi kapsayan sosyal bir olgu olarak tanımlanmaktadır. (80) Araştırmalar, öğrencilerin yaklaşık %20-30'unun doğrudan zorba veya kurban olarak zorbalığı deneyimlediğini ortaya koyarken bu durum öğrencilerin %70-80'inin zorbalıkta başka bir rol üstlendiği anlamına geldiğini ortaya atmaktadır (81). Bu diğer roller genellikle seyirci olarak adlandırılmaktadır. Bu seyirciler yani zorbalığın yardımcıları (örn. zorbayı desteklemek), savunucuları (örn. mağduru desteklemek) ve dışındakiler (örn. zorbalığı görmezden gelmek) zorbalıkra rol sahibi olan gruplardır (82).

Akran zorbalığı meydana gelirken, bu saldırgan davranışlar sadece mağdur ve zorba tarafınca değil çevredeki diğer bireyler tarafından da deneyimlenmektedir. Zorbalığa seyirci kalan bireylerde en az zorba ve mağdur kadar saldırgan davranışlardan olumsuz etkilenmektedir (83). Aynı zamanda çevredekilerin davranışları da akran zorbalığını deneyimleyen zorba ve mağdur üzerinde önemli etkilere sahip olabilmektedir (84).

Zorbalığın ortaya çıkmasında, sürdürülmesinde ve tırmanmasında seyirciler büyük öneme sahiptir. Zorbalığa tanık olurken bazı çocuklar zorbaya yardım edecek, bazıları mağdura yardım edecek, bazıları ise pasif seyirci kalabilmektedir (85). Okulda zorbalığı araştıran araştırmalar, çevredekilerin hedefe yardım etmek ve saldırganlığı artmasını önlemek gibi yapıcı davranışlar gösterebileceğini ya da davranışlarıyla zorbalığı pekiştirebileceklerini ortaya koymuştur (80).

Seyircilerin davranışlarının farklı motivasyonlardan etkilenebileceğini belirtilmektedir. Seyircilerin, zorbalarla daha yakın ilişkileri olduğunda mağdura yöneik savunucu olarak hareket etme olasılıkları daha düşük saptanırken, mağdurlarla daha yakın ilişkileri varsa savunucu olarak hareket etme olasılıkları daha yüksek saptanmıştır (86). Yardımcı olarak adlandırılan bazı seyirciler aktif olarak yardım ederek failin yanında yer alırken, bazıları da zorbalık gerçekleştiğinde dolaylı olarak faile destek olabilmektedir. Bu seyircilere, davranışlarıyla zorbalığı pekiştirdikleri düşünüldüğü için pekiştiriciler denmektedir. Son olarak, pasif seyirciler olarak adlandırılan bazı seyirciler, herhangi bir müdahaleden kaçınır ve

zorbalık gerçekleştiğinde çekingen davranmaktadırlar (80). Pasif seyircilerin davranışlarının da zorbalığı pekiştirdiği ileri sürlmektedir (87). Sadece akran tanıkların varlığının bile zorbalığın yeniden ortaya çıkmasını kolaylaştırabileceği iyi bilinmektedir (79).

2.2 Dünyadaki Durum

UNESCO tarafından 2019’da yayınlanan Küresel Okul Zorbalık Raporu’na göre, okul şiddeti ve zorbalık dünya çapında yaygın görülmektedir. Milyonlarca çocuğu ve genci temel eğitim hakkından mahrum bırakmaktadır. Rapora göre öğrencilerin yaklaşık %32’si akademik başarı, okul terki ve fiziksel ve zihinsel sağlık üzerinde yıkıcı sonuçları olan zorbalığın en az bir tipini deneyimlemektedir (88).

DSÖ tarafından düzenli olarak yürütülen iki büyük ölçekli uluslararası araştırma olan Küresel Okul Temelli ğrenci Sağlığı Araştırması (GSHS) (2020) ve Okul ağındaki ocuklarda Sağlık Davranışı (HBSC) (2020) alışması dünyanın tüm bölgelerindeki 144 ülke ve bölgeden veri sağlamaktadır. Bu veriler, dünya çapında çocuklar ve ergenler tarafından yaşanan zorbalığın türünü, sıklığını ve şiddetini güçlü bir şekilde etkileyen belirli faktörleri tanımlamaktadır (89,90). 96 ülke ve bölgeden elde edilen veriler, son altı ay içinde yaklaşık 5 öğrenciden birinin bir veya iki gün, 20 kişiden birinin üç ila beş gün ve 13 kişiden birinin her gün zorbalık mağduru olduğunu ortaya koymaktadır (88).

Dünya genelinde zorbalığın yaygınlığında önemli bölgesel farklılıkların olduğu görülmektedir. Düşük ve orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelerdeki ergenler arasında zorbalık mağduriyetinin nüfus düzeyindeki yaygınlığını incelenmiştir. İncelenen 317.869 ergenin 151.036’sı (%48) erkek, 166.833’ (%52) kadındır. 12-17 yaş arası ergenler arasında son 30 günde bir veya daha fazla günde zorbalık mağduriyetinin birleştirilmiş yaygınlığı %30.5’tir (91). En yüksek prevalans Doğu Akdeniz Bölgesi’nde (%45.1, %44.3–46.0) ve Afrika bölgesinde (%43.5, %43.0–44.3) ve en düşük Avrupa’da (%8.4, %8.0–9.0) bildirilmektedir. Zorbalık mağduriyeti, erkek, ortalamanın altındaki sosyo-ekonomik durum ve genç yaş ile ilişkilendirilmektedir

(91). Çocukların sırasıyla %22,8'i Orta Amerika'da, %25,0 ve %31,7'si Avrupa ve Kuzey Amerika'da mağdur edilmektedir. Sahra altı Afrika'da %48,2'ye. Ayrıca, düşük ve orta gelirli ülkelerde doğrudan fiziksel ve cinsel zorbalığın baskın olduğu ve yüksek gelirli bölgelerde en sık görülen türün dolaylı zorbalık olduğu bildirilen zorbalık türünde önemli coğrafi farklılıklar vardır (92).

Kuveyt okullarındaki cinsiyet farklılıklarını ve zorbalığı inceleyen çalışmada liselerdeki 9. ve 10. sınıf öğrencilerinden oluşan 840 vaka incelenmiştir. Bu çalışma, Kuveytte erkek ve kız öğrenciler arasındaki akran zorbalığı ve mağduriyet düzeyini karşılaştıran ilk çalışma olarak kayda geçmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, erkek öğrencilerin kızlara göre anlamlı düzeyde daha fazla doğrudan zorbalığa maruz kaldığı, kız öğrencilerin ise erkeklerden daha fazla dolaylı olarak mağdur olduklarını göstermektedir. Kız öğrenciler erkeklere göre daha fazla dolaylı zorbalık ve dolaylı mağduriyet deneyimlemektedir. Zorbalığın yaş ilişkisi boyutunda incelenmesine göre, dokuzuncu sınıf öğrencilerinin doğrudan zorbalığı onuncu sınıf öğrencilerine göre daha fazla deneyimlediği belirtilmektedir (93).

Hong Kong'da geleneksel akran zorbalığı ve siber akran zorbalığının cinsiyet ile ilişkisi üzerine yapılan çalışmada ortaokul çağındaki 1.893 ergen incelenmiştir. Bulgular, geleneksel okul zorbalığı ile siber akran zorbalığı davranışlarının ilişkili olduğu bildirilmiştir. Erkek ergenlerin kız ergenlere göre daha yüksek düzeyde zorbalık eylemi bildirdikleri ortaya konmuştur. Ayrıca bulgular, erkek ve kız ergenlerin, özellikle geleneksel okul zorbalığının gerçekleştirilmesinde, zorbalığa ilişkin benzer psikososyal risk faktörlerine sahip olduklarını ortaya koymaktadır (94).

Ergenler arasında farklı zorbalık mağduriyeti tiplerini, yaygınlığı ve bu zorbalık tiplerinin aile, akran ve okul ile ilişkisi üzerine 40 düşük-orta-yüksek gelirli ülkeden yaşları 11-15 arasında değişen 214.080 (%49,24'ü erkek ve %50,76'sı kadın) ergen incelenmiştir (91). Çalışmanın bulgularına göre 214.080 ergenin;

- %8,0'i kaldıklarını (erkekler: %8,8 ve kadınlar: %7,4), yalnızca geleneksel zorbalığa maruz

- %2,3'ü (kadınlar: %7,0 ve erkekler: %5,0) yalnızca siber zorbalığa maruz kaldıklarını
- %1,7'si (erkek: %2,1 ve kadın: %2,2) ise hem geleneksel zorbalığını hem de siber zorbalığı deneyimledikleri rapor edilmiştir.
- Kadınların siber zorbalığa maruz kalma olasılığı erkeklere göre önemli ölçüde daha yüksek saptanmıştır.
- Ailenin işlevselliğinin zayıf olduğu ergenlerde geleneksel akran zorbalığı mağduriyeti ve siber zorbalık mağduriyeti önemli ölçüde yüksek olduğu saptanmıştır.
- Akran ilişkileri daha zayıf olan ergenlerin siber zorbalık mağduriyeti ve geleneksel zorbalık mağduriyeti yaşama riski önemli ölçüde daha yüksek saptanmıştır. Özellikle geleneksel zorbalık mağduriyeti ve geleneksel ve siber zorbalık mağduriyetinin, yalnızca siber zorbalığa kıyasla zayıf akran ilişkileriyle daha güçlü bir şekilde ilişkili olduğu görülmüştür.
- Hem geleneksel hem de siber zorbalık mağduriyetinin deneyimlenmesi tüm ülkelerde sadece geleneksel ve sadece siber zorbalığı deneyimlemeye göre daha yaygın olduğu saptanmıştır. Özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde daha yaygın saptanmıştır.

İspanya, İtalya, Romanya, Portekiz, Polonya ve Birleşik Krallık'taki ortaokullardan yaşları 13 ile 16 arasında değişen 698'i kadın ve 448'i erkek olmak üzere 1146 öğrenci sosyoekonomik özellikleri ve kişisel şiddet deneyimleri ile geleneksel zorbalık ve siber zorbalık mağduriyeti deneyimleriyle ilişkisinin incelendiği çalışmaya göre, kızların %37,2'si ve erkeklerin %35,0'ı zorbalık ve/veya siber zorbalık mağduru olduklarını bildirmiştir. Ergenlerin 15 yaşından önce fiziksel ve/veya cinsel istismara maruz kalması, annelerine yönelik aile içi şiddete tanık olması veya yakın partnerden şiddet mağduru olması durumunda zorbalık ve/veya siber zorbalığa maruz kalma olasılığı daha yüksek olduğu saptanmıştır (95).

Güneydoğu Asya bölgesindeki Endonezya, Laos, Filipinler, Tayland ve Doğu Timor'dan ortalama yaşları 14,6 olan, okula giden 33.184 çocuk arasında zorbalık

mağduriyeti ile olumsuz sağlık veya psikososyal sorunlar arasındaki ilişkiyi değerlendirmeyi amaçlayan çalışmanın bulgularına göre (96);

- Son bir ay içerisinde öğrencilerin %18,6'sının aras sıra (1-2 gün/ay) ve %12,0'inin sık sık (3-30 gün/ay) zorbalık mağduru olduğunu bildirdiği saptanmıştır.
- Zorbalığa maruz kalmanın farklı türleri arasında en yaygın olanı psikolojik zorbalıktır. Bunu fiziksel zorbalık ve sosyal zorbalık takip etmektedir.
- Zorbalık mağduriyeti bütün, alkol ve uyuşturucu kullanımı, fiziksel saldırı, fiziksel kavg, yaralanma, okuldan kaçma ve zayıf hijyen, kaygı, yalnızlık, intihar düşüncesi, intihar girişimi, yakın arkadaşın olmaması, hareketsiz davranış, zayıf veya fazla kilolu/obezite ile ilişkili olduğu saptanmıştır.

Zorbalık biçimleri ile ergenlerin ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi ve koruyucu bir faktör olarak ebeveyn desteğinin rolünü araştırıldığı çalışmaya göre, 65 ülkedeki 2003-2015 yılları arası 12-17 yaş arası 167.286 ergenin verileri incelendiğinde, zorbalık yaygınlığının %32,03 olduğunu ve Afrika'daki örnek ülkelerde en yüksek zorbalık yaygınlığının olduğunu buldu. Sözlü zorbalık, ergenlerin ruh sağlığı üzerinde en yüksek yaygınlığa ve en önemli olumsuz etkiye sahipti. Araştırmada ayrıca ergenler arasındaki zorbalığın cinsiyete, yaşa ve bölgeye göre farklılıkları da tartışıldı. Zorbalığa maruz kalan ergenlerin ruh sağlıklarında “ebeveyn denetimi”, “ebeveyn bağlılığı” ve “ebeveyn bağlılığı” olumlu ve koruyucu bir rol oynamıştır (97).

Sahra altı Afrika'da okuldaki ergenler arasında zorbalık mağduriyetinin yaygınlığını ve bununla ilişkili faktörleri incelendiği çalışmada 25,454 ergen arasında zorbalık mağduriyetinin genel yaygınlığı %38,8 idi. Prevalans en düşük Mauritius'ta (%22,2) ve en yüksek ise Sierra Leone'de (%54,6) görüldü. Kendini yalnız hisseden ergenler, anksiyete geçmişi, intihar düşüncesi, intihar girişimi, mevcut esrar kullanıcıları ve okuldan kaçanlar zorbalığın kurbanı olma olasılıkları daha yüksekti. Aksine, akran desteğine sahip ergenlerin zorbalık mağduru olma olasılıkları daha düşüktü. 15 yaş veya daha büyük yaştaki ergenlerin, 14 yaş veya

daha genç yaştaki ergenlerle karşılaştırıldığında zorbalık mağduriyeti yaşama olasılıkları daha düşüktü (98).

Zorbalık mağduriyeti ile sorunlu davranışlar arasındaki ilişkinin yanı sıra kişi içi duygusal yeterliliğin ve kişilerarası sosyal yeterliliğin aracılık rollerinin incelendiği çalışmada Dokuz ülkede ortalama yaşı 15,44 olan 26.450 ergen değerlendirilmiştir. Çalışma bulgularına göre, hem geleneksel zorbalık hem de siber zorbalık mağduriyeti sorunlu davranışlarla pozitif korelasyon sergilemiştir. Siber zorbalık mağduriyeti daha güçlü bir ilişki göstermiştir. Zorbalık mağduriyeti ile problemli davranışlar arasındaki ilişkide kişi içi duygusal yeterliliğin ve kişilerarası sosyal yeterliliğin aracılık etkisi gözlenmiştir (99).

2.3 Türkiye'deki Durum

Dünyada yapılan çalışmalarda olduğu gibi ülkemizde yapılmış çalışmalarda da zorbalığın okullarda önemli bir problem olduğu saptanmıştır. Ülkemizde yapılmış olan önemli çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Arslan ve ark. (2011), lise öğrencilerinde zorbalığın sıklığını ve zorbalığın bazı özelliklerinin zorbalık döngüsündeki rolü arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla İstanbul ilindeki 9. ve 10. sınıflarda öğrenim gören 1670 öğrencinin katılımıyla çalışma gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre öğrencilerin %17'sinin zorba döngüsü içerisinde (%5,3'ü zorba, %5,9'u mağdur, %5,8'i hem zorba hem mağdur) olduğu saptanmıştır. Erkeklerin daha çok doğrudan zorbalık yöntemlerini, kızların ise daha dolaylı zorbalık yöntemlerini kullandıkları belirlenmiştir. Zorbalık davranışının erkeklerde daha yüksek oranda görüldüğü, kızlarda ise mağduriyetin daha yüksek oranda olduğu saptanmıştır. Kızların çoğunluğu kızlar tarafından, erkeklerin çoğunluğu ise erkekler tarafından zorbalığa maruz kaldığını bildirmemiştir. Okul sevgisi ile zorbalığı deneyimleme arasında ilişki saptanmıştır. Bulgular, zorbalık olaylarına karışanların büyük bir kısmı okula mazeretsiz devamsızlık yapmış olduğunu ve okulu sevmediğini ortsya koymaktadır. Bu araştırmadan elde edilen sonuca göre, önleme programlarının uygulanabilmesi için zorbalık davranışını

destekleyen ve sürdüren nedensel faktörlerin belirlenmesinin gerekliliği bildirilmektedir (100).

Kepenekçi ve Çinkır (2006) tarafından lise öğrencileri arasındaki okul zorbalığı düzeyini ortaya koymak amacıyla 692 katılımcı ile çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmada okullarda zorbalığın farklı yönlerini incelenmiştir. Bulgular incelendiğinde, toplam 692 öğrenciden herkes zorbalığa maruz kaldığını bildirmiştir. Mağdurlar bir veya daha fazla zorbalık türüyle karşı karşıya kaldığını bildirirken, akademik yıl içinde en az bir kez yüzde 33,5'i sözlü zorbalığa, yüzde 35,5'i fiziksel zorbalığa, yüzde 28,3'ü duygusal zorbalığa ve yüzde 15,6'sı cinsel zorbalığa maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Zorbalık biçimleri cinsiyet değişkeni ile incelendiğinde farklılıklar saptanmıştır. Erkeklerin sistematik bir biçimde tekme-tokat atma, bıçakla saldırı, kaba fiziksel şakalar dahil olmak üzere fiziksel zorbalığa daha fazla maruz kaldıkları; isim takma ve hakaret-küfür dahil olmak üzere daha fazla sözlü zorbalığa maruz kaldıkları görülmektedir. Dört zorbalık türü arasında kız ve erkek çocukların en sık karşılaştıkları zorbalık biçimleri sırasıyla itmek (%58,1 kız/%63,5 erkek) ve isim takmak (%44,1/%61,8) olarak saptanmıştır. Katılımcıların zorbalık deneyimleri üzerine sosyal destek boyutları incelendiğinde öğrencilerin yaklaşık üçte birinin zorbalıkla baş etme konusunda herhangi bir yardım almadıkları görülmektedir. Her kızlarda hem de erkeklerde deneyimlenen dört tip zorbalık öğrencilerde genellikle düşük psikolojik iyi oluş, zayıf sosyal uyum ve psikolojik sıkıntı gibi sonuçları doğurduğu saptanmıştır (101).

Kılıçaslan ve ark. (2022) tarafından yürütülen çalışma ile lise öğrencileri arasında zorbalığın yaygınlığı, ilişkili faktörler ve zorbalık davranışlarının ruh sağlığı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bulgular incelendiğinde, araştırmaya katılan 880 öğrencinin %34,2'si zorbalığa maruz kaldığını, %13,9'u ise zorbalık yaptığını bildirmiştir. Aşırı kilolu/obezite olma durumunun hem mağdurlar hem de zorbalılar için bir risk faktörü olduğu ortaya konmuştur. Öte yandan erkeklerde alkol tüketiminin zorbalıkla anlamlı düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. Ayrıca, depresyon, kaygı ve stres puanları hem mağdur hem de zorba gruplarında bu döngüye girmeyen öğrencilere göre anlamlı derecede yüksek saptanmıştır. Mevcut

bulgular okuldaki zorbalığın sadece zorbalık mağdurları için değil aynı zamanda zorbalar için de sorun yarattığını göstermektedir (102).

Türkmen ve ark. (2013) zorbalık davranışının yaygınlığını ve saptanan zorbalığın tiplerini incelemek amacıyla Bursa ilindeki 14-17 yaş arası ergen katılımcı ile çalışma gerçekleştirmiştir. Bulgular incelendiğinde, öğrencilerin çoğunluğunun (%96,7) saldırgan veya mağdur olarak zorbalığı deneyimlediği saptanmıştır. Zorbalık deneyimi cinsiyet değişkeni ile değerlendirildiğinde erkek öğrencilerin şiddet içeren davranışlara karışma ihtimali kız öğrenciye göre yaklaşık 8,4 kat daha fazla olduğu ortaya konmuştur (103).

Hesapçıoğlu ve Ercan (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Muş ilindeki 1276 öğrencinin katılımı ile zorba ve mağdur arasında geleneksel zorbalık ve siber zorbalığın sıklığı, birlikte ortaya çıkışı ve psikiyatrik belirtilerle ilişkisi incelenmiştir. Bulgular incelendiğinde zorbalık ve mağduriyeti deneyimleyen katılımcıların depresyon, kaygı ve düşük özsaygı belirtilerinin, somatizasyon deneyimlerinin ve düşmanlık algılarının yüksek olduğu saptanmıştır. Geleneksel zorbalığın yanı sıra siber zorbalığa da maruz kalan kişilerde psikiyatrik belirtilerin şiddeti anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ortaya konmaktadır. Katılımcıların zorbalık deneyiminin artması düşük benlik saygısı ve düşmanlığın yordayıcıları olarak yer aldığı bildirilmektedir. Çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde geleneksel zorbalığa siber zorbalığın da eklenmesi, daha yoğun psikiyatrik belirtilerle ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Çalışmaya göre, siber zorbalığa maruz kalan veya siber zorbalık yapan kişiler aynı zamanda geleneksel zorbalığa da maruz kalmış veya geleneksel zorbalık yapmış kişiler olarak saptanmıştır (103). Bilgili ve ark. (2017) tarafından gerçekleştirilen 1711 öğrencinin dahil çalışmada liselerde akran zorbalığı/mağduriyeti ve ilişkili faktörleri belirlemek amaçlanmıştır. Bulgular incelendiğinde, mağduriyet riskini artıran faktörler arasında babanın eğitim durumu, alkol kullanımı, okul başarısının ortalama veya altı olarak algılanması yer almaktadır. Bulgular sosyal destek boyutunda incelendiğinde 5 veya daha az iyi arkadaşına sahip olmakta zorbalığı/mağduriyeti ilişkili faktörleri olarak saptanmıştır. Ayrıca televizyon izleyerek daha fazla zaman, erkek olmak, annenin çalışması, sigara

içmek ve alkol kullanmak zorbalık riskini artıran faktörler olarak ortaya konmuştur. Araştırma hem mağdur hem de zorba olan öğrencilerin cinsiyet, ebeveyn özellikleri, sigara-alkol kullanımı açısından mağdur ve zorbalığa maruz kalan öğrencilerle benzer özelliklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır (105).

Karatoprak ve ark. (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışma, ergenlerin klinik psikiyatrik örnekleminde geleneksel akran zorbalığı yaygınlığını belirlemeyi ve yaş, cinsiyet, psikiyatrik hastalıklar ve internet bağımlılığı'nın geleneksel akran zorbalığındaki rollerini araştırmayı amaçlamıştır. 12-16 yaş aralığındaki 214 ergen ile yürütülmüştür. Bulgular incelendiğinde katılımcıların %49'u geleneksel akran zorbalığını deneyimlemişlerdir (mağdurlar: %35, zorbalar: %14). Yaş ve cinsiyetin geleneksel akran zorbalığı rolü üzerinde etkisinin olmadığını ancak internet bağımlılığı'nın hem mağduriyet hem de zorbalık üzerinde yordayıcı etkisinin olduğu ortaya konmuştur. Depresif bozukluğun mağdurlarda yordayıcı bir role sahip olduğu, yıkıcı davranış bozukluklarının ise zorbalarda yordayıcı bir role sahip olduğu saptanmıştır. Akran zorbalığı, ergenlerin (iki ergenden biri) psikiyatrik klinik popülasyonunda ciddi bir sorun olarak saptanmış olup ve internet bağımlılığı'nın, kurban ve zorba olmayı pozitif olarak yordadığı saptanmıştır. Akran zorbalığı rollere göre değerlendirildiğinde bu rollere bağlı psikiyatrik sorunların farklı olduğu gözlenmiştir. Depresif bozukluğun mağdurlarda, yıkıcı davranış bozukluğunda ise zorbalarda yordayıcı etkisi ortaya konmuştur (106).

2.4 Kuramlar

Akran zorbalığının karmaşık yapısı bir olguyu anlamada, etkili önleme ve müdahale stratejilerini belirlemede birden fazla teorinin incelenmesinin gerektiğini göstermektedir. Bir akran zorbalığı olgusunu çeşitli teorik boyutlarla ele almak zorbalık davranışını etkileyen karmaşık faktörlerin ve etkileşimlerin anlaşılmasını sağlayacaktır. Kuramlar, toplumun veya okulun zorbalık davranışı boyutuyla nasıl ilişkili olduğunu ve hangi değiştirilmiş sosyal ve okul davranışının okul zorbalığını önleyebileceğini ölçmeye yardımcı olmaktadır (107).

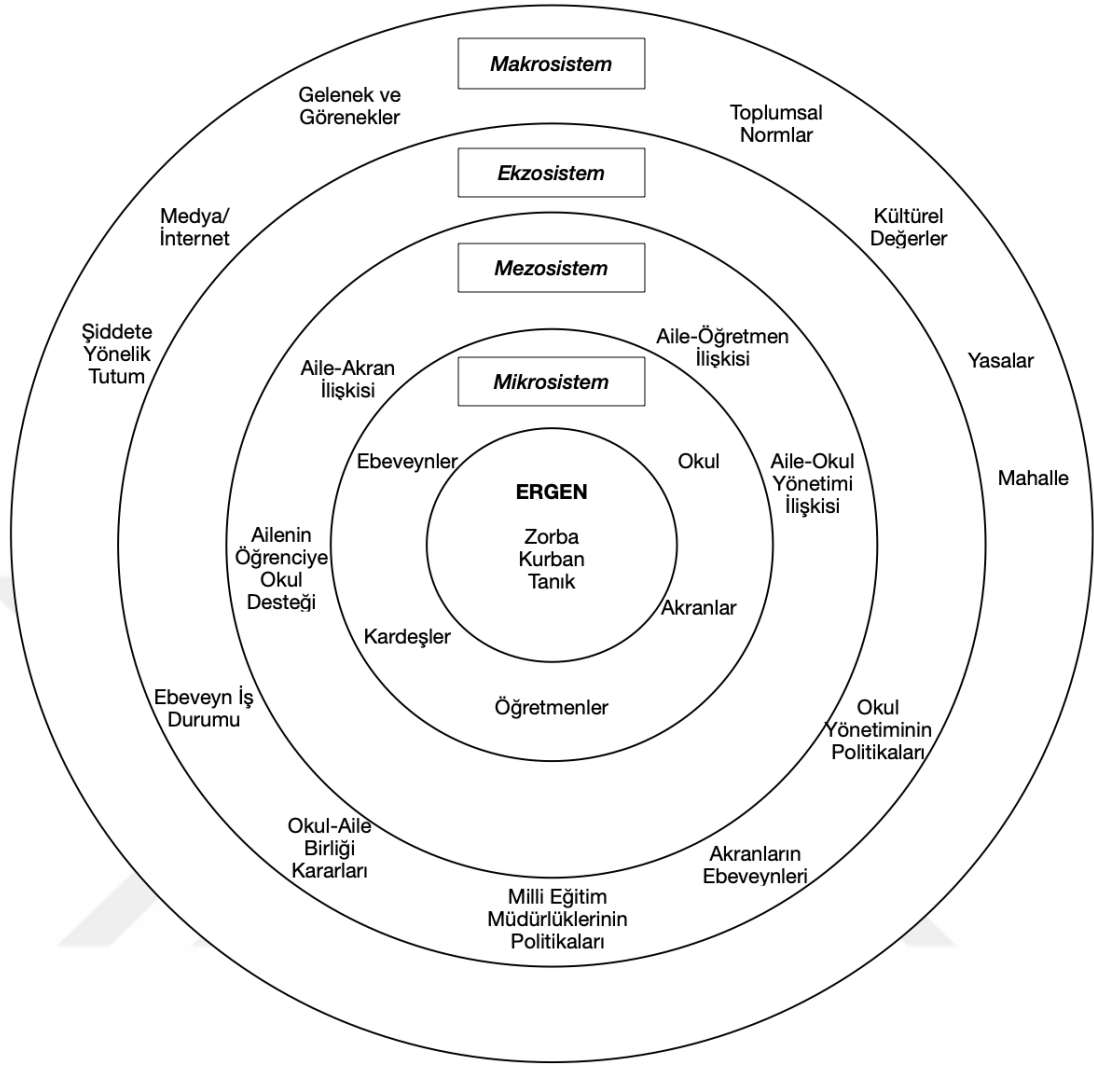
Akran zorbalığını incelerken sosyolojik, biyolojik ve psikolojik boyutta farklı yaklaşımlarla ele almak önemlidir. Bu boyutlarda öne sürülen kuramlar ve modellerle akran zorbalığı kapsamına giren davranışların nedenlerini incelemek mümkündür.

2.4.1 Ekolojik kuram ve akran zorbalığı

Bronfenbrenner'ın (1979) ekolojik teorisi, birey, çoklu ortamlar ve zorbalık ve mağdur etme davranışları arasındaki karşılıklı ilişkiyi göstermeyi bir temel olarak kullanılır. Bronfenbrenner teorisinde, bir çocuğun içinde büyüdüğü ortamın onun gelişimi üzerinde çok önemli bir etkisi olduğunu savunmaktadır (108).

Bağlamı bir dizi iç içe yapı olarak betimlemiştir (Şekil 2). Bu model, birey, ilişki, topluluk ve toplumsal faktörler arasındaki karmaşık etkileşimi dikkate alır. İnsanları şiddet riskine sokan veya onları şiddete maruz kalmaktan veya şiddet uygulamaktan koruyan faktörlerin çeşitliliğini anlamamıza olanak tanır. Modeldeki örtüşen halkalar, bir seviyedeki faktörlerin başka bir seviyedeki faktörleri nasıl etkilediğini göstermektedir.

Bronfenbrenner, başka bir kişiyle anında yüz yüze etkileşimle birlikte daha genel kültürel inanç sistemlerine kadar çocukları etkileyen dört düzeyde bağlam öne sürmüştür: Mikrosistem, mezosistem, ekzosistem ve makrosistem. Bu teoriye göre çevre birbirine bağlı sistemlerden oluşur. Çocuğun iletişim halinde olduğu sistemler ne kadar iyi koordine edilirse sağlıklı gelişimi de o kadar iyi olur. Birbiriyle olumlu yönde etkileşime giren sistemler birbirini güçlendirir ve böylece çocuk üzerindeki etkileri daha sağlam ve olumlu olur (108,109).

Şekil 2. Akran zorbalığı kavramı ve bronfenbrenner'in ekolojik modeli (274)

2.4.1.1 Mikrosistem

Bireysel boyutta zorbalık ve mağduriyete karışan bireylere odaklanmıştır. Bir bireyin neden başkalarına zorbalık yaptığı ve/veya başkaları tarafından zorbalığa maruz kalabileceğine açıklık getirir. Mikrosistem şiddet mağduru veya faili olma olasılığını artıran biyolojik ve kişisel geçmiş faktörlerini tanımlar. Bu faktörlerden bazıları yaş, cinsiyet, dini kimlik, ırksal/etnik kimlik, cinsel yönelim, ekonomik durum, eğitim, gelir, madde kullanımı veya kötüye kullanım öyküsü, finansal kaynaklar, değerler, hedefler, beklentiler, genetik, dayanıklılık, başa çıkma becerileri, zaman yönetimi becerileri, sağlık okuryazarlığı ve sağlık hizmetlerine erişim becerileri vb. içerir (108,110).

2.4.1.2 Mezosistem

Mezosistem bir kişinin ilişki içinde olduğu iki veya daha fazla mikrosistemin etkileşimini kapsamaktadır. Mezosistem mağdur veya fail olarak şiddet yaşama riskini artırabilecek yakın ilişkileri incelemektedir. Buna göre bir kişinin en yakın sosyal çevresi (akranları, partnerleri ve aile üyeleri) davranışlarını etkiler ve deneyimlerine katkıda bulunur (108,110). Yaygın görüşe göre, okul zorbalığı öğrenciler arasındaki günlük çatışmalardan kaynaklanmaktadır (111). Bununla birlikte, bazı araştırmalar, okul faktörleriyle karşılaştırıldığında, aile faktörlerinin okul zorbalığına katkıda bulunma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir (112).

2.4.1.3 Ekzosistem

Ekzosistem bireyin gelişiminin dolaylı yoldan etkilendiği sistemdir. Okul, iş yeri ve mahalle gibi sosyal ilişkilerin olduğu ortamları araştırır ve bu ortamların şiddet mağduru veya faili olma ile ilişkili özelliklerini belirlemeye çalışır (108,110).

2.4.1.4 Makrosistem

Makro şiddetin teşvik edildiği veya engellendiği bir iklim yaratmaya yardımcı olan geniş toplumsal faktörlere bakar. Bu faktörler, çatışmaları çözmenin kabul edilebilir bir yolu olarak şiddeti destekleyen sosyal ve kültürel normları içerir. Diğer büyük toplumsal faktörler, toplumdaki gruplar arasındaki ekonomik veya sosyal eşitsizliklerin sürdürülmesine yardımcı olan sağlık, ekonomik, eğitim ve sosyal politikaları içerir (108,110).

Akran zorbalığı, zorba (veya zorba) ve kurban arasında meydana gelmektedir ve bu davranışlar karmaşık sosyal olguları temsil etmektedir (113). Bronfenbrenner'ın teorisine göre zorbalık ve mağduriyete dahil olma, bireyler ve onların daha geniş sosyal çevreleri arasındaki karmaşık etkileşimin sonucu olarak görülmektedir. Zorbalık ve mağduriyetin birey, aile, okul, akran grubu, topluluk ve toplumdan

karşılıklı olarak etkilenen olgular olduğu hem teori ile hem de araştırmalar ile ortaya konmuştur (114-117).

Bronfenbrenner'ın ekolojik kuramında zorbalık davranışları, erken çocukluk ve ergenlik boyunca çeşitli bağlamlara girdikçe değişen, çocukların kişilikleri ve eğilimlerinin karmaşık bir kesişiminden ortaya çıkar. Bireysel ve toplumsal bağlamsal faktörler iç içe geçmiştir ve birbirlerini karşılıklı ve döngüsel bir şekilde etkilerler. Başka bir deyişle, başkalarına zorbalık yapan çocuklar ve ergenler, evlerinde, okullarında ve toplumlarında kaçınılmaz olarak farklı karşılanacaktır. Benzer şekilde, mağdur olan çocuklar ve ergenler, bazı durumlarda, bu sosyal bağlamlara, farklı alanlarda artan mağduriyete katkıda bulunabilecek şekillerde yaklaşacak veya başkalarına ulaşamamalarına ve bu ortamlardan tam olarak yararlanmalarına yol açabilecektir (118).

Bu teori, zorbalığın karmaşık ve çeşitli bir sosyal ortamda meydana geldiğini ve müdahale ve önleme programları geliştirirken dikkate alınması gereken birçok faktör olduğunu öne sürmektedir. Bu faktörlerin açıklığa kavuşturulmasına yardımcı olmanın yanı sıra, şiddeti önlemek için aynı anda modelin birden çok düzeyinde hareket edilmesi gerektiğini de öne sürmektedir (110,117).

Buna göre;

Mikrosistem düzeyinde önleme stratejileri, şiddeti önleyen tutumları, inançları ve davranışları teşvik eder. Spesifik yaklaşımlar, çatışma çözme ve yaşam becerileri eğitimi, sosyal-duygusal öğrenme ve güvenli flört ve sağlıklı ilişki beceri programlarını içerebilir (110).

Mezosistem düzeyinde önleme stratejileri, ebeveyn-çocuk iletişimini güçlendirmek, olumlu akran normlarını, problem çözme becerilerini teşvik etmek ve sağlıklı ilişkileri teşvik etmek için tasarlanmış ebeveynlik veya aile odaklı önleme programlarını ve mentorluk ve akran programlarını içerebilir (110). Ekzosistem düzeyinde önleme stratejileri, bu ortamlardaki fiziksel ve sosyal çevreyi

iyileştirmeye (örneğin, insanların yaşadığı, öğrendiği, çalıştığı ve oynadığı güvenli yerler oluşturarak) ve topluluklarda şiddete yol açan diğer koşulları (örneğin, mahalle) ele alarak odaklanır. Yoksulluk, mesken ayrımı ve istikrarsızlık, alkol satış noktalarının yüksek yoğunluğu).

Makrosistem düzeyde önleme stratejileri arasında, şiddete karşı koruma sağlayan toplumsal normları teşvik etme çabalarının yanı sıra hane halkının mali güvenliğini, eğitim ve istihdam fırsatlarını ve sağlığın yapısal belirleyicilerini etkileyen diğer politikaları güçlendirme çabaları yer alır.

2.4.2 Sosyal öğrenme teorisi

Sosyal Öğrenme teorisi, bireylerin davranış ve tutumları modelleme ve pekiştirme yoluyla başkalarıyla etkileşim kurma yollarını öğrendiğini destekleyen bir teoridir (121). Bandura, sosyal öğrenme teorisini “bilişsel, davranışsal ve çevresel belirleyiciler arasında olan sürekli bir karşılıklı etkileşim” olarak tanımlamaktadır. Sosyal öğrenme teorisi, çocukların davranışları çevrelerinden öğrendiğini ve davranışların daha sonra farklı şekillerde pekiştirilebileceğini varsaymaktadır.

Sosyal öğrenme teorisi, bireylerin yalnızca doğrudan öğretim yoluyla değil, aynı zamanda başkalarının davranışlarını ve ardından gelen sonuçları gözlemleyerek de öğrendiğini öne sürmektedir (119). Sosyal öğrenme teorisine göre öğrenmenin gerçekleşmesi için bireylerin;

- Gözlemlenen davranışa katılması,
- Gözlemlenen davranışın görüntülerini kodlaması,
- Bu görüntüleri yeniden üretmesi,
- Davranışı gerçekleştirmek için motive olması gerekir.

Motivasyon bileşenin belirli davranışları takip eden sonuçlara bağlı olduğu belirtilmektedir. Bireylerin sonuçlarının değerli ve ödüllendirici (yani pekiştirilmiş) olduğunu öğrendikleri bir davranışta bulunma olasılıkları daha yüksek

görülmektedir. Aynı şekilde, belirli bir davranışın sonuçları daha fazla cezalandırıcı ve daha az pekiştirici ise, bireyler bu davranışta bulunmaktan kaçınmak için motive olduğu belirtilmektedir (119). Birey olumsuz davranışları öğrendiğinde ve davranıştan ödül alabileceğini anladığında, öngörülen faydalar olduğu sürece bu olumsuz şekillerde davranmayı seçmeye devam etmektedir (120).

Sosyal öğrenme teorisi, çocuklarda saldırganlığı sürdüren aile etkileşimlerini vurguladığı için zorbalık davranışları açısından önemlidir. Buna göre, şiddeti gözlemleyen ve daha sonra taklit eden çocuklar, sadece şiddetin kabul edildiğini öğrenmekle kalmaz, aynı zamanda şiddeti kullanmanın belirli gerekçelerini ve motivasyonlarını da öğrenmektedirler (121).

Olweus (1993), zorbalık davranışı kalıplarının araştırılmasına dayanarak, zorbalık davranışı için sosyal öğrenme teorisine karşılık gelen üç olası güdü önermektedir.

- İlk olarak, zorbalar genellikle baskınlık ve güç için güçlü bir ihtiyaç duyarlar ve diğer sınıf arkadaşlarını zayıf veya bastırılmış hissettirerek onları "kontrol" etmekten zevk alıyor gibi görünürler.
- İkincisi, aile ortamının çocukların öfkeyi nasıl algıladıkları ve ele aldıkları üzerinde bir etkisi vardır. Düşmanca bir ortamda yetişen bir çocuk, şüphesiz dünyayı da düşmanca bir çevre olarak görür. Evde öğrendiklerine dayanarak, bu çocuklar başkalarını incitmekten veya onların acı çekmesini izlemekten zevk alabilirler.
- Son olarak, zorbalığın kurbanlarını kendilerine vermeye zorladıkları para, sigara veya diğer eşyaların ödülleri topladığı zorbalığın "fayda bileşenini" tanımlamıştır.

Bu üç güdü, Bandura'nın (1973) çalışmasında açıklanan üç pekiştirme biçimini temsil etmektedir. Somut veya sosyal ödüller gibi dışsal pekiştirme, ebeveynlere veya diğerlerinin rol model saldırganlığına tanık olmak gibi dolaylı pekiştirme ve çocuğun davranışlarından fayda sağlayabileceklerini anlaması ile kendi kendini

pekiştirme (119) Olweus tarafından yapılan araştırma, bireysel yapılan zorbalığa ek olarak grup zorbalığının Bandura'nın sosyal öğrenme teorisi ile de açıklanabileceğini öne sürmektedir. Araştırmalar, çocukların ve yetişkinlerin, başka birinin agresif davrandığını gördükten sonra daha agresif davranabileceğini göstermektedir. Olweus bu ilkenin grup zorbalığında özellikle önemli bir durum olduğunu öne sürmektedir. Güvensiz ve bağımlı olan öğrenciler, zorbalık yapan sınıf arkadaşlarını sert veya popüler olarak görebilir ve onlara daha çok benzemek için zorbaların saldırgan davranışlarını taklit edebilir. Genellikle zorba "model", saldırgan davranışları için "zafer" veya kurbanları üzerinde kontrol ile ödüllendiriliyor olarak görülür. Bu saldırgan davranışın ödüllendirildiğini görmek, şiddete karşı kendi çekingenliklerini azaltır ve öğretmenlerden ve ebeveynlerden tepki alınmaması, saldırgan davranma arzusunu daha da artırmaktadır. Aynı zamanda grup zorbalığına katkıda bulunabilecek diğer bir faktör ise azalan sorumluluk duygusudur. Zorbalık gibi olumsuz bir eylem için kişinin sorumluluk ve suçluluk duygusunun, birkaç kişi dahil olduğunda dramatik bir şekilde azaldığını öne sürülmektedir. Bu durum, saldırgan olmayan öğrencilerin neden grup zorbalığına katılabileceğini açıklamada kullanılabilmektedir (122,123).

2.5 Akran Zorbalığının Etkileri

Akran zorbalığı, çocuklar ve gençler için önemli bir endişe ve küresel bir halk sağlığı sorunu haline gelen en yaygın gençlik şiddeti türüdür (124). Akran zorbalığı, olumsuz sonuçlarıyla bireyi yaşam boyu olumsuz yönde etkileyen anti-sosyal davranışlar bütünüdür (125). Günümüzde, zorbalığa uğramanın çocukların ve ergenlerin ruh sağlığı ve iyi oluşuna gölge düşüren olumsuz bir deneyim olduğuna dair şüphe bulunmamaktadır (128). Zorbalıkla birlikte mağdurların ve zorbaların sağlıklarının bozulduğu, yeni problemlerin gündeme geldiği ve var olan problemlerinde artış görüldüğü belirtilmektedir (127,128).

Akran zorbalığının bireyler üzerindeki etkileri şu başlıklar altında incelenebilmektedir:

- Psiko-somatik etkileri
- Akademik boyutta etkileri
- Psiko-sosyal boyutta etkileri

2.5.1 Psiko-somatik etkileri

Zorbalık, hem zorba hem de kurban için bir dizi psiko-somatik semptomlara neden olabilmektedir (129). Ergenlik psikolojik gelişimin çok önemli bir aşamasıdır ve bu dönemdeki depresif dönemler genellikle kronik veya tekrarlayan hastalığa, yoğun psikososyal zorluklara ve gelecekte kötü sağlık durumuna işaret edebilmektedir (13).

Zorbalık mağduriyeti oldukça stresli bir deneyimdir. Ergenlerin sürekli ve sistematik biçimde alarm durumunda olması kaygı düzeylerini etkilemektedir. Sürengen alarm olma hali uzun dönemde kronik stresin beraberinde getirebilmektedir (130). Kronik mağdurların günlük stresle başa çıkmak için ‘kaçınmacı’ başa çıkma stratejisini kullandığı, etkili stratejiler öğrenmedikleri için uzun dönem mağduriyetlerinin devam edebileceği ve uzun süreli stres yaşayabilecekleri öne sürülmüştür. Kronik stres, bağışıklık sistemini zayıflamasına ve fiziksel sağlık sorunlarının meydana gelmesine neden olmaktadır (131,132). Akran zorbalığının neden olacağı depresyon, stres ve kaygıdan kaynaklı bireylerde görülen psikosomatik semptomlar şu başlıklar altında incelenebilmektedir:

- Ağrı
- Uyku bozukluğu
- Bruksizm

Baş ağrısı yaşam kalitesi üzerinde olumsuz etkisi olan, çocukluk çağında en sık bildirilen somatik şikayetlerden biri olarak bildirilmektedir. Akran zorbalığı çocuklukta migren için risk faktörlerinden biri olarak görülmektedir (133). 173.775 katılımcıyı içeren yirmi çalışmanın incelenmesine göre zorbalığa uğrayan çocukların ve ergenlerin, zorbalığa uğramayan akranlarıyla karşılaştırıldığında önemli ölçüde

daha yüksek baş ağrısı riskine sahip olduğunu görülmektedir (134). İlkokul çocuklarında görülen baş ağrısı ve karın ağrısı zorbalıkla ilişkili görülmekte ve zorbalığın sıklığının bu semptomların artmasında etkili olduğu bildirilmektedir (135). Zorbalığın kronik problemlere neden olabileceği gibi çocukluk ve ergenlik döneminde yaşanan kronik ağrısının akran mağduriyetine zemin hazırladığı kabul edilmektedir. 42 araştırmanın incelenmesi sonucunda tekrarlayan veya sürekli kronik ağrısı olan çocuk ve ergenlerde sosyal işlevselliğin zayıf ve akran ilişkilerini olumsuz geliştirdiği bildirilmektedir. Bu durum, kronik ağrısı olan çocuk ve ergenlerin daha az arkadaşı olduğu ve akran mağduriyeti risklerinin daha fazla olduğunu göstermektedir (136).

Geel, Goemans ve Vedder (2016) tarafından yapılan bir meta-analiz, akran zorbalığına maruz kalmanın uyku bozukluğu üzerinde önemli etkileri olduğunu ve akran zorbalığı kurbanlarının, mağdur olmayan ergenlere göre daha fazla uyku bozukluğu bildirdiğini göstermiştir (137). Yaşları 10-18 arasında değişen 1422 ergen katılımcı ile yapılan araştırmaya göre zorbalığı deneyimleyenlerde (zorba ve mağdur) deneyimlemeyenlere göre daha yüksek uyku bozukluğu görülmektedir. Özellikle sadece zorba olan katılımcıların en kısa uyku süresine sahip olduğu bildirilirken bu durum düzensiz uyku alışkanlığını saldırganlık ile ilişkilendirmektedir (138). Daha yüksek oranda zorbalık yapan ve mağdur olan öğrencilerin daha düşük düzeyde zorba ve mağdur oranlara göre daha ileri düzeyde uyku bozukluğu yaşadığı bildirilmektedir. 5.724 ortaokul öğrencisi (139) ve 1687 7. sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilen araştırmalarda zorbalığa maruz kalmanın şiddeti arttıkça uyku bozukluğunun şiddetinin de arttığını ortaya konmaktadır (140).

Başta uyku olmak üzere yaşam kalitesini olumsuz etkileyen faktörlerden olan burksizm zorbalığa maruz kalan çocuklar arasında daha yüksek sayıda görülmektedir (141). Zorbalığa maruziyetin düzeyi arttıkça uyku burksizmini arttırdığı ve uykunun kalitesini olumsuz etkilediği görülmektedir. 386 çocuk ile yapılan çalışmada gece burksizmi ve uyku esnasında nefes almada güçlük yaşayanların zorbalık mağduru olduğunu bildirimlerde daha yüksek görüldüğü bildirilmektedir (141). 8-11 yaş arası 434 çocuk ve ergen ile yapılan araştırmaya göre

zorbalığı deneyimleyenlerin (zorba ve mağdur) deneyimleyenlere göre daha yüksek gündüz burksizmi yaşadığı ilişkilendirilmektedir (142). Araştırmalar burksizm ve sözel akran zorbalığının ilişkili olduğunu göstermektedir. 1344 ergen ve 309 ergen ile yapılan çalışmalarda uykuda burksizm yaşadığını bildiren kişilerin okulda sözel zorbalığı deneyimlediği bildirilmektedir (143,144).

2.5.2 Akademik etkileri

Zorbalık, dünya çapında öğrencileri, aileleri ve okulları etkileyen önemli yaygın bir sosyal ve eğitim sorunu olarak görülmektedir. Zorbalığa maruz kalma ergenlerin refahında azalmaya neden olarak olumsuz akademik sonuçlar doğurmaktadır (145-147).

Zorbalığa uğrama mağdurun sınıfta konsantre olmasını güçleştirebilir ve dikkatini vermede ciddi zorluklar yaşamasına neden olabilmektedir. Okuldaki akademik başarısının olumsuz etkilenmesi mağdurun okul ödevlerine konsantre olmada zorluk yaşaması ve stres altında iyi öğrenmesi ile ilişkilendirilmektedir (148). Avustralya’da yaklaşık 1400 lise öğrencisini kapsayan bir araştırmaya göre şiddetli şekilde zorbalığa uğrayan öğrencilerin üçte birinin, zorbalık okula gitmekten korkmasına neden olabilir (149). Siber zorbalık özelinde mağdur gençlerin stress belirtileri gösterdikleri, sürekli olarak olay hakkında düşündükleri ve çevresine olan ilgilerinin kaybolduğu görülmektedir (150). Öğrencilerin okulla ilgili görüşlerini de olumsuz yönde etkilediği ortaya konulmuştur (151). Öyle ki zorbalığa uğrayan öğrencilerin okullarına daha az bağlı hissetme eğiliminde oldukları görülmektedir (152). 13-15 yaş aralığındaki 885 ergen ile yapılan çalışma ile artan zorbalığın okula yabancılaşılmaya neden olacağını ortaya koymaktadır (153). Genellikle okul ile bağlantılarının koptuğunu hissederler ve okulla daha az meşgul olmaya eğilimlidirler. Bu durum okula devamsızlık yapmalarını ve hatta okulu bırakma riskini gündeme getirmektedir (154). Zorbalık akademik başarı ve okul katılımı arasındaki ilişkinin arkasındaki mekanizmanın incelenmesi ile, zorbalığa maruz kalmanın daha yüksek psikolojik sıkıntıya yol açtığını ve bunun da öğrenci katılımını azaltarak daha düşük akademik başarıya yol açtığı görülmektedir (155). Mağduriyet

meydana gelirken yüksek stres nedeniyle akademik başarı olumsuz etkilenebilmektedir (156). Öğrencilerin akademik başarıları ile özürsüz devamsızlıkları arasında ters yönde bir ilişki bulunmaktadır (157). Okula devamlılıkları kapasamında yapılan araştırmaya göre mağdurların mağdur olmayanlara oranla okula devamlılıkların çok daha düşük olduğu samtanmıştır (158). Okulda zorbalığı uzun dönem boyunca deneyimleyen mağdur çocukların okula yönelik aidiyetlerinin ve devamlılıklarının azalması rastlanan durumlardır. Bunun nedeni zorbalığa maruz kalmamak için okuldan uzaklaşmak ve sosyal etkileşimden kaçınmak şeklinde açıklanmaktadır. Özellikle sınıf ortamında dikkatleri üzerine çekmekten endişe duydukları bildirilmektedir. Bazı çocukların, zorbalığa uğrama korkusu nedeniyle okulu bırakma noktasına gelebildiği açıklanmaktadır. Çalışmaların bulguları okul devamlılığı ve zorbalık ilişkisi konusunda benzerlik göstermektedir. Buna göre, zorbalığı deneyimleyen mağdurların büyük bir kısmının okul devamlılıklarının mağdur olmayanlara göre daha düşük seviyede olduğu saptanmıştır (160,161).

Öğrencilerin liseden sonra da zorbalığa karşı duyarlı oldukları ve zorbalığın etkilerin üniversite hayatını, akademik motivasyonu ve eğitimden aldıkları verimi olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Yapılan araştırmaya göre halen veya geçmişte zorbalık mağduru olan katılımcıların, olmayanlara göre önemli ölçüde daha düşük akademik motivasyona sahip olduğu belirtilmektedir. Bu durum geçmişteki mağduriyetlerin, zorbalık sona erdikten sonra bile üniversite öğrencileri için akademik zorluklara neden olabileceğini göstermektedir (156). Lisede zorbalığa uğrayan öğrencilerin, üniversitedeki ilk yarıyıllarda düşük düzeyde kendi kendine karar alabilme motivasyonu, yüksek düzeyde motivasyonsuzluk ve duygusal, sosyal ve kurumsal sorunlar sergilediklerini ve bunun akademik başarılarını etkilemesi muhtemel olduğunu bulmuşlardır (162). 383 anaokulu öğrencisi ile başlayan ve 10 yıl süren boylamsal çalışmaya göre, okul yıllarında orta düzeyde ve kronik düzeyde zorbalığa maruz kalan çocuklar daha düşük akademik başarıya, daha fazla okula karşı hoşnutsuzluğa, akademik yeteneklerinde daha az güvene sahip olmalarına (163), düşük motivasyona ve isteksizliğe bildirilmektedir (164).

2.5.3 Psiko-sosyal boyutta etkileri

Ergenlerin kimliklerinin oluştuğu gelişim döneminde değişen sosyal algıları, onları ebeveyn ilişkilerine alternatif olarak akran ilişkileri kurmaya yöneltmektedir. Ergenlerin akranları ile olan sosyal ilişkilerinin kalitesi sağlıklı bir gelişim süreci için önemli görölmektedir. Ancak, akran ilişkilerinin kurulması her zaman pürüzsüz gerçekleşmemektedir. Zorbalık ergenlerin genel sağlık durumunun en önemli sosyal belirleyicilerinden biri olarak görölmektedir (165).

Ergenlik döneminde zorbalık mağduru olmak içselleştirilme bozuklukları (sosyal geri çekilme, depresyon ve psikosomatik semptomlar) ve dışsallaştırma bozukluklarını (hiperaktivite, mala zarar verme, fiziksel ve sözlü saldırganlık ve suça yönelme) ortaya çıkarabilmektedir (166). Boylamsal araştırmalardan elde edilen kanıtlar, okulda başkalarına zorbalık yapma eğiliminin, sonraki antisosyal ve şiddet içeren davranışları önemli ölçüde öngördüğünü göstermektedir (167). Zorbalık ile ilişkilendirilen anti sosyal eğilimler saldırganlık, manipüle etme eğilimi, empati eksikliği ve şiddete karşı olumlu tutumlar şeklinde belirtilmektedir (168).

Depresyon ergenliğin en yaygın ruh sağlığı sorunlarından biri olarak görölmektedir. Şiddete maruz kalma (zorbalık, çatışma vb.) gibi travmatik olaylar, çocukları ve ergenleri depresyona yatkın hale getirebilmektedir. Özellikle akran ilişkilerinin çok önemli olduğu ergen gelişimi sırasında, zorbalık gibi akran ilişkilerine bağlı travmatik olaylar, depresyona yol açacak kadar şiddetli travmaya neden olabilir. Zorbalığa maruz kalmanın ardından artan duygusal düzensizlik ve azalan benlik saygısı, zorbalığa uğrama ile depresyon gibi psikiyatrik semptomlar arasında aracı görev görebilmektedir. Zorbalık mağduru olmanın benlik saygısında azalmaya neden olabilirken zorbaca davranışlar sergilemenin ise benlik saygısını arttırabileceği öne sürölmektedir (168).

Önemli sayıda çalışma, akranları tarafından zorbalığa uğrayan ergenlerin depresyon ve anksiyete gibi ruhsal bozukluklara yakalanma riskinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (169-172). 1174 ergen üzerinde yapılan incelemeye

göre, zorbalığa maruz kalmanın depresif semptomlarla anlamlı ve pozitif bir şekilde ilişkili olduğunu belirtmektedir (173). Mağduriyet, çocukların depresyon veya anksiyete ile başa çıkma girişimlerinde olumsuz bir etkiye sahip olabileceğinden, bu çocuklara onları zorbalık davranışlarına karşı daha az savunmasız hale getirebilecek becerileri kullanabilmede problem yaşanabilmektedir. Bu durum depresif belirtilerin ve kaygının çocukların mağdur olma riskinin arttığını göstermektedir (174).

Zorbalık mağduriyetinin sosyal izolasyon ve bireyin yalnızlığa yönelmesi ile ilişkili olduğu görülmektedir (175). Zorbalığa uğrayan gençler yaşlıları ile karşılaştırıldığında bazı konularda olumsuzluklar yaşadıkları görülmektedir. Mağdur gençler daha yüksek düzeyde güvensizlik, içselleştirme, yalnızlık, mutsuzluk ve düşük benlik saygısı deneyimlemektedirler. Tüm bu deneyimleri arkadaş edinmede zorluk yaşamalarına, sınıf arkadaşlarıyla daha zayıf ilişkilerin kurulmasıyla izole ve yalnız yaşama durumlarını ortaya çıkarmaktadır (176). Mağdurun sosyal izolasyonu ve depresyonla birlikte görülen sosyal becerilerinde zayıflamasının olması ve kendini savunma yeteneğinin gelişmemesi kolay hedef olarak algılanmasına neden olabilmektedir (177). Öyle ki zorbalığın depresyonun nedenlerinden sayılabileceği gibi depresyonun da zorbalığın nedeni olarak görülebileceğine değinilerek depresyonun bireyi zorbalık mağduru olabileceğine değinilmektedir (178).

Zorbalığı deneyimleyen bireylerin zorbalığı deneyimlemeyen bireylere göre daha yüksek düzeyde depresyon ve kaygı yaşayabilecekleri görülmektedir. Zorbalık mağduru olan çocukların, zorbalığa uğramayan çocuklara göre beş kat daha fazla depresyona girme olasılıkları olduğu belirtilirken (179). Zorbalık deneyiminde hem kurbanların hem de zorbaların yüksek risk altında olduğunu ve en çok problem yaşayan ergenlerin hem kurban hem de zorba bireyler olduğu görülmektedir (170). Hem zorba hem de mağdur olanların kaygı, depresyon, psikotik deneyimler, intihar girişimleri ve genel sağlık durumunun kötü olması açısından sadece mağdur olanlara göre daha yüksek riske sahip olduğu ortaya konmuştur (180). Öyle ki somatik problemler hem zorba hem de mağdur olanlarda sadece zorba ve sadece kurban olanlara göre de daha yaygın görülmektedir (181). Zorbalığa sık maruz kalmak ve sık zorbalık yapmak zorbalığın neden olabileceği olası risk unsurlarını arttırmaktadır.

Araştırmalar kronik mağduriyetin yalnızlığı ve depresyona neden olduğu veya artırdığını, var olan sorunları daha da kötüleştirdiğini göstermektedir. Bunun olası nedeni, kurbanların kendilerinden hoşlanmamaya, akranlarına güvenmemeye ve okuldan korkmaya başlamasıdır. Bu duygular da daha fazla izolasyona, daha derin depresyona ve daha fazla zorbalığa yol neden olabilmektedir (182).

Zorbalık kaygı, depresyon ve gençlerin intiharıyla bağlantılıdır (2). Zorbalığa daha sık maruz kalan ve daha sık zorbalık yapan gençler ağır depresyon beraberinde gelen intihar girişimi ile ilişkili görülmektedir (170). Bireyin kendine uygulayabileceği şiddetin en ağır boyutu intihar davranışdır (2). Zorbalığa maruz kalan ergenlerde bu boyuta sık rastlanmaktadır (183). Ergenlerde deneyimlenen zorbalığın kendine zarar verme veya intiharı düşünme boyutunda yüksek risk barındırdığı saptanmıştır (172). 9-13 yaş arasında zorbalığı deneyimleyen çocukların yüksek düzeyde psikolojik problemler deneyimledikleri ortaya konmuştur. Beş öğrenciden birinin kasıtlı olarak kendilerine zarar verme girişiminde olduğu bildirilmiştir. Her dokuz gençten birinin intihar eşebbüsünde bulunduğu saptanmıştır (184).

2.5.3.1 Akran zorbalığının yetişkinlik dönemine yansıması

Çalışmalar zorbalığa maruz kalmanın hem kısa hem de uzun vadede duygusal, davranışsal ve psikososyal sorunların öncülü olduğunu göstermektedir. Zorbalığı deneyimlemek yetişkinlik döneminde de psikososyal uyumsuzluk, daha zayıf duygusal bağ kurma, düşük benlik saygısı, iyi oluş halinin bozulması ve stres gibi durumların görülebileceğini göstermektedir (185). Zorbalığın neden olduğu durumlardan kaynaklı travma yaşamış kişilerin yetişkinlik döneminde çocukluk ve ergenlik dönemlerinde de yaygın görülebilen anksiyete bozukluğu ve depresyon tanıları başta olmak üzere, içselleştirme sorunları açısından yüksek risk altında oldukları görülmektedir (186,187). Üniversite öğrencileri arasında görülen zorbalık eylemlerinde aktörlerin eski deneyimlerinden etkilendikleri görülmektedir. Geçmişte de mağdur olan katılımcılarda hem benlik saygısının hem de psikolojik iyi oluşun önemli ölçüde düşük olduğunu, stres düzeylerinin ise önemli ölçüde yüksek olduğu

görülmektedir (188). Depresyon kliniğine başvuran yetişkin hastalar arasında, çocukluk ve ergenlik döneminde zorbalığa maruz kalma öyküsünün yaygın görüldüğü ve buna anksiyete bozukluklarının eşlik ettiği bildirilmektedir (189). Anksiyete bozukluğu olan yetişkin hastalar arasında okulda akran zorbalığına uğramak, depresyonun yanı sıra sosyal kaygı ve işlevsellik bozukluğuyla da ilişkili görülmektedir (190).

Çocukluk ve ergenlik döneminde akran zorbalığı mağduru olanların intihar düşünceleri ve intihar girişimleri riskleri mağdur olmayanlar ile karşılaştırıldığında daha yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır (187). Yetişkinlerde görülen problemler intihar düşünceleri ve intihar girişimleri ile sınırlı kalmamaktadır. Ayrıca bu yetişkinlerin sınırda kişilik bozukluğu belirtilerini deneyimlediği, buna ek olarak halüsinasyonlar veya sanrılar gibi psikotik deneyimlerinde görüldüğü saptanmıştır (191). Yetişkinlere yönelik yapılan geriye dönük yapılan bir diğer çalışmada, okul döneminde akran zorbalığı öyküsünün bulunması okulu bitirdikten uzun süre geçtikten sonra bile intihar düşüncesiyle ilişkili olduğu ileri sürülmektedir (192).

Öte yandan, depresyonun sosyal bilgilerin işlenmesinde bir bozulmaya yol açması da mümkün görülmektedir. Olumsuz benlik algısının geliştiği ve depresif semptomlar sergileyen bir ergen, başkalarının reddedici veya düşmanca davranmasını normalleştirmekte ve bunu sosyal etkileşimin parçası olarak algılayabilmektedir (193). Bu algının gelişmesi beraberinde riskleri doğurmakatdır. Bireyler zorbalık eylemlerini olağan bir iletişim biçimi olarak benimseyebilmektedirler. Bu davranış kalıpları sadece çocukluk ve ergenlik yıllarına özgü kalmamaktadır. Yaşam süresince bu davranış kalıpları pekişerek alışkanlık haline dönüşebilmektedir ve bireyin gelişiminin her aşamasında ortaya çıkabilmektedir. Zorbalığı iletişim biçimi olarak benimseyen bireylerin ergenlik döneminde paretleri ile ilişkileri incelendiğinde, flört şiddeti uygulama olasılıklarının yüksek olduğu saptanmıştır (194). Bu bireylerin yetişkinlik döneminde de benzer davranışlar sergilendiği (örneğin iş yerinde iş arkadaşlarına mobbing yapma, aile içinde eşine ve çocuklarına da şiddet uygulama, sosyal yaşamda taciz edici eylemlerde bulunma) belirtilmektedir (195).

Ayrıca bu kişilerin çocuklarının da akranlarına zorbaca davranışlar sergilediği bildirilmektedir (195). Sosyalleşme becerisini ve akranlarla olumlu ilişkiler kurmayı zorlaştıran ve akran zorbalığına yol açan çocukluk dönemindeki kötü muamele ergenlerde zorbalık riskini arttırmaktadır (196,197).

Çocukluk ve ergenlik döneminde zorba rolünde olan bireylerin anti-sosyal davranışların pekiştiği ve benimsedikleri saldırgan davranış kalıplarının yetişkinlikte devam etme olasılığının yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durum bireylerin suç işleme riskleri ile ilişkili olduğu saptanmıştır (198-200). Kronik zorbalığın, zorbaların yetişkinlikte suç işlemleri için zemin hazırlayabileceğini ve toplumsal güvenlik için potansiyel bir tehdit haline gelebileceği görülmüştür (201). Öyle ki zorbalığı deneyimlemek gençler arasında madde kullanımı ve suç işleme oranlarını yükseltmektedir. Zorbaların uyuşturucu, tütün kullanma ve aşırı alkol tüketimi olasılığı daha yüksek görülmektedir (181,198,200). Özellikle zorbalık tipleri arasından siber zorbalığı deneyimleyen zorba gençlerin davranış problemlerinin olduğu görülmektedir. Siber zorbaların saldırgan eylemlerinin başında kuralları çiğneme gibi anti-sosyal eylemler bulunmaktadır. (202,203).

2.6 Ruh Sağlığı Kapsamında Depresyon-Anksiyete-Stress

2.6.1 Depresyon

Duygudurum bozuklukları kişinin işlevselliğinin belirgin derecede değiştiği, dönemsel görülen ya da tekrarlayabilen sendromlardır. Süresi haftalardan aylara kadar uzayabilmektedir. Depresyon, duygudurum bozukluklarında klinik görünümünü belirleyen sendromlardan biridir. Depresyon çökme, kederli hissetme, işlevsel ve yaşamsal aktivitenin azalması gibi birçok anlamda kullanılan elem- keder duygularını içeren duygusal bir yaşantıdır (204).

Depresyon temel olarak bir mutsuzluk ve neşesizlik hali olarak görülmektedir. Kişiler hüzünlü, karamsar ve isteksiz hissetmektedirler. Daha önce kolayca yapılan eylemler kişinin gözünde büyümeye başlar ve yapmakta zorlanmaktadırlar.

Depresyonu olan kişinin kendine güveni azalır, dikkatini toparlamak, bir filmi baştan sona seyredebilmek, metin (gazete vb.) okuyabilmek güçleşmektedir. Unutkanlık, dalgınlık, basit kararları vermekte zorlanma görülmektedir. Hastalar güçlerinin, kuvvetlerinin eskisi gibi olmadığını, kendilerini cansız, enerjisiz hissetlikleri kanısındadırlar. Uyku sorunları uykuya dalamama, gece uyanma, sabah erken uyanma, sabahları dinlenmemiş uyanma ya da fazla uyuma biçimindedir. Yemek yeme alışkanlıklarının değiştiği de görülebilmektedir. Bazı dönemler kilo verilir bazen de sıkıntıdan kaynaklı fazla yeme görülebilmektedir (205).

Bir depresif bozukluğun klinik tanısı, tanı sınıflandırmalarında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından Uluslararası Hastalık Sınıflandırması ve Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından Mental Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı listelenen bozukluk kriterlerinin karşılanmasını gerektirmektedir (206).

2.6.2 Kaygı

Kaygı, ‘içeriden veya dışarıdan gelebilecek bir tehlike beklentisinin neden olduğu kaygı ve endişe durumu’ olarak tanımlanmaktadır. Bireyin yaşamını sürdürebilmesinde ve karşılaşılabileceği tehlikeleri önleyebilmesinde temel rol oynayan duygulardan biri olarak kabul edilmektedir (207).

Kaygı, bireyin tanımlanması güç olan korku ve endişe duygusudur. Bu tarifi güç olan duygular vücutta bir takım değişikliklere neden olabilmektedir. Bedensel ve bilişsel boyutta görülen belirtiler göğsünde sıkışma hissi, kalp çarpıntısı, terleme, terleme, titreme, nefes darlığı ya da boğuluyormuş gibi olma durumları, solunumun kesilmesi hissi, göğüs ağrısı ya da göğüste sıkışma hissi hissi, bulantı ya da karın ağrısı, baş dönmesi ya da sersemlik hissi, ortamdaki kopma ya da kendini dışardan izleme duygusu, kontrolünü kaybedeceği korkusu, ölüm korkusu, ciltte karıncalanma, uyuşma, yanma hissi, üşüme, ürperme ya da ateş basmaları, baş ağrısı, huzursuzluk, dolanıp durma isteği midede boşluk duygusu ve hemen tuvalete gitme gereksiniminin doğmasıdır (208).

Bir anksiyete bozukluğun klinik tanısı, tanı sınıflandırmalarında (Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından Uluslararası Hastalık Sınıflandırması ve Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından Mental Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabında listelenen bozukluk kriterlerinin karşılanması gerektirmektedir (206).

2.6.3 Stress

Stres kelimesi köken olarak, Latince’de “estrica”, eski Fransızca’da “estrece” sözcüğünden dilimize geçmiştir (209). Stres, insan-çevre etkileşimi yoluyla üretilen ve psikolojik ya da fizyolojik sıkıntıya yol açan deneyimleri ifa etmektedir. Strese verilen tepkiye odaklanan tanımlama ise ‘bireysel farklılıkların ve olası müdahalelerin bir sonucu’ şeklindedir (210). Stres, en genel tanımı ile kişinin başına gelen bir uyarana karşı fizyolojik uyarılma ve olumsuz duygulanım ile verilen tepki şeklinde tanımlanmaktadır. Özellikle kaygı ile karakterize edilen bir tepki olarak tanımlanmaktadır. Lazarus (1996), stresi, kişi ile çevre arasında, kişisel olarak önemli olarak değerlendirilen ve başa çıkmak için kaynakları zorlayan veya aşan bir ilişki olarak tanımlamaktadır (211).

Stres, insan yaşamında görülen yaygın bir durumdur ve sağlığın sürdürülmesinde veya hastalıkların gelişmesinde önemli ölçüde yer almaktadır. Stres, iç veya dış zorluklara uyum sağlama girişiminde endokrin, kardiyovasküler ve bağışıklık sisteminin çok sayıda tepkisine yol açmaktadır. Strese bağlı hormonların salgılanması organizmanın değişikliklere uyum sürecini destekler ve kısa vadede vücudu koruyabilir. Ancak, strese verilen bedensel tepkiler uzun vadede hasara neden olabilir ve sonunda stresle ilgili birçok hastalığın ortaya çıkması görülebilmektedir (212).

2.7 Akran Zorbalığı ve Medikal Boyut

Akran zorbalığı birçok medikal sonuç ile ilişkilendirilebilmektedir. Bireyler akran zorbalığından kaynaklı fiziksel boyutta çeşitli zarara uğrayabilmektedir (2). Bunlar:

- Fiziksel yaralar ve travmalar: Darp veya fiziksel saldırı sonucu oluşabilecek kesikler, morluklar ve kırıklar gibi belirtiler.
- Travmatik beyin hasarı: Kafa darbeleri sonucu oluşabilecek beyin sarsıntısı veya daha ciddi travma belirtileri.
- İç organ hasarları: Saldırı sonucu iç organlarda oluşabilecek hasarlar, iç kanamalar, özellikle karın ve göğüs bölgesindeki travmalar.

2.7.1 Fiziksel yaralar ve travmalar

Künt travma uygulandığında yüzeyin altındaki damarların hasara uğraması, çevre dokulara kanın sızması sonucu ekimoz yani kamuoyundaki yaygın söylenişiyile çürükler oluşur. Bir doktorun teşhisi için şiddet uygulandığının en kesin belirtisi ekimozlardır. Özellikle hem eski hem de yeni ekimozların birlikte bulunması mağdurun sürekli olarak uzun süreden beri bu olaya maruz kaldığını göstermesi açısından önemlidir. Ekimozlara bakarak yaklaşık şiddetin uygulandığı tarihi söyleyebilmek mümkündür. Yeni meydana gelmiş ekimozların rengi kırmızıdır. Bu da kırmızı renk görüldüğünde yeni olmuş bir olgu olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yaklaşık üçüncü güne doğru renk değişimi mavi-mor renge dönüşmektedir. Sonraki dönemde ise yeşil renk ortaya çıkmaktadır. Olayın üzerinden yaklaşık bir haftalık bir süre geçince bu renk değişikliği belirginleşmektedir. Sonraki dönemde sarı renk ortaya çıkmaktadır. Sarı renk artık vücut üzerinde lezyonun kaybolmaya başladığını gösteren renktir ve yaklaşık ikinci haftayı işaret eden bir bulgudur. Bir lezyonda tek renk değil çeşitli farklı renkler iç içe gözükmektedir. Renk kaybolması dıştan içe doğru gerçekleşmektedir (213).

Yüz bölgesindeki lezyonların çok sık görülmesi ve önemi açısından dikkatli olarak incelenmesi gerekmektedir. Ağızda yumuşak doku lezyonlarına rastlanabilir. Yüze gelen tokat ya da yumruk sonucu dudaklarda sıyrıklar görülebilmektedir. Dudakların iç yüzünde vurmaktan kaynaklanan sıyrık ya da yırtılmalar görülebilmektedir (214). Fiziksel şiddet çok yaygın bir şiddet eylemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok geniş bir yelpazeden bahsedilebilir (2).

2.7.2 Travmatik beyin hasarı

Travmatik beyin hasarı (TBH), Bir dış fiziksel gücün neden olduğu beyinde gerçekleşen bir yaralanma olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak, tıbbi tanımlarda ise TBH'yi, "beyne; darbe, patlama veya bir merminin girmesi gibi harici mekanik güçlerden kaynaklanan hasar" şeklinde yer almaktadır. TBH'nin literatürde kafa içi yaralanma veya kafa travması olarak da adlandırıldığı görülmektedir. TBH birincil ve ikincil beyin yaralanmaları şeklinde ele alınabilir. Birincil yaralanmalar travma sırasında meydana gelmektedir. İkincil beyin yaralanmaları ise saatler ya da günler içinde ortaya çıkabilmektedir. Özellikle ağır TBH ile ikincil yaralanma ilişkili olarak görülmektedir. TBH ile ilişkili en yaygın kısa dönem komplikasyonları nörokognitif bozukluk, iletişim bozukluğu, nöbet, hidrocefali, beyin-omurilik sıvısı kaçağı, damarsal veya kranial sinir yaralanmaları, tinnitus, organ yetmezliği ve politravma gibi çok çeşitli bozukluklardır. Uzun dönem komplikasyonlarda ise Parkinson hastalığı, Alzheimer hastalığı, posttravmatik epilepsi gibi bozukluklar yer almaktadır. TBH'nin hem kısa hem de uzun dönemli komplikasyonlarından birisi de psikiyatrik bozukluklardır (215).

2.7.3 İç organ hasarları

Geniş bir vücut alanını etkileyen, deri bütünlüğünü bozmayan, ancak iç organlara zarar verebilen künt yaralanmalar ve delici-kesici-ezici aletler iç organ hasarına yol açabilmektedir (216). İç organ yaralanmaları sonucunda karında gerginlik ve şişlik, iç kanama ve barsak peristaltizminde bozulmalar görülebilmektedir (217).

Çocuğun sosyalleşmesiyle birlikte akranları ile birlikte daha çok iletişim kurması söz konusudur. Çocuklar ve özellikle ergenler için arkadaşlığın daha etkili olmasının en temel sebebi akranları ile daha fazla zaman geçiriyor olmasıdır. Akran zorbalığı her dönem görülebilen bir saldırganlık davranışı olup, en yaygın görüldüğü dönem olan okul çağıdır. Bundan dolayı akranlar arası şiddet gelişimi devam etmekte olan

okul çağındaki çocuklar için fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan risk taşımaktadır (214).

Akran zorbalığının neden olduğu fiziksel hasar boyutunda yapılan çalışmalar incelendiğinde gençlere büyük zarar verdiği görülmektedir (218,219). 10-19 yaş arası gençler dünya nüfusunun önemli bir oranını (1.2 milyar) temsil etmektedir (220). Dünya çapında ergenler arasında yaygın bir hastalık ve sakatlık nedeni olarak kırıklar, sarsıntılar, açık yaralar ve yanıklar gibi kasıtsız yaralanmalar görülmektedir. Ergen yaralanmalarının, yaralanan çocuklarda ve ailelerinde fiziksel, sosyal, psikolojik ve ekonomik sonuçları olabilmektedir (221).

Fiziksel yaralanma, ölüm de dahil olmak üzere vücutta meydana gelen fiziksel zarar olarak tanımlanır. Örnekler arasında, bunlarla sınırlı olmamak üzere, kesikler, sıyrıklar, morluklar, şişme, bilinç kaybı, beyin sarsıntısı, kimyasal yanıklar, boğulma, iç kanama veya kırık kemikler yer alır (222).

Peyton ve ark. (2017) tarafından 505 öğrenci ile gerçekleştirilen araştırma ile öğrencilerin yaralanma oranları, ilişkili maruziyetleri ve risk davranışları incelenmektedir. Bulgulara göre öğrencilerin %34.0'ü geçen yıl bir veya daha fazla ciddi yaralanmaya maruz kaldığını bildirmiştir. Bildirilen en yaygın ciddi yaralanma türleri, kırık kemikler ve çıkık eklemler, kesikler ve bıçak yaraları ve beyin sarsıntısı veya diğer baş veya boyun yaralanmaları, bayılma veya solunum güçlüğü yaşamadır. Hayati risk taşıyan en sık yaralanma nedenleri düşme, öğrencinin üzerine bir şeyin düşmesi veya çarpması, motorlu taşıt kazası geçirme veya motorlu taşıt çarpması ve saldırıya uğramak, tacize uğramak veya biriyle kavga etmek gelmektedir. Bulgular incelendiğinde şiddet türleri, artan yaralanma oranlarıyla ilişkili olarak görülmüştür. Akran şiddetine maruz kalma ve saldırıda yaralanma diğerlerine oranla düşük seviyede görülmektedir. Araştırmada zorbalık mağduriyetinin çoğunun doğrudan fiziksel yaralanmaya neden olmadan cinsel şakalar, yorumlar veya jestlerle alay edilme şeklinde gerçekleştiği görülmektedir (223). Ran ve ark. (2023) tarafından psikolojik problemlere sahip olan veya zayıf sosyal desteği olan ergenlerde hayati risk bulunduran yaralanma ve zorbalık mağduriyetinin yaygınlığı arasındaki ilişkileri

incelenmektedir. Bulgular psikolojik problemlere sahip olan veya zayıf sosyal desteği olan ergenlerin hayati risk bulunduran yaralanmalarının ve zorbalık mağduriyetinin yüksek olduğunu göstermektedir (224).

Jetelina ve ark. (2019) tarafından 4.297 ile akran zorbalığının şiddetli yaralanma ile ilişkisinin incelenmektedir. Bulgular incelendiğinde zorbalık eylemi ile şiddetli yaralanma arasında güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Mağdur olmayan çocuklara kıyasla, çocuklukta zorbalığa uğrayanların şiddetli yaralanma riskinin arttığını bulmuşlardır. Şiddetli yaralanmaların özellikle ateşli silah ve bıçak yaralanmalarında yaygınlığının olduğu belirtilmektedir (219).

2.8 Adli Bilimler Boyutu

Hem zorbalar hem de mağdurlar için zorbalığın çok sayıda psikolojik, sosyal, akademik ve fiziksel sorunla birden fazla boyutla ilişkili olduğu görülmektedir (13). Bunlara ek olarak adli bilimler boyutunda bir endişe kaynağı olarak, akran zorbalığında saldırıda yaralanma, silah taşıma, kazara yaralanma, intihar ve cinayet nedeniyle genç yaşta ölme riskiyle karşı karşıyadır (225).

2.8.1 Silah bulundurma boyutu

Silve ve ark. (2023) tarafından 14-19 yaş arası 2.296 lise öğrencisi ile gerçekleştirilen araştırmada okulda ergenler arasında zorbalık mağdurları ile silah bulundurma arasındaki ilişkiyi incelenmektedir. Görüşülen ergenlerin %23,1'i zorbalığa maruz kaldığını bildirdi. Zorbalığa maruz kaldığını bildiren ergenlerin %37,6'sı son 30 gün içinde halihazırda bir tür silah (bıçak, tabanca veya cop) taşıdığını bildirirken, rapor edilen ateşli silah bulundurma oranı %38'dir. Ayrıca bu ergenlerin %47,5'i okul ortamında bir tür silah (bıçak, revolver veya cop) taşıdığını bildirmektedir. Genel olarak bu araştırma zorbalığa uğrayan ergenlerin okul ortamına bir tür silah (bıçak, revolver, cop) taşıma olasılıklarının iki kat, ateşli silah taşıma olasılıklarının ise daha yüksek olduğu bildirmektedir (226).

Srabstein (2013) tarafından Amerika’da 225.5 milyon çocuk ve ergen popülasyonun olduğu bölgede 5 ila 19 yaş arası dahil edildiği okulda gerçekleşen zorbalığa bağlı ölümcül ve ölümcül olmayan yaralanma vakasından 82’sine ilişkin haber analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgular incelendiğinde bir yıl (2011-2012) içinde Amerika’da çocukları ve ergenleri etkileyen zorbalıkla ilgili ölümcül ve ölümcül olmayan yaralayıcı olaylara ilişkin haberlerin halk sağlığının buzdağının görünen kısmını temsil ettiğini bildirmektedir (225).

Dukes ve ark. (2010) 1300 ortaokul ve lise öğrencisi örneğinde fiziksel zorbalık ve ilişkisel zorbalık arasındaki ilişkiyi, silah kullanımı ve fiziksel yaralanma üzerindeki etkileri ile ele alarak incelemektedir. Bulgulara göre, zorbalık tiplerinin her birinin sıklığındaki artışın, daha fazla silah taşıma sıklığı ile sonuçlanacağını öngörürken, daha fazla fiziksel zorbalık sıklığı daha fazla silah taşıma sıklığı ile ilişkili görülmektedir. Cinsiyetin geleneksel olarak şiddet davranışı sıklığında çok önemli bir değişken olduğu gerçeği göz önüne alındığında, özellikle erkeklerde çok daha yüksek düzeyde olmasının beklenen bir durum olduğu bildirilmektedir (227).

Ellyson ve ark. (2023) tarafından gerçekleştirilen araştırma kırsal bir bölgede yaşayan 12-26 yaş aralığındaki gençler ile tabanca taşıma yolları ve çeşitli şiddet türleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ergenlikte ve genç yetişkinlikte tabanca taşıma olasılığı çok düşük olan gençlerle karşılaştırıldığında, ergenlik veya genç yetişkinlikte tabanca taşıma olasılığı daha fazla zorbalık kullanma olasılığıyla ilişkilendirilmektedir. Genel olarak bu araştırmada zorbalık ve fiziksel şiddete maruz kalma ve bunları kullanma, kırsal alanlarda büyüyen gençler arasında belirli tabanca taşıma kalıplarıyla ilişkilendirilmiştir (228). Lowry ve ark. (1998), silah bulundurmanın 15-17 yaş arası ergenlerde, 12-14 yaş arası ergenlere göre daha yaygın olduğunu bulmuştur. Ayrıca, daha genç ergenlerin kavgaya karıştığını bildirme olasılığı daha yüksekti, ancak daha yaşlı ergenlerin kavga nedeniyle yaralanma bildirme olasılığı daha yüksektir. Genel olarak, bu araştırma, fiziksel zorbalık ve kavga gibi doğrudan davranışların daha erken yaşlarda sık görülme eğiliminde olmasına rağmen, ergenler arasında yaş arttıkça daha zorbalık deneyimlerinin daha şiddetli hale geldiğini göstermektedir (229).

2.8.2 Madde kullanımı boyutu

Boccio ve ark. (2022) tarafından 9.800 ortaokul ve lise öğrencilerinin farklı zorbalık biçimlerinin özellikle nikotin ve marihuana ile bağlantısına yönelik araştırma gerçekleştirilmiştir. Bulgular incelendiğinde, zorbalığa maruz kalmanın her üç biçiminde de (mağdur/zorba/mağdur-zorba) katılımcıların son zamanlardaki nikotin kullanımıyla bağlantılı olduğu ve bu ilişkilerin gençlerin cinsiyetine göre farklılık gösterdiğini ortaya konmuştur (230).

Kim ve ark. (2011) tarafından akran zorbalığı ile aşırı alkol tüketimini ve esrar kullanımının ilişkisi incelenmektedir. Bu doğrultuda 957 gençten oluşan boylamsal bir araştırma gerçekleştirilmiştir. 5. Sınıfta akran zorbalığı yapan bireylerin 21 yaşındaki şiddet düzeyleri incelenmektedir. Sonuçlar, çocuklukta yapılan zorbalık, 21 yaşında ki şiddet, aşırı içki ve esrar kullanımı ile anlamlı bir şekilde ilişkili görülmektedir. Çocuklukta zorbalık, genç yetişkinler arasında daha sonra şiddet ve madde kullanımı riskiyle yüksek ilişkilere sahip görülmektedir. Çocukluk zorbalığını önlemek için erken müdahale, yaşamın sonraki dönemlerindeki diğer olumsuz sonuçların azaltılmasında önemli olduğu anlaşılmaktadır (231).

Davis ve ark. (2019) tarafından madde kullanım tedavisine başlayan 20.092 ergen üzerinde akran zorbalığı mağduriyeti ve travma özelliklerinin madde kullanım bozuklukları ile ilişkisi incelenmektedir. Tedaviye başlayan ergenlerin mağduriyet deneyimleri madde kullanım bozukluğu tanılarıyla ilişkili görülmektedir. Sonuçlar, zorbalık mağduriyetinin ve toplumsal cinsiyete özgü müdahalelerin daha derinlemesine bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini işaret etmektedir (232).

Radliff ve ark. (2012) tarafından 78.333 orta okul ve lise öğrencisi ile yapılan araştırma ile gençlerde zorbalığa karışma ile madde kullanımı arasındaki ilişkiyi incelenmektedir. Bulgular, zorbaların ve zorba-mağdurların sigara, alkol ve esrar kullanma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Zorbalık yapmayan sadece mağdur olanlar ve öğrencilerin madde kullanma olasılığı daha düşüktür. Zorbalık yapma ile madde kullanımı arasında bir bağlantı olduğu bildirilmektedir.

Zorbalığı deneyimleyen gençlerin (mağdur/zorba/mağdur-zorba), zorbalığa karışmayan öğrencilere göre madde kullanma olasılıkları daha yüksek olduğu ve zorba-kurbanları en yüksek düzeyde madde kullandığı bildirilmektedir (233). Ortaokul öğrencileri arasında zihinsel ve fiziksel zorbalığa maruz kalma ile alkol, sigara, esrar ve uçuucu madde kullanımı arasındaki ilişkiyi değerlendirilmiştir. 6. ve 8. Sınıfta 11-14 yaşlarında 926 etnik açıdan farklı öğrencinin (%43 Beyaz, %26 Latin, %7 Asyalı Amerikalı/Pasifik Adalı, %3 Afrikalı Amerikalı, %14 karışık etnik köken ve %5 "diğer") madde kullanımı, bir akademik yıl boyunca iki zaman noktasında (2004 sonbaharı ve 2005 baharı) değerlendirilmiştir. Sonuçlar, zorbalıktan kaynaklanan mağduriyet ile madde kullanımı arasındaki ilişkiyi destekler niteliktedir. Her tür zorbalığı (zihinsel veya fiziksel) ayrı ayrı veya birlikte yaşayan gençlerin 2005 baharında (2. ölçüm) her bir maddeyi kullandıklarını bildirme olasılıkları daha yüksek görülmüştür (234).

2.8.3 İntihar ve adli tıp boyutu

İntihar, bireyin kendi kendine uyguladığı şiddetin en uç noktasıdır. İntihar bireyin kendi yaşamına son vermesi olarak tanımlanmaktadır. İntiharlar, eylem sonucunda birey ölmüş ise tamamlanmış intiharlar, ölümle sonuçlanmayan ise intihar girişimi veya intihara kalkışma olarak adlandırılmaktadır (2).

Litwiller ve Brausch (2013) tarafından 4.693 lise öğrencisi ile yapılan araştırmada hem fiziksel hem de siber zorbalıktan kaynaklanan mağduriyet ile ergen intihar davranışı arasındaki ilişki incelenmektedir. Çalışmanın bulguları, hem fiziksel zorbalığın hem de siber zorbalığın madde kullanımı, şiddet içeren davranışlar, güvensiz cinsel davranışlar ve intihara meyilli davranışlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca madde kullanımı, şiddet içeren davranışlar ve güvenli olmayan cinsel davranışlar da intihar davranışıyla ilişkili görülmektedir. Genel olarak, bu araştırma şiddet ve madde kullanımının aracı riskli davranışlar olarak rol aldığını, bu riskli davranışların intihar davranışı olasılığını nasıl artırabileceğine dair bir açıklama sunmaktadır (235).

Ampirik araştırmalar ve bazı vaka incelemeleri, intihar dūřüncesi ile zorbalık, mağduriyet veya suç işleme deneyimleri arasında bir bağlantı olduğunu gōstermektedir. Mevcut alışma, akran saldırganlığının geleneksel olmayan bir biçimi olan siber zorbalığın ergenler arasında intihar dūřüncesiyle ne ۆlüde ilişkili olduğunu incelemektedir. 2007’de, Amerika Birleřik Devletleri’ndeki en büyük okul bōlgelerinden birinden rastgele seçilen 1.963 ortaokul ۆđrencinin internet kullanımı ve deneyimleriyle ilgili yapılan araştırmanın sonuçlarına gōre, suçlu ya da kurban olarak geleneksel zorbalığa ya da siber zorbalığa maruz kalan gençlerin, bu tūr akran saldırganlığı yaşamamış olanlara gōre daha fazla intihar dūřüncesi ve intihar girişiminde bulunma olasılıkları daha yüksek gōrölmüřtür. Öyle ki akran zorbalığı mağduriyeti, intihar dūřünceleri ve davranışlarıyla suç işlemekten daha güçlü bir ilişki içinde gōrölmektedir. Bulgular, ergen akran saldırganlığının hem okulda hem de evde ciddiye alınması gerektiğine dair kanıtlar sağlayarak okullarda uygulanan kapsamlı zorbalığa müdahale programlarında intihar önleme ve müdahale bileşeninin gerekliliğini öne sürmektedir (236).

İntihar, Amerika Birleşik Devletleri’nde 12-19 yaş arası ergenler arasında ikinci ۆlüm nedeni olarak gōrölmektedir. Müdahale çalışmalarına bilgi sağlamak için zorbalık ve siber zorbalığın ergen intiharı üzerindeki doğrudan etkilerinin anlaşılması amacıyla gerçekleştirilen araştırmanın bulgularına gōre, geleneksel akran zorbalığı ve siber akran zorbalığını deneyimlemek birbirleri ile ilişkili gōrölmüřtür. Zorbalığın intihar girişimi üzerine ortalama etkisi %2,46 iken siber akran zorbalığının zorbalığın etkisi %4,16 olarak ortaya konmaktadır. Bu bulgular hem geleneksel zorbalığa hem de siber akran zorbalığına maruz kalmanın intihar girişimi ile güçlü ilişkisinin olduğunu saptamaktadır (237).

Kanada’da intihar dūřüncesiyle acil servislere başvuran ergen sayısı gün geçtikçe arttığı bildirilmektedir. Bu doğrultuda Alavi ve ark. (2017) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, acil servis ruh sağlığına intihar dūřüncesi ile başvuran 18 yař altındaki hastaların zorbalık ve intihar dūřüncesi arasındaki ilişki incelenmektedir. Katılımcıların yaşı, cinsiyeti, istismar öyküsü, zorbalığın geçmişi, zorbalığın tipi ve zorbalığın süresi değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara gōre,

acil servise başvuran ergenlerin %77'si zorbalığa maruz kalmış, %68,9'u ise intihar düşüncesine sahiptir. Bu çalışmada siber zorbalığa uğradığını bildiren kişilerin intihar düşüncesine sahip olma olasılığı geleneksel akran zorbalığına göre 11,5 kat daha fazla olduğu saptanmıştır. Ayrıca geleneksel zorbalık kapsamında sözel zorbalığın diğer zorbalık tiplerine göre intihar düşüncesi ile 8,4 kat daha fazla ilişkili olduğu ortaya konmaktadır. Acil servise başvuran ergen hastalarda zorbalığın yaygın olduğu ortaya konmaktadır. İntihar düşüncesi ile zorbalık arasında bulunan ilişki, acil servis çalışanlarının çocuk ve ergenleri değerlendirirken intihar düşüncesi için bir risk faktörü olarak zorbalığa ilişkin sorular sorması gerektiğini önemi ortaya konmaktadır (238).

2.8.4 Cinayet ve adli tıp boyutu

Kişilerarası şiddetin en uç noktası olan cinayet ergenlerde dikkat çekmektedir. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi'nin (UNODC) (2014) raporlarına göre, 192 ülke ve bölgede cinayet kurbanlarının %43,0'ı 15-29 yaşları arasında gerçekleşmektedir (239). Okul zorbalığı, ergenler arasında yaygın olan ve bazen suça dönüşebilen yıkıcı bir davranıştır.

Guo-Bao ve ark. (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada üniversite öğrencileri arasında ilkökul ve ortaokul dönemlerinde deneyimledikleri zorbalık ile cinayete yönelik davranışlar arasındaki ilişki incelenmektedir. Zorbalık deneyimi olan üniversite öğrencilerinin, zorbalığa uğramayanlara göre cinayetle ilgili psikolojik davranışlara sahip olma olasılıkları daha yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle hem ilköğretim hem de ortaokul döneminde zorbalığı deneyimlemenin, özellikle siber zorbalık bağlamında, cinayetle ilgili psikolojik davranışlarla ilişkili olma olasılığı daha yüksek görülmektedir. Bu araştırma ilkökuldan başlayarak okul zorbalığında önleyici tedbirlerin geliştirilmesi gerektiğinin önemini vurgulamaktadır (240).

Su ve ark. (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ergen öğrenciler arasında dört tür okul zorbalığı (fiziksel, sözel, sosyaş ve siber) ile öldürücü düşünce

ve davranışlar (fikir, plan, hazırlık ve girişimler) arasındaki ilişki incelenmiştir. 5726 ortaokul ve lise öğrencisinden elde edilen bulgulara göre her tip okul zorbalığının gerçekleştirilemesi ve her tip zorbalığın mağduru olunması öldürücü düşünce ve davranışlarla ilişkilendirilmektedir. Birden fazla tipte okul zorbalığı uygulayan ve mağduriyeti yaşayan öğrencilerin, cinayete yönelik düşünce ve davranışları bildirme olasılıkları daha yüksek saptanmıştır. Hem zorba ve hem mağdur olma durumu sadece mağdur ve zorba olmaya göre cinayet düşünce ve davranışları için risk faktörü olarak görülmektedir (241).

Yuan ve ark. (2022) tarafından, erken ergenlik dönemindeki cinayet düşüncesinin bağıntılarını araştırmayı amaçlayan çalışma gerçekleştirilmiştir. 5724 ortaokul öğrencisi cinayet düşüncesi ile bağıntılarının inceleneceği çeşitli alt boyutlarda değerlendirilmiştir (242). Cinayet düşüncesinin ilişkisi;

- Bireysel (cinsiyet, akademik performans, çocukluk travması, saldırganlık, kaygı, ciddi fiziksel hastalık),
 - Aile (aile ekonomik durumu, aile içi şiddet, ebeveyn suçu, ebeveynin akıl hastalığı, aile, babayla ilişki, anneyle ilişki)
 - Okul (okulda zorbalık mağduriyeti ve uygulanması, sınıf arkadaşlarıyla ilişkiler, öğretmen desteği)
- başlıklarında değerlendirilmektedir.

Elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin %11,7'si son altı ay içinde cinayeti düşündüğünü bildirmektedir. Bireysel düzeydeki (çocuklukta kötü muamele, saldırganlık ve kaygı) ve okul düzeyindeki (öğretmen desteği, okulda zorbalık mağduriyeti ve faillik) faktörlerin cinayet düşüncesiyle ilişkili olduğunu ortaya konmaktadır. Cinayet düşüncesinin akademik performans ve okul zorbalığı mağduriyeti ile sadece erkek çocuklarda ilişkili olduğu bulgularla ortaya konmaktadır (243).

2.8.5 Adli tıp raporu

Adli bilimlerin akran zorbalığında en önemli boyutların bir tanesi de çocukta ve ergende yaşanan şiddetin vücutta ve ruhsal boyuta yarattığı travmanın düzeyini gösterecek olan adli tıp raporudur. Adli tıp raporu ya da yaygın kullanılan darp raporu kişinin maruz kaldığı travmanın yarattığı sonuçları ölçen ve yargıya olgu hakkında karar vermesini, objektif olmasını sağlayan temel belgedir. Yaşanan şiddetin vücutta yarattığı fiziksel bulguların yanı sıra aynı zamanda ruhsal travma boyutta da ölçülebilmektedir. Özellikle üzerinden süre geçtikten sonraki (en az 6 ay) post travmatik stres bozukluğu ölçülerek çocuk ve ergende yaşanmış olan travmanın ne düzeyde kalıcı olduğu araştırılabilmektedir (244). Akran zorbalığı boyutunda Adli tıp raporu düzenlenirken dikkat edilmesi gereken konular bulunmaktadır. Bunlar delilin toplanması ve korunması, tıbbi muayene ve raporlanması, zorbalığın tespiti ve tanımlanmasıdır (2,213,217).

2.8.5.1 Delil toplama ve koruma

Delillerin doğru bir şekilde toplanması ve korunması, adli süreçte için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, olay yerine ilk müdahale ve delil toplama süreci, adli tıp uzmanları veya yetkililer tarafından titizlikle yönetilmelidir. Fiziksel delillerin korunması için özel teknikler ve ekipmanlar kullanılabilir. Örneğin, darp izlerinin fotoğraflanması için ölçekli bir cetvel kullanılması veya kan örneklerinin uygun bir şekilde saklanması önemlidir. Dijital delillerin korunması da büyük önem taşımaktadır. Dijital deliller siber zorbalık ile ilgili vakalarda özellikle önemlidir. Dijital kanıtların doğru bir şekilde toplanması ve korunması, adli süreçte güvenilir kaynak sağlanmasına olanacak sağlamaktadır (243).

2.8.5.2 Tıbbi muayene ve raporlama

Mağdurun tıbbi durumunun doğru bir şekilde belirlenmesi için kapsamlı bir tıbbi muayene yapılmalıdır. Bu muayene, fiziksel yaraların yanı sıra, iç organ hasarı veya beyin travması gibi gizli yaralanmaları da tespit etmek için gereklidir. Tıbbi raporlar,

mağdurun tıbbi durumunu ve bulgularını ayrıntılı bir şekilde belgeleyerek adli süreçte kullanılmaktadır. Bu raporlar, mağdurun tedavi ve rehabilitasyon sürecinde de önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, tıbbi raporlar, mahkemelerde veya adli süreçlerde uzman görüşü olarak da kullanılabilir. Bu nedenle, raporların doğruluğu ve güvenilirliği büyük önem taşımaktadır (243).

2.8.5.3 Zorbalık tespiti ve tanımlama

Şiddet vakalarının doğru bir şekilde tespit edilmesi ve tanımlanması özel uzmanlık alanına girmektedir. Bu uzmanlar, darp izleri, ekimozlar ve morluklar, kesikler ve yanık izleri gibi fiziksel yaraları incelerken, aynı zamanda mağdurların psikolojik durumunu da değerlendirmektedirler. Şiddet tespiti için kullanılan yöntemler arasında, tanık ifadeleri, sosyal medya paylaşımları ve diğer dijital kanıtların incelenmesi yer almaktadır. Bunlar geleneksel ve siber olmak üzere tüm zorbalık vakalarının kapsamlı bir şekilde araştırılmasını sağlar. Şiddetin doğru tespiti zorbalık vakalarının tekrarlanmasını önleyebilmekte ve mağdurlara uygun destek ve yardımın sağlanmasında yardımcı olabilmektedir (243).

2.8.6 Adli süreç desteği

Adli tıp uzmanları, zorbalık vakalarında mahkemelerde uzman görüşleri sunarak adil bir yargılama sürecinin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Bu uzman görüşleri, mahkemelerin doğru kararlar vermesine katkıda bulunmaktadır. Uzmanlar, zorbalık mağdurlarına adli süreçte destek sağlamak ve mağdurların haklarını korumak için gerekli adımları atmalarına yardımcı olmaktadır. Uzmanlar, zorba ve mağdur çocukların/gençlerin gelişimlerine uygun bir biçimde adli süreci tamamlamaları konusunda önemli bir unsur olarak görülmektedir (243).

2.9 Hukuksal Boyut

Zorbalık kapsamında zorbalık eyleminin niteliğine göre suç maddesi değerlendirilmektedir. Suça neden olan bir eylem görülebileceği gibi birden fazla

suçu kapsayan eylemler de görülmektedir. Her bir eylem farklı suç teşkil eden eyleme neden olabilmektedir. Örneğin yaralama, hakaret suçlarında zincirleme olarak tehdit suçu da işlenebilmektedir. Siber zorbalık kapsamında hakaret, tehdit, şantaj, kişilerin huzurunu bozma, cinsel taciz, özel hayatın gizliliğini ihlal, kişisel verilerin kaydedilmesi, verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme gibi suç tipleri dikkate alınarak ilgili Türk Ceza Kanunu maddesince değerlendirilmektedir (13).

Tablo 1. Akran zorbalık eylemlerinin yapılması sonucunda ortaya çıkabilecek suçlar (244)

“Sözel zorbalık kapsamında”	<i>“Tehdit suçu (TCK m.106)”</i>
	<i>“Hakaret suçu (TCK m.125)”</i>
	<i>“Kişilerin huzur ve sükununu bozma (TCK m.123)”</i>
“Sosyal zorbalık kapsamında”	<i>“Nefret ve ayrımcılık (TCK m.122)”</i>
	<i>“Özel hayatın gizliliğini ihlal (TCK m.134)”</i>
	<i>“Şantaj Suçu (TCK m.107/2)”</i>
	<i>“Haberleşmenin gizliliğini ihlal (TCK m.132)”</i>
	<i>“İntihara yönlendirmek (TCK m.84)”</i>
“Fiziksel zorbalık kapsamında”	<i>“Kasten Yaralama (TCK m.86)”</i>
	<i>“Taksirle Yaralama (TCK m.89)”</i>
	<i>“Eziyet suçu (TCK m.96)”</i>
	<i>“Çocukların Cinsel İstismarı (TCK m.103)”</i>
	<i>“Kasten adam öldürme (TCK m.81)”</i>
	<i>“Taksirle öldürmek (TCK m.85)”</i>
	<i>“Cebir (TCK m.108)”</i>
“Siber zorbalık kapsamında”	<i>“Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma (TCK m. 109)”</i>
	<i>“Bilişim Sistemine Girme Suçu (TCK m.243)”</i>

2.9.1 Çocuklar ve ceza sorumluluğu

Türk hukukunda Anayasa, 5395 sayılı çocuk koruma yasası, Türk Ceza Kanunu, Türk Medeni Kanunu ve Ceza Yargılama Yasası gibi birçok kanunlarda çocuklar ile ilgili temel düzenlemelere yer verilmiştir. Çocukların soruşturma ve kovuşturma evreleri için Çocuk Koruma Yasası esas alınmaktadır. Yargılamada çocuk mahkemesi ve çocuk ağır ceza mahkemesi olarak iki görevli mahkeme yer

almaktadır. Çocuklarda fail yerine suça sürüklenen çocuk kavramı kullanılmaktadır. Çocuk hakları sözleşmesine göre 0-18 yaş aralığındaki herkes çocuktur. Çocukların akran zorbalığına maruz kaldığı hallerde fiilin suç teşkil etmesi söz konusu olabilmektedir. Türk Ceza Kanununda yaş küçüklüğüne göre ceza ehliyeti şöyle sınıflanmaktadır (243).

- 0-12 yaş ceza ehliyeti bulunmaz.yaş grubundaki çocuklar fiili işlediği sırada henüz 12 yaşını doldurmamış olan çocuklardır.
- 12-15 yaş grubundaki çocuklar hakkında soruşturma ve kovuşturma yapılması için çocuğun yapmış olduğu eylem hakkında farik mümeyyiz olup olmadığı abakılmaktadır. 12-15 yaş grubu çocukların ceza sorumluluğu yapılacak muayeneler ile belirlenmektedir.
- 15-18 yaş grubundaki çocuklarda ceza indirimi söz konusudur.

2.9.2 Çocuk hakları sözleşmesi ve akran zorbalığı

Çocuk hakları sözleşmesi, Birleşmiş Milletler tarafından 1989 yılında kabul edilmiştir Sözleşme, çocukların yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarını güvence altına almaktadır. Bu haklar, çocukların yaş, cinsiyet, etnik köken, dil, din, engellilik veya diğer herhangi bir durumlarına bakılmaksızın geçerlidir. Sözleşme, çocukların en iyi çıkarlarının gözetilmesi ilkesine dayanır ve çocukların görüşlerinin alınmasını ve dikkate alınmasını önemsemektedir (245).

Çocuk hakları sözleşmesi, çocukların yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri için temel bir çerçeve sunmaktadır. Çocukların eğitim, sağlık, güvenlik ve korunma gibi alanlarda hakların güvence altına alınmaktadır. Çocukların fiziksel, duygusal ve sosyal olarak sağlıklı bir ortamda büyümesini sağlamayı amaçlar. Akran zorbalığı ise bu hakların ihlal edilmesine neden olan bir davranış biçimidir. Akran zorbalığı, çocuğun psikolojik olarak zarar görmesine neden olabilir ve bu da çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişmesini engelleyebilmektedir (245). Çocuk hakları sözleşmesi üye devletlere, çocukların korunması ve desteklenmesi, akran zorbalığı gibi zararlı davranışları önlemek ve çocukların sağlıklı bir şekilde

büyümesini sağlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu devletler çocukların akran zorbalığına karşı korunmasını sağlamak ve bu konuda bilinçlendirme çalışmaları yapmakla yükümlüdürler. Üye devletler, çocukların akran zorbalığına karşı nasıl korunacaklarını öğretmek ve güvenli bir çevre sağlamaya yönelik önleme ve müdahale çalışmalarından sorumludur (245).

Akran zorbalığı, çocuk hakları sözleşmesi kapsamında önemli bir konudur çünkü çocukların sağlıklı bir şekilde büyümesini, gelişmesini ve topluma entegre olmasını engelleyen bir davranış biçimi olarak görülmektedir. Sözleşme zorbalığın önlenmesi, çocukların sağlıklı bir şekilde gelişmesi ve topluma entegre olmasını desteklemektedir. Bu da çocukların en iyi çıkarlarının gözetilmesi ilkesine dayanmaktadır. Akran zorbalığını çocuk hakları sözleşmesi kapsamında ilgili maddeler (EK 5'te Çocuk Hakları Sözleşmesinin 2, 16, 19, 24, 28 ve 29. Maddeleri sunulmaktadır) özelinde değerlendirmek, çocukların haklarının korunması ve toplumda daha güvenli bir ortamın oluşturulması için önemli görülmektedir.

2.9.2.1 Eşitlik hakkı / ayırım gözetmeme ilkesi (madde 2)

Eşitlik hakkı, çocukların her türlü ayrımcılığa karşı korunmasını sağlamaktadır. Akran zorbalığı, genellikle güçlü olanın zayıfa karşı kötü muamelede bulunduğu bir durumdur ve bu durum çocukların eşitlik haklarını ihlal etmektedir. Örneğin, bir grup çocuğun diğer bir çocuğu dışlaması veya ona karşı fiziksel veya duygusal olarak saldırgan davranması, eşitlik hakkının ihlalidir.

2.9.2.2 Özel yaşamının korunması hakkı (madde 16)

Özel yaşamın korunmasına ilişkin madde ile çocukların ailesine, konutuna ve iletişimine yönelik gerçekleştirilen zorbalık çocuğun özel yaşamının korunmasının ihlilidir. Bu durumlarda çocuk her türlü saldırganlığa karşı yasalar tarafından korunma hakkına sahiptir.

2.9.2.3 Suistimal ve ihmalden korunma hakkı (madde 19)

Çocuk hakları sözleşmesi, her çocuğun eşit ve ayrımcılık yapmadan yaşama hakkına vurgu yapar. Koruma hakkı, çocukların fiziksel veya duygusal zarar görmesini engellemeyi amaçlar. Akran zorbalığı, çocuğun bu hakkının açık bir ihlalidir. Akran zorbalığı, bir çocuğun diğer bir çocuk tarafından fiziksel, duygusal veya sosyal zorbalığa maruz bırakılması durumu çocuğun yaşama hakkını tehdit eder. Sözleşme, her çocuğun bu hakka sahip olduğunu ve hiçbir şekilde ihlal edilmemesi gerektiğini belirtir.

2.9.2.4 Sağlık ve refah hakkı (madde 24)

Çocuk hakları sözleşmesi, çocukların sağlıklı bir şekilde gelişmelerini sağlamak için gerekli koşulları belirler. Sağlık ve refah hakkı, çocukların sağlıklı bir ortamda büyümesini ve gelişmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Akran zorbalığı, çocuğun psikolojik olarak zarar görmesine neden olabilir ve bu da sağlıklı bir gelişim sürecini engeller. Akran zorbalığı, çocuğun ruh sağlığını olumsuz etkileyebilmekte ve hatta fiziksel sağlığını tehlikeye atabilmektedir. Bu durum, çocuğun bu hakkının ihlal edildiğini gösterir. Özellikle tekrarlayan zorbalık, çocuğun stres seviyelerini artırabilmekte ve kronikleşen kaygı ile ciddi psikosomatik sorunlara yol açabilmektedir. Sözleşme, çocukların fiziksel ve ruhsal sağlıklarının korunmasını ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla çocukların bu tür zarar verici davranışlardan korunmasını öngörür.

2.9.2.5 Eğitim hakkı (madde 28)

Çocuk hakları sözleşmesi, çocukların eğitim haklarını korur. Akran zorbalığı, bir çocuğun okulda veya diğer eğitim ortamlarında maruz kaldığı bir sorundur ve bu durum çocuğun eğitim hakkını ihlal eder. Sözleşme, her çocuğun eğitim hakkına saygı gösterilmesini ve güvenli bir öğrenme ortamında bulunmasını sağlamayı amaçlar. Eğitim hakkı, her çocuğun eğitim alabilmesini ve potansiyelini en üst düzeye çıkarmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Akran zorbalığı, çocuğun okula

devamsızlığını artırabilir ve dolayısıyla eğitim hakkının ihlaline neden olabilmektedir. Zorbalık nedeniyle çocuklar okula gitmek istemeyebilmekte veya okuldaki performansları düşebilmektedir. Bu durum, çocuğun eğitim hakkının engellendiğini göstermektedir.

2.9.2.6 Eğitimin hedeflerine ilişkin ilkeler (madde 29)

Eğitim hakkına ilişkin ilkeler, çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesini hedef almaktadır. Ancak çeşitli nedenlere bağlı olarak uygulanan akran zorbalığının, bireyin aileden sonra ikinci sosyalleşme kurumu olan ve eğitim-öğretimin gerçekleştiği okullarda yaşanması, bireyin gelişimini olumsuz etkileyerek sahip olduğu kapasitesini ortaya çıkarmaya engeldir.

2.10 Önleme ve Müdahale Programları

Günümüzde, eğitim kurumlarında öğrencilerin deneyimlediği akran zorbalığı dikkat çekmektedir. Hem geleneksel hem de dijital ortamda yaşanan akran zorbalığı, gençlerin ruh sağlığını olumsuz etkileyen önemli bir faktör olarak görülmektedir. Özellikle geleneksel akran zorbalığına ek olarak, siber akran zorbalığı da hızla artmakta ve gençler arasındaki stres, kaygı, depresyon belirtilerini tetiklemektedir (13).

Gençlerin sağlıklı bir şekilde büyüme, gelişme ve eğitim sürecine destek olmayı hedef alan önleme ve müdahale çalışmaları bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (2019), hazırlanan rapor okullarda zorbalık eylemlerinin önlenmesine yönelik stratejileri içermektedir. Bu rapora göre zorbalığı önlemede zorba, mağdur, ebeveynler ve öğretmenler gibi birden fazla aktör bulunmaktadır. Çeşitli aktörlerin zorbalıkla mücadele ve eşit ilişkilere teşvik edilmesi desteklenmektedir. Yaşam becerilerini geliştirmek, onlara güvenli davranışları öğretmek, zorbalığa teşvik eden sosyal ve kültürel normları değiştirmek olmak üzere üç temel strateji belirlenmiştir (246).

Okul temelli zorbalığı önleme programları, öğrencilere zorbalığın etkilerini anlatmak, empati ve sosyal becerileri geliştirmek, sağlıklı ilişki kurma becerilerini öğretmek ve okulda güvenli bir ortam sağlamak gibi çeşitli stratejileri içermektedir. Eğitim kurumlarına özel önleme programlarına bakıldığında, çocukların yanı sıra yetişkinleri de (öğretmenler ve ebeveynler) de kapsayan bütünsel bir yaklaşım benimsenmiş olup, uygulamalar mağdur ve zorba ile sınırlı değildir. Ayrıca bu önleme programları, zorbalık meydana gelmeden önce uygulanan uygulamaları (yani zorbalığı önlemek için) ve zorbalık meydana geldikten sonra (zorba ve mağdura yaklaşım) ele alınabilecek uygulamaları birleştirir. Bu durum, zorbalıkla mücadelede ve çocukları şiddetten korumada bütüncül yaklaşımın etkili bir yöntem olduğunu öne çıkarmaktadır. Bu doğrultuda etkili sonuçlara ulaşılmış olan Olweus Zorbalığı Önleme Programı (OBPP) ve KiWa (Kiusaamista Vastaan) programı incelenmektedir.

2.10.1 Olweus zorbalığı önleme programı (OBPP)

Önleme programı 1983 yılında, Norveç'te üç ergen erkek çocuğun akranları tarafından yapılan şiddetli zorbalığın sonucunda intihar etmesine dayanmaktadır. Bu durum üzerine Norveç Eğitim Bakanlığı'nca eğitim kurumlarında akran zorbalığına yönelik bilinçlendirme faaliyetleri başlatılmıştır. Bu karar neticesinde Dan Olweus tarafından Olweus Zorbalığı Önleme Programı geliştirilmiştir. OBPP, zorbalığın çocuklar ve gençler için olağan kabul edilebilir davranışlar kalıbı olmadığı konusunda bilinçlendirmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu programın prensiplerine göre zorbalığın önlenmesi zorbalık kalıplarının tüm boyutları ile analiz edilmesi mümkün kılınabilir. (14).

OBPP ile öğrenciler arasında mevcut var olan zorbalığı azaltmak, yenileyen ve tekrarlayan zorbalığın önüne geçmek, okul ortamında akran ilişkilerinde iyileştirmeye gitmek hedeflenmektedir (15).

OBPP'nin akran zorbalığına yönelik stratejisi zorbalığa tüm boyutları ile yaklaşmak olup bu doğrultuda mücadele faaliyetlerine bir çok aktörü dahil etmiştir.

Bu aktörler toplumsal boyut, okul sistemi, sınıf sistemi ve bireysel faktörler şeklindedir. Tüm faaliyetlerinde sadece çocukları hedef alan bir sisteme sahip değildir. Çocuğun etkileşimde bulunduğu tüm aktörleri mücadeleye dahil etmektedir. Örneğin, toplumsal çevreden beklenen zorbalıkla mücadele zorbayı ve saldırgan davranışları olağan, sıradan ve kabul edilebilir olarak benimsememesidir. Okul sisteminde beklenen yine sadece çocuklara dayanmamaktadır. Okullardaki faaliyetlerde yetişkinlerin (öğretmen, yönetim, personel vb.) zorbalık davranışı kalıplarına yönelik bilinçlenmesi, zorbaya ve mağdura yaklaşımda kapasitelerinin artması ve tüm müdahale faaliyetlerinde iş birliği halinde olmaları önemli görülmektedir. Sınıflar kapsamında uygulanan faaliyetlerde sadece mağdur ve zorbayı hedef alan faaliyetler bulunmamaktadır. Çocuklara yönelik uygulanan faaliyetlerde de sadece zorba ve mağdur özelinde çalışılmamakta olup, sınıf içerisinde ki tüm çocukların iş birliği halinde olması beklenmektedir. Grup etkileşiminin sağlanması ile okul kurallarının daha etkili benimseneceği bildirilmektedir. Bireysel boyuttaki faaliyetlerde ise sosyal desteğin önemi vurgulanmaktadır. Bir zorbalık eylemi meydana geldiğinde bireysel boyutta kapasitenin geliştirilmesi zorbalığın önlenmesinde önemli görülmektedir. Zorbalığa tanık olunduğunda zorbalığa-zorbaya-mağdura yaklaşım konusunda bilinçlendirme faaliyetleri önleme ve müdahale konusunda önemli bir stratejidir. (14,15).

2.10.2 KiWa

Eğitim ve Kültür Bakanlığı tarafından geliştirilen Kiwa (Kiusaamista Vastaa), Finlandiya okullarında yaygın olarak uygulanan zorbalıkla mücadele programına ihtiyaç duyulmasıyla ortaya çıkmıştır (247). Bu program, zorbalığın önlenmesi ve etkili bir şekilde ele alınması için farklı yaş gruplarına yönelik olarak tasarlanmıştır. KiVa, öğrencileri, öğretmenleri ve velileri içeren kapsamlı bir müdahale programıdır. Programın temel prensibi, zorbalığa tanık olanların bu durumu bildirmesi gerektiği fikrine dayanmaktadır, çünkü tanıkların tepkisi zorbalığın devam etmesi veya durması açısından hayati öneme sahiptir (248). Araştırmadan çıkan önemli bir bulgu, mağdurları "daha az savunmasız" hale getiren tanık olma tutumlarının mağduriyeti azaltmak için önemli olduğudur (249). Kiwa hedeflenen mevcut süregelen zorbalığı

sonlandırmak, yeni zorbalık eylemlerinin ortaya ımasının önüne geçmek, mağduriyetin ortaya çıkmasından sonra mağdurun ikincil travma yaşamasını önleyerek etkili yaklaşımı göstermektir (248).

3 GEREÇ VE YÖNTEM

Bu bölüm, araştırmanın modelini, araştırmanın evrenini ve örneklemini, araştırmada kullanılan ölçme araçlarını içermektedir.

3.1 Araştırmanın Yöntemi

Erkek lise öğrencileri arasında geleneksel akran zorbalığını ve siber zorbalığını deneyimleyen bireylerin mevcut depresyon-kaygı-stress belirtilerinin düzeylerinin incelendiği bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmaktadır.

İlişkisel tarama modeli iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlamaktadır. İlişkisel tarama modelinin korelasyon türü ve karşılaştırma türü olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Korelasyon türü araştırma modellerinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği ve var olan değişimin nasıl olduğu incelemektedir. Karşılaştırma türünde, en az iki değişken arasında bağımsız değişkene göre gruplar oluşturularak bağımlı değişkene göre gruplar arasında fark olup olmadığı incelenmektedir.

3.2 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini İstanbul ili Sarıyer ilçesinde eğitim-öğretime devam eden 13-18 yaş aralığındaki erkekler arasında seçilen örneklem oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini evrenin parçası seçilerek gerçekleştirilen gelişigüzel örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılan 500 lise öğrencisi oluşturmaktadır.

3.3 Demografik Değişken

Demografik değişken yaş, cinsiyet, kültürel yapı, ırk ile ilgili değerler, doğum ya da ölüm gibi pek çok faktör demografik değişkenler başlığı altında incelenmektedir.

Mevcut araştırmada demografik değişken olarak ‘sınıf derecesi’ kontrol değişkeni (9., 10., 11., 12. Sınıf) dahil edilmiştir.

3.4 Veri Toplama Araçları

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) Windows 16.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri olarak sayı, yüzde, ortalama, standart sapma kullanılmıştır. Veriler Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı (OÖAZ) Ölçeği, Siber Zorbalık Üçgeni Ölçeği, DASS 21 Depresyon-Kaygı-Stres Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Çalışmada araştırma verileri hakkında betimsel değerlerin aktarımı için frekans tabloları ve betimsel istatistik analizlerine ilişkin tablolara yer verilmiştir. Hipotezlerinin cevaplanması amacıyla gerçekleştirilen testlerin sonuçlarına yer verilmiştir. Hipotez testleri kapsamında parametrik test yöntemlerinden olan ANOVA analizlerinden yararlanılmıştır.

3.5 Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı (OÖAZ) Ölçeği

Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı (OÖAZ) Ölçeği, zorbalık davranışını ölçmeye yönelik geliştirilmiştir. Ölçek zorbalığın iki boyutunu ele alan 39 maddeden oluşan likert tipi bir ölçektir. Ölçek akran zorbalığındaki aktörlerden kurban için 23 madde ve zorba için 16 madde olmak üzere iki alt bölümden oluşmaktadır. Ankette akran zorbalığına konu olan davranışlar çok açık önermelerle, ayrıntılı olarak açıklanarak sorgulanmaktadır. Ana soruların yanıt seçenekleri de oldukça net tanımlanmıştır; “geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı / akran zorbalığı yapmadım”, “sadece bir ya da iki kez oldu”, “bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu”, “ortalama haftada bir kez oldu”, “Haftada birkaç kez oldu” gibi. Bu şıklar beş puanlık skala şeklinde kodlanacak biçimde tasarlanmıştır. Anket içindeki zorbalık tanımından sonra genel bir soru bulunmaktadır: “Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına ne sıklıkta uğradın?”. Sorudan sonra daha önce belirtilmiş olan beş şık gelmektedir. Anketin ikinci bölümünde aynı sorunun zorbalık yapma ile ilgili şekli de bulunmaktadır: “Geçtiğimiz aylarda okulda bir ya da birkaç öğrenciye akran zorbalığı yapılırken sen

ne sıklıkta katıldın?”. Bu iki genel sorudan sonra zorbalığın çeşitli formlarını (sözlü, fiziksel, indirekt, cinsel, siber vs.) sorgulayan dokuz ek soru bulunmaktadır (249).

3.6 Siber Zorbalık Üçgeni Ölçeği

Siber Zorbalık Üçgeni Ölçeği siber zorbalık davranışını ölçmeye yönelik geliştirilmiştir. Ölçek siber zorbalığın 3 boyutunu ele alan 35 maddeden oluşmaktadır. Ölçek siber kurban için 10 madde, siber zorba için 15 madde, siber seyirci için 10 madde olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 3'lü Likert Tipi Ölçek olup; 0 'asla', 1 'ara sıra', 2 'sık sık' şeklinde kodlanarak puanlanmaktadır. Alınan puanlar siber kurban ve siber seyirci alt boyutunda 0-20 arasında değişirken siber zorba alt boyutunda 0-30 arasında değişmektedir (250).

3.7 DASS 21 Depresyon-Kaygı-Stres Ölçeği

Geçerli ve güvenilir yapıya sahip olan Depresyon-Stres-Kaygı Ölçeği'nin 21 maddelik kısa formu kullanılmıştır. Katılımcıların depresyon, kaygı ve stres belirtilerinin düzeylerini ölçmeye yönelik geliştirilmiştir. Ölçek 3 boyutunu ele alarak 21 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçekte (DASS-21) depresyon, stres ve kaygı boyutlarını ölçmek için 7'şer soru bulunmaktadır. Ölçek depresyon için 7 madde (3.,5.,10.,13.,16.,17.,2. maddeler), kaygı için 7 madde (2.,4.,7.,9.,15.,19.,20. maddeler), stres için 7 madde (1.,6.,8.,11.,12.,14.,18. maddeleri) olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 4'lü Likert Tipi Ölçek olup; 0 'Hiçbir zaman', 1 'Bazen ve arasıra', 2 'Oldukça sık', 3 'Her zaman' şeklinde kodlanmıştır. Ölçeklerden alınan puanlar her bir alt boyut için normal, hafif, orta, ileri, çok ileri düzey olarak gruplandırılmaktadır (251).

3.8 Hipotezler

HİPOTEZ 1: Zorbalığı deneyimleyenler (mağdur, zorba ve hem mağdur hem zorba). deneyimlemeyenlere göre daha yüksek Depresyon-Kaygı-Stres yaşar.

HİPOTEZ 2: Yüz yüze zorbalık mağduriyetinin neden olduğu depresyon, stres ve kaygı siber mağduriyetin neden olduğu depresyon, stres ve kaygıdan daha yüksektir.

HİPOTEZ 3: Zorbalığı deneyimleyen öğrenciler deneyimlemeyen öğrencilere göre okulu daha az sever.

HİPOTEZ 4: Yaş arttıkça geleneksel zorbalık ve siber zorbalık maduriyeti mağduriyet azalır ve depresyon, stres ve kaygı düzeyleri de düşer.

3.9 Zorbalığın Değerlendirilmesi

Akran zorbalığı deneyimleri Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı (OÖAZ) Ölçeği ile ölçülmüştür. Akran zorbalığı tanımlarken Olweus'un tanımı kullanılmıştır. Olweus'a göre zorbalık, "bir grup veya birey tarafından, bir veya daha fazla bireye yönelik psikolojik ve/veya fiziksel rahatsızlık vermek amacıyla gerçekleştirilen, kasıtlı ve tekrarlayan saldırgan olumsuz davranışlar olarak tanımlanmaktadır" (14).

Öğrencilere dönem boyunca okulda diğer öğrencilere ne sıklıkta zorbalık yaptıkları ve ne sıklıkta zorbalığa maruz kaldıkları ("geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı / akran zorbalığı yapmadım", "sadece bir ya da iki kez oldu", "bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu", "ortalama haftada bir kez oldu", "Haftada birkaç kez oldu") sorulmuştur.

3.10 Siber Zorbalığın Değerlendirilmesi

Siber zorbalık deneyimleri Siber Zorbalık Üçgeni Ölçeği ile ölçülmüştür. Siber zorbalık, "dijital teknolojiler kullanılarak gerçekleştirilen, hedef seçilen kişileri korkutmaya, kızdırmaya ya da utandırmaya yönelik olarak tekrarlanan bir davranış" şeklinde tanımlanmaktadır. Öğrencilerin ne sıklıkta zorbalık yaptıkları ve ne sıklıkta zorbalığa maruz kaldıkları 0 'asla', 1 'ara sıra', 2 'sık sık' sorulmuştur.

4 BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde araştırma amaçları doğrultusunda toplanan verilerin analizlerine yer verilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiş, ikinci bölümünde ise hipotez testlerinin analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

4.1 Tanımlayıcı Analizler

Tanımlayıcı analizler kapsamında araştırma verilerinin dağılımları frekans ve ortalamalar yardımı ile incelenmiştir.

Aşağıda yer alan Tablo 2’de araştırma katılımcılarının genel bilgilerine dair bilgiler sunulmuştur. Katılımcıların 209’u (%42) 9. sınıf, 108’, (%21) 10. sınıf, 93’ü (%19) 11. sınıf ve son olarak da 90’ı (%18) 12. sınıf öğrencisi olmaktadır. Katılımcıların zorbalık durumları incelendiğinde ise 88 (%18) öğrencinin kurban rolünde, 31 (%6). öğrencinin zorba rolünde, 172 (%34) öğrencinin hem zorba hem kurban rolünde olduğu görülmektedirken 209 (%42) katılımcı ise kendini ne zorba ne kurban olarak tanımlamıştır. Öğrencilerin zorbalık karşısında yardım isteme durumları incelendiğinde ise 104 (%21) katılımcı zorbalık karşısında yardım istediği, 156 (%31) katılımcının yardım istemediği belirtilmiş, 240 (%48) katılımcı ise kurban rolünde olmadığı için yardım isteme durumunda olmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 2. Araştırma örnekleminin genel bilgileri

	Frekans	Yüzde
Sınıf		
9	209	42
10	108	21
11	93	19
12	90	18
Zorbalık Durumu		
Kurban	88	18
Zorba	31	6
Zorba & Kurban	172	34
Zorba & Kurban Olmayan	209	42
Toplam	500	100

Aşağıda yer alan Tablo 3'te ise katılımcıların zorba ve kurban rollerindeki zorbalık durumlarının şiddet düzeyi sorgulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre zorbalığa uğrama şiddeti $15,12 \pm 6,5$ olurken, zorbalık yapma şiddeti ise $12,54 \pm 3,7$ düzeyinde düşük şiddette gerçekleşmektedir.

Tablo 3. Araştırma örnekleminin zorbalık durumu düzeyleri

	Ort±Ss	Min-Max
Zorbalığa Uğrama Şiddeti	$15,12 \pm 6,5$	10-48
Zorbalık Yapma Şiddeti	$12,54 \pm 3,7$	10-32

Aşağıda yer alan Tablo 4'te ise araştırma ölçeklerinin ortalama skorlarına yer verilmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde katılımcıların siber mağduriyet ($11,6 \pm 3,0$), siber zorbalık ($16,6 \pm 4,0$) ve siber seyirci ($12,3 \pm 3,9$) skorlarının alt sınıra yakın, düşük düzeyde gerçekleştiği görülmüştür. Öğrencilerin depresyon, stres ve kaygı düzeyleri ise sırasıyla $11,9 \pm 5,6$, $10,7 \pm 4,5$ ve $11,6 \pm 4,8$ ortalamalarına sahip olmakta ve alt sınıra yakın düşük düzeyde seyretmektedir.

Tablo 4. Araştırma ölçeklerinin ortalama skorları

	Ort±Ss	Min-Max
Zorbalık Durumu		
Zorbalığa Uğrama Şiddeti	$15,1 \pm 6,5$	10-48
Zorbalık Yapma Şiddeti	$12,5 \pm 3,7$	10-32
Siber Zorbalık Ölçeği		
Siber Mağduriyet	$11,6 \pm 3,0$	10-30
Siber Zorbalık	$16,6 \pm 4,0$	15-45
Siber Seyirci	$12,3 \pm 3,9$	10-30
Depresyon, Stres ve Kaygı Ölçeği		
Depresyon	$11,9 \pm 5,6$	7-28
Kaygı	$10,7 \pm 4,5$	7-28
Stres	$11,6 \pm 4,8$	7-27

4.2 Normallik Ve Güvenilirlik İncelemelerine İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın istatistiksel analizlerinde kullanılacak test yöntemlerinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen normallik incelemesinin

sonuçları yer almaktadır. Normallik incelemesi kapsamında araştırmanın ölçme araçlarının çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham'a (2005) göre çarpıklık ve basıklık değerlerinin +3,0 ile -3,0 arasında olması verilerin normal dağılım gösterdiğine işaret etmektedir.

Aşağıda yer alan Tablo 5'te ise araştırmanın ölçme araçlarının çarpıklık ve basıklık değerleri sunulmuştur. Elde edilen bulgular incelendiğinde ise araştırmanın bütün ölçme araçlarının normal dağılım sınırları içerisinde dağıldığı görülmekte ve bundan dolayı araştırmanın istatistiksel testlerinde parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir.

Tablo 5. Araştırma örnekleminin normallik incelemeleri

	Çarpıklık	Basıklık
Geleneksel Zorbalık Ölçeği		
Geleneksel Zorbalık Mağduriyet	.687	.704
Geleneksel Zorbalık Yapma	.381	.450
Siber Zorbalık Ölçeği		
Siber Mağduriyet	0,886	1,486
Siber Zorbalık	1,600	1,227
Siber Seyirci	1,888	1,566
Depresyon, Stres ve Kaygı Ölçeği		
Depresyon	0,943	-0,239
Kaygı	1,232	0,789
Stres	0,854	-0,126

Aşağıda yer alan Tablo 6'da ise araştırma ölçeklerinin Cronbach's Alpha skorları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre iki ölçekte .70 üzerinde yeterli düzeyde güvenilirliğe sahip olmakta ve istatistiksel olarak testlerde kullanılabilirliğinin önünde bir engel bulunmamaktadır.

Tablo 6. Araştırma ölçeklerinin güvenilirlik skorları

	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Geleneksel Zorbalık Ölçeği		
Geleneksel Zorbalık Mağduriyet	.902	19
Geleneksel Zorbalık Yapma	.911	19

Tablo 6. Araştırma ölçeklerinin güvenirlik skorları (devam)

	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Siber Zorbalık Ölçeği	.950	35
Siber Mağduriyet	.951	10
Siber Zorbalık	.964	15
Siber Seyirci	.941	10
Depresyon, Stres ve Kaygı Ölçeği	.959	21
Depresyon	.960	7
Kaygı	.961	7
Stres	.955	7

4.3 Hipotezlere İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın hipotezlerinin cevaplanması amacıyla gerçekleştirilen testlerin ANALİZ sonuçları yer almaktadır. Hipotez testleri kapsamında parametrik test yöntemlerinden olan ANOVA analizlerinden yararlanılmıştır.

Hipotez 1: Zorbalığı deneyimleyenler (mağdur, zorba ve hem mağdur hem zorba) deneyimlemeyenlere göre daha yüksek Depresyon-Kaygı-Stres yaşar.

Aşağıda yer alan Tablo 7’de araştırmanın H1 hipotezinin cevaplanması amacıyla depresyon – kaygı – stres durumları ile zorbalık durumları arasındaki ilişkileri tespiti amacıyla gerçekleştirilen ANOVA sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgular incelendiğinde zorbalık durumu ile depresyon, stres ve kaygı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilmiştir ($p<0,05$). Elde edilen bu farklılıklar incelendiğinde zorba ve kurban durumundaki öğrenciler en yüksek depresyon (Ort= 15,15), kaygı (Ort= 13,53) ve stres (Ort= 15,01) düzeylerine sahip olmaktadırken zorba veya kurban olmayan öğrenciler en düşük depresyon (Ort= 8,76), kaygı (Ort= 8,23) ve stres (Ort= 8,52) düzeylerine sahip olmaktadır. Buna ek olarak kurban durumundaki öğrencilerin, depresyon, stres ve kaygı düzeyleri zorba durumundaki öğrencilerden daha yüksek düzeyde gerçekleşmektedir. Elde edilen bulgular çerçevesinde araştırmanın H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. Araştırma örnekleminin depresyon - kaygı - stres ve zorbalık durumu ortalama farklılıkları

		N	Ort	Ss	F	p
Depresyon	Kurban	88	13,07	5,65	56,111	0,000
	Zorba	31	12,48	5,52		
	Zorba & Kurban	172	15,15	5,42		
	Zorba & Kurban Olmayan	209	8,76	3,85		
Kaygı	Kurban	88	11,59	4,59	58,889	0,000
	Zorba	31	10,39	3,71		
	Zorba & Kurban	172	13,53	4,60		
	Zorba & Kurban Olmayan	209	8,23	2,93		
Stres	Kurban	88	12,52	4,60	85,560	0,000
	Zorba	31	11,84	4,34		
	Zorba & Kurban	172	15,01	4,45		
	Zorba & Kurban Olmayan	209	8,52	3,15		

Hipotez 2: Yüz yüze zorbalık mağduriyetinin neden olduğu depresyon, stres ve kaygı siber mağduriyetin neden olduğu depresyon, stres ve kaygı daha yüksektir.

Aşağıda yer alan Tablo 8’de yüz yüze zorbalık mağduriyeti ve siber mağduriyet ile depresyon, stres ve kaygı arasındaki doğrusal ilişkilerin tespiti amacıyla gerçekleştirilen pearson korelasyon analizinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre yüz yüze zorbalık mağduriyetinin depresyon ($r = .469$; $p < 0,01$), kaygı ($r = .490$; $p < 0,01$) ve stres ($r = .509$; $p < 0,01$) arasındaki ilişkinin siber mağduriyetin depresyon ($r = .397$; $p < 0,01$), kaygı ($r = .412$; $p < 0,01$) ve stres ($r = .422$; $p < 0,01$) ile arasındaki ilişkiden daha kuvvetli olmaktadır.

Tablo 8. Araştırma örnekleminin yüz yüze zorbalık mağduriyeti ve siber mağduriyet ile depresyon, stres ve kaygı arasındaki doğrusal ilişki

	1	2	3	4	5
1. Zorbalığa Uğrama Şiddeti	-				
2. Siber Mağduriyet Şiddeti	,511**	-			
3. Depresyon	,469**	,397**	-		
4. kaygı	,490**	,412**	,837**	-	
5. Stres	,509**	,422**	,860**	,855**	-

**= $p < 0,05$

H3: Zorbalığı deneyimleyen öğrenciler deneyimlemeyen öğrencilere göre okulu daha az sevmektedir.

Aşağıda yer alan Tablo 9 ve Tablo 10’da araştırmanın zorbalık durumu değişkeni okulu sevme değişkeni arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre zorbalık durumu ile okulu sevme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı bulunmaktadır ($p<0,05$). Elde edilen bu bulgu incelendiğinde zorba ve kurban olmayan katılımcıların okulu en çok seven katılımcılar olduğu görülürken (Ort= 2.99), zorba ve kurban grubundaki katılımcıların okulu en az seven katılımcılar olduğu görülmektedir (Ort= 2.49).

Tablo 9. Araştırma örnekleminin ‘okulu ne kadar seversin?’ sorusuna verilen cevapları

	Frekans	Yüzde
Sınıf		
9		
10	108	21
11	93	19
12	90	18
Toplam	500	100

Tablo 10. Araştırma örnekleminin ‘okulu ne kadar seversin?’ sorusuna verilen cevapların zorbalık deneyimi ile ilişkisi

Zorbalık Durumu	N	Ort	Ss	F	p
Kurban	88	2,73	1,13	9.741	0.000*
Zorba	31	2,55	0,99		
Zorba & Kurban	172	2,49	1,01		
Zorba & Kurban Olmayan	209	2,99	0,71		

$p<0,01$

H4: Sınıf arttıkça mağduriyet azalmakta ve depresyon, stres ve kaygı düzeyleri düşmektedir.

Aşağıda yer alan Tablo 11’de sınıf değişkeni ile yüz yüze ve siber zorbalık durumları arasındaki istatistiksel anlamlı ilişkilerin tespiti amacıyla gerçekleştirilen

pearson korelasyon test sonucu yer almaktadır. Elde edilen bulgular incelendiğinde sınıf değişkeni ile zorbalığa uğrama şiddeti ($r = -.267$; $p < 0,01$), zorbalık yapma şiddeti ($r = -.125$; $p < 0,01$), siber mağduriyet ($r = -.167$; $p < 0,01$) ve siber zorbalık ($r = -.118$; $p < 0,01$) arasında istatistiksel olarak anlamlı, ters orantılı ve zayıf şiddette bir korelasyon ilişkisi yer almaktadır.

Tablo 11. Araştırma örnekleminin sınıf değişkeni ile yüz yüze ve siber zorbalık durumları arasındaki ilişki

	1	2	3	4	5
1.Sınıf	-				
2.Zorbalığa Uğrama Şiddeti	-,267**	-			
3. Zorbalık Yapma Şiddeti	-,125**	,507**	-		
4. Siber Mağduriyet	-,167**	,511**	,491**	-	
5. Siber Zorbalık	-,118**	,232**	,481**	,579**	-

**= $p < 0,05$

Aşağıda yer alan Tablo 12’de sınıf değişkeni ile depresyon, stres ve kaygı arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre sınıf değişkeni ile depresyon, stres ve kaygı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı bulunmaktadır ($p < 0,05$). El edilen bulgulara göre bütün anlamlı ilişkilerde katılımcıların sınıfları arttıkça depresyon, stres ve kaygı düzeyleri düşüş göstermektedir.

Tablo 12. Araştırma örnekleminin sınıf değişkeni ile depresyon, stres ve kaygı arasındaki ilişki

	N	Ort	Ss	F	p
Depresyon					
9	209	13,46	5,65	14.744	.000*
10	108	12,34	6,06		
11	93	10,69	5,47		
12	90	9,26	3,69		
Kaygı					
9	209	12,00	4,62	13.432	.000*
10	108	10,94	4,99		
11	93	9,89	4,33		
12	90	8,69	2,91		

Tablo 12. Araştırma örnekleminin sınıf değişkeni ile depresyon, stres ve kaygı arasındaki ilişki (devam)

	N	Ort	Ss	F	p
Stres					
9	209	12,89	4,67	12.621	.000*
10	108	11,88	5,26		
11	93	10,82	5,07		
12	90	9,41	3,69		

*=p<0,05

Aşağıda yer alan Tablo 13'te katılımcıların zorbalık durumları ile zorbalık yağma ve mağduriyet şiddet ve düzeyleri arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgular incelendiğinde zorbalık durumları ile zorbalığa uğraşma şiddeti, zorbalık yapma şiddeti, siber mağduriyet düzeyi ve siber zorbalık düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilmiştir (p<0,05). Elde edilen bu bulgulara göre bütün anlamlı ilişkilerde zorba ve kurban olmayan katılımcılar bütün anlamlı farklılıklarda en düşük ölçek skorlarına sahipken, zorba ve kurban olan katılımcılar en yüksek ölçek skorlarına sahip olmaktadır.

Tablo 13. Araştırma örnekleminin zorbalık durumları ile zorbalık yağma ve mağduriyet şiddet ve düzeyleri arasındaki ilişki

	N	Ort	Ss	F	p
Zorbalığa Uğrama Şiddeti					
Kurban	88	17,90	4,44	237.570	.000*
Zorba	31	10,03	0,18		
Zorba & Kurban	172	20,84	6,42		
Zorba & Kurban Olmayan	209	10,00	0,00		
Zorbalık Yapma Şiddeti					
Kurban	88	11,08	0,46	181.079	.000*
Zorba	31	15,39	4,62		
Zorba & Kurban	172	15,84	3,96		
Zorba & Kurban Olmayan	209	10,00	0,00		
Siber Mağduriyet Düzeyi					
Kurban	88	11,36	3,20	52.683	.000*
Zorba	31	11,26	2,10		
Zorba & Kurban	172	13,57	3,69		
Zorba & Kurban Olmayan	209	10,18	0,66		

Tablo 13. Araştırma örnekleminin zorbalık durumları ile zorbalık yağma ve mağduriyet şiddet ve düzeyleri arasındaki ilişki (devam)

	N	Ort	Ss	F	p
Siber Zorbalık Düzeyi					
Kurban	88	16,31	4,14	26.078	.000*
Zorba	31	17,39	3,73		
Zorba & Kurban	172	18,56	5,26		
Zorba & Kurban Olmayan	209	15,21	1,14		

*=p<0,05

5 TARTIŞMA

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgulara dayalı olarak tartışma kısmı yer almaktadır.

Geleneksel akran zorbalığı ve siber akran zorbalığı bireylerin iyi olma halini kısa ve uzun dönemde olumsuz etkileyen davranışlardır. Akran zorbalığı, deneyimleyen her bireyi olumsuz etkileyen ciddi bir psiko-sosyal sorundur ve çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik döneminde psikolojik sorunların ve psikopatolojik belirtilerin gelişmesi için temel risk faktörlerinden biri olarak görülmektedir. Bu kapsamda mevcut araştırma geleneksel akran zorbalığı ve siber akran zorbalığı ile depresyon-kaygı-stres düzeyi arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve alt boyutların sınıf düzeyi değişkenine göre değişimini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaca yönelik olarak 500 erkek lise düzeyi öğrenci ile çalışma yapılmıştır ve katılımcılara demografik bilgi formu, Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı Ölçeği, Siber Zorbalık Üçgeni Ölçeği uygulanmıştır.

5.1 Zorbalığı Deneyimleyenler (Mağdur, Zorba ve Hem Mağdur Hem Zorba) Deneyimlemeyenlere Göre Daha Yüksek Depresyon-Stres-Kaygı Yaşar

Araştırmanın birinci hipotezi olarak ‘Zorbalığı deneyimleyenler (mağdur, zorba ve hem mağdur hem zorba) deneyimlemeyenlere göre daha yüksek Depresyon-Kaygı-Stres yaşar.’ belirlenmiştir. Analizler sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde zorbalık deneyimi ile depresyon, stres ve kaygı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Elde edilen bu farklılıklar incelendiğinde zorba ve kurban durumundaki öğrenciler en yüksek depresyon, stres ve kaygı düzeylerine sahip olmaktadırken zorba veya kurban olmayan öğrenciler en düşük depresyon, kaygı ve stres düzeylerine sahip olmaktadır.

Buna ek olarak kurban durumundaki öğrencilerin, depresyon, stres ve kaygı düzeyleri zorba durumundaki öğrencilerden daha yüksek düzeyde gerçekleşmektedir.

Elde edilen bulgular çerçevesinde zorbalığı deneyimlemek öğrencilerin sahip olduğu depresyon-kaygı-stres ile ilişkili görünmektedir.

Mevcut araştırmanın bulgularını destekler nitelikteki diğer araştırmalar depresyon perspektifinden incelendiğinde, zorbalığı deneyimlemek kısa ve uzun dönemde bireyde depresif semptomlar görülmesine neden olabilmektedir. Penning ve Govender (2010) tarafından erkek öğrencilere yönelik gerçekleştirilen araştırmada da mevcut araştırmaya benzer şekilde akran zorbalığı ve depresyonun ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Depresyonun özellikle mağdurlarda en yüksek korelasyona sahip olduğu bildirilmektedir (252). Roland (2002) tarafından gerçekleştirilen 2083 Norveçli kız ve erkek öğrenci üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, zorbaca davranışlar sergilemenin depresif belirtilere sahip olma arasında pozitif ve anlamlı korelasyon olduğu belirtilmektedir (253). Wang ve ark. (2011) geleneksel zorbalık ve siber zorbalık ile depresyon ilişkisini incelendiği araştırmanın bulgularına göre, zorbaca davranışlar sergileyenler veya mağduriyete herhangi bir zorbalık tipi ile karışan ergenlerde, dahil olmayan grupla karşılaştırıldığında daha yüksek depresyon seviyelerinin görüldüğü bildirilmektedir (254).

Mevcut araştırmanın bulgularını destekler nitelikteki diğer araştırmalar stress perspektifinden incelendiğinde, zorbalığa uğramak ciddi ve kronik bir stres etkeni olarak görülmektedir. Östberg (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırma ile ergenlik çağındaki kız ve erkek çocuklar arasında zorbalığa maruz kalma ve algılanan stres ile ilişkili olup olmadığı incelenmiştir. Bulgular ergenlik çağındaki kız ve erkeklerde zorbalığa uğramanın hem öznel hem de nesnel stres belirteçleri ile ilişkili olduğunu göstermektedir (255). Natvig ve ark. (2001) tarafından 13-15 yaşları arasındaki 885 Norveçli ergen üzerinde yapılan bir çalışmada okulla ilgili stres deneyimi ve zorbalık deneyimi ile ilişkilendirilmektedir (256). Newman ve ark. (2005) Texas'lı 853 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan çalışmada akran zorbalığı mağduriyetinin bir takım olumsuz psikolojik sonuçlarla ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Çalışmada, zorbalık deneyimi ile ortaya çıkan izolasyonun lise öncesi ve sırasındaki mağduriyet ile üniversite sırasındaki stres belirtileri arasındaki bağlantı incelenmiştir. Buna göre lise dönemi sırasında ve öncesinde mağduriyetin sıklığı ve

süresi, üniversitedeki stres belirtileriyle ilişkili görülmektedir. Hem erkekler hem de kadınlar, zorbalığa uğradıklarında ve kendilerini izole hissettiklerinde daha yüksek stres belirtileri bildirmişlerdir. Zorbalığa uğrama sıklığı arttıkça stres belirtilerinde de artık görülmektedir (257).

Mevcut araştırmanın bulgularını destekler nitelikteki diğer araştırmalar kaygı perspektifinden incelendiğinde, zorbalığı deneyimlemenin kaygı dahil olmak üzere içselleştirme problemleri gibi ruh sağlığı sorunları ile ilişkili olduğu görülmektedir. Gong ve ark. (2022) 1943 Çinli öğrenci üzerinde yapılan çalışmada akran zorbalığını deneyimlemenin kaygı semptomlarının ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Sonuçlar, zorbalığa uğrayan öğrenciler ve zorbalık yapan öğrencilerin zorbalığı deneyimlemeyen öğrencilere oranla daha yüksek düzeyde kaygı bildirdiklerini göstermektedir. Deneyimlenen zorbalığın sıklığının artması kaygı düzeyinin de artması ile ilişkili görülmüştür. Zorbalık kurbanı olmayan öğrencilerle karşılaştırıldığında, daha fazla zorbalık davranışından etkilenen öğrenciler aynı zamanda daha yüksek kaygı seviyeleri göstermektedir (258).

Yen ve ark. (2013) 11-18 yaş aralığındaki 5537 Tayvanlı ergenler üzerinde yapılan çalışmada zorbalık tipleri ile kaygı semptomlarının düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada zorbalık dört boyutta (sözel zorbalık, ilişkisel zorbalık, fiziksel zorbalık, mala yönelik zorbalık) incelenerek zorba, mağdur ve hem zorba hem mağdur olanların kaygı düzeyinin etkilenmesi değerlendirilmiştir. Bulgular, zorbalık tiplerinin 4 boyutuna maruz kalanların, 4 boyuta maruz kalmayanlara oranla daha şiddetli kaygı belirtileri bildirdiğini göstermektedir. Sözel ve ilişkisel zorbalık failleri ise sözel ve ilişkisel zorbalık yapmayanlara göre daha şiddetli sosyal kaygı bildirirken, fiziksel zorbalık ve mala yönelik zorbalık failleri daha az sosyal kaygı bildirmektedir. Hem zorba hem mağdur olanlar incelendiğinde sadece zorba sadece mağdurlara oranla daha yüksek kaygı yaşadıkları görülmektedir (259) Malecki ve ark. (2015) 7. ve 8. Sınıf düzeyinden 612 öğrenci ile gerçekleştirdikleri araştırmada akran zorbalığının karakteristik özellikleri olan zorbalığı deneyimleme sıklığı, taraflar arasındaki güç farklılığı ve eylemlerin kasıtlılığının kaygı düzeyinde etkili olduğunu öne sürmektedir. Zorbalığı deneyimleme sıklığının artması ve taraflar

arasındaki güç farklılığının artmasının kaygı düzeyinin artması ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (260).

Zorbalığın herhangi bir tipine maruz kalmanın mağdurların psikolojik iyi olma haline zarar verebileceği görülmektedir, ancak hem geleneksel hem de çevrimiçi zorbalığın birlikte deneyimlenmesi bireylerde görülen psikolojik semptomlara katkıda bulunabilmektedir. Canas ve ark. (2020) tarafından 11-17 yaş arasındaki 1318 ergenden ile gerçekleştirilen araştırmada geleneksel akran zorbalığı ve siber akran zorbalığının depresyon, kaygı ve stres ile ilişkisi incelendiğinde hem mağdur hem de zorba rollerindeki öğrenciler, her iki bağlamda (geleneksel akran zorbalığı ve siber akran zorbalığının) zorbalığı deneyimlemeyenlere göre daha fazla zarar görmüş duygusal profiller (fiziksel ve sosyal benlik kavramı, yaşam doyumu, duygu düzenleme) sergilediğini göstermektedir. Hem geleneksel zorbalık hem de siber zorbalık mağduru olan öğrenciler, sadece çevrimiçi zorbalık veya sadece geleneksel zorbalık mağdurlarına oranla önemli ölçüde farklı olarak en yüksek ortalamaları göstermektedir. Ayrıca geleneksel-çevrimiçi kurbanlar veya geleneksel-çevrimiçi zorbalılar olarak ikili bir role dahil olan ergenlerin, diğer gruplara kıyasla daha olumsuz bir duygusal profil sergiledikleri belirtilmektedir (261).

5.2 Yüz Yüze Zorbalık Mağduriyetinin Neden Olduğu Depresyon, Stres ve Kaygı Siber Mağduriyetin Neden Olduğu Depresyon, Stres ve Kaygı Daha Yüksek

Araştırmanın ikinci hipotezi olarak ‘Yüz yüze zorbalık mağduriyetinin neden olduğu depresyon, stres ve kaygı siber mağduriyetin neden olduğu depresyon, stres ve kaygıdan daha yüksektir.’ belirlenmiştir. Geleneksel zorbalık mağduriyeti ve siber mağduriyet ile depresyon, stres ve kaygı arasındaki doğrusal ilişkilerin tespiti amacıyla gerçekleştirilen analizin sonuçlarına göre elde edilen bulgular incelendiğinde, yüz yüze zorbalık mağduriyetinin depresyon, stres ve kaygı arasındaki ilişkinin siber mağduriyetin depresyon, stres ve kaygı ile arasındaki ilişkiden daha kuvvetli olduğu görülmektedir.

Mevcut araştırmanın bulgularını destekler nitelikteki diğer araştırmalar incelendiğinde hem geleneksel zorbalığın hem siber zorbalığın depresyon, kaygı ve stres düzeyi ile ilişkili olduğu konusunda benzerlik göstermektedir. Her ikisinin de birlikte ve birbirinden bağımsız olarak deneyimlenmesinin psikolojik sıkıntıya neden olduğu görülmektedir. Ancak geleneksel zorbalık ve siber zorbalık ile depresyon, kaygı, stres düzeyinin karşılaştırmasını inceleyen araştırmaların bulgularının örnekleme göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir.

Resett ve Gamez-Guadix (2017) tarafından 898 Arjantinli lise öğrencisi üzerinde yapılan çalışmada zorba aktörün duygusal ve kişilik probleminin geleneksel akran zorbalığı ve siber akran zorbalığı bağlamında karşılaştırılması incelenmiştir. Bulgular, siber zorbaların ve geleneksel zorbaların mağdurlara göre farklı duygusal ve kişilik profili ile karakterize edildiği göstermektedir. Zorbaların geleneksel akran zorbalığı deneyimlerinde siber akran zorbalığı deneyimlerine oranla daha yüksek düzeyde depresyon ve kaygı gösterdiğini ortaya koymaktadır. ‘Zorba’ perspektifinden incelendiğinde bu bulgunun mevcut araştırma ile uyumlu oldu görülmektedir (262). Fredstorm ve ark. (2010) tarafından 802 9.sınıf düzeyi öğrenci ile gerçekleştirilen araştırmada geleneksel akran zorbalığı ve siber akran zorbalığının depresyon, kaygı ve stres ile karşılaştırılması incelendiğinde, her iki bağlamda da mağduriyet yüksek stres, kaygı, depresif semptomlar ile ilişkilendirilmektedir. Mağduriyet arttıkça stres, kaygı, depresif semptomlarda da artış görülmektedir. ‘Mağdur’ perspektifinden incelendiğinde bu bulgunun mevcut araştırmayı destekler nitelikte hem geleneksel zorbalığın hem siber zorbalığın depresyonun depresyon, kaygı ve stres düzeyi ile ilişkili olduğunu ancak mevcut araştırmadan farklı olarak her iki bağlamda da zorbalığın yüksek stres, kaygı, depresif semptomlar ile ilişkilendirildiği görülmektedir (263).

5.3 Zorbalığı Deneyimleyen Öğrenciler Deneyimlemeyen Öğrencilere Göre Okulu Daha Az Sever

Araştırmanın üçüncü hipotezi olarak ‘Zorbalığı deneyimleyen öğrenciler deneyimlemeyen öğrencilere göre okulu daha az sever.’ belirlenmiştir. Araştırmanın

zorbalık durumu değişkeni ile okulu sevme değişkeni arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen analizde elde edilen bulgulara göre zorbalık durumu ile okulu sevme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı bulunmaktadır. Elde edilen bu bulgu incelendiğinde zorba ve kurban olmayan katılımcıların okulu en çok seven katılımcılar olduğu görülürken, zorba ve kurban grubundaki katılımcıların okulu en az seven katılımcılar olduğu görülmektedir.

Mevcut araştırmanın bulgularını destekler nitelikteki diğer araştırmalar incelendiğinde Arslan ve ark. (2011) tarafından 1670 9. ve 10. sınıf düzeyi öğrenci üzerinde yapılan araştırmada zorbalık döngüsündeki roller ve arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde okulu sevip sevmeme durumu ile zorbalık döngüsündeki roller arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Zorbalık olaylarına karışan öğrencilerin (zorba, kurban, hem kurban hem zorba) çoğunun okula mazeretsiz devamsızlık yaptığı ve okulu sevmediklerini belirttikleri görülmektedir (264).

Forero ve arkadaşları tarafından okul çağı çocuklarda zorbalık davranışlarının yaygınlığını ve zorbalığın psikolojik-psikosomatik sağlıkla ilişkisini incelemek amacıyla 115 okuldan 6. sınıf (ortalama yaş 11.88), 8. sınıf (13.96) ve 10. sınıf (15.97) olmak üzere 3918 katılımcı ile araştırma gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar tarafından bildirilen zorbalık davranışları ve psikolojik-psikosomatik belirtiler değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, öğrencilerin neredeyse dörtte biri (%23,7) diğer öğrencilere zorbalık yaptığı, %12,7'si zorbalığa uğradığı, %21,5'i bir veya daha fazla kez hem zorbalığa uğradığı hem de başkalarına zorbalık uyguladığı ve %42,4'ü ne başkalarına zorbalık uyguladığını ne de zorbalığa maruz kaldığını bildirmiştir. Zorbalık deneyimi cinsiyet boyutunda incelendiğinde erkek katılımcıların kızlara oranla daha yüksek düzeyde zorbalık yaptığı ve zorbalığın kurbanı olduğunu bildirilmiştir. Zorbalık davranışı artan psikosomatik semptomlarla ilişkili görülmüştür. Hem zorbalığa uğrayan hem de zorbalık uygulayan öğrencilerde daha yüksek düzeyde psikolojik ve psikosomatik semptom görülmüştür. Okul sevgisi ve ilgisi boyutunda zorbalık deneyimi incelendiğinde ise zorbaların okuldan memnun

olmama eğiliminin olduğu görülmektedir. Zorbalığa maruz kalan öğrencilerin okulu sevme ve kendilerini yalnız hissetme eğiliminde olduğu saptanmıştır (265)

Ahmed ve Braithwaite (2004), 9-12 yaş arası 610 öğrenci ile yapılan araştırmada zorba olmayan/kurban olmayan, mağdur ve zorbaları ayırt etmede okul değişkenlerinin (okulu sevme, zorbalığın algılanan kontrolü ve okul güçlükleri) rollerini incelemektedir. Bulgular, hem okulu sevme hem de zorbalığın algılanan kontrolü ölçümlerinde, zorba olmayan/kurban olmayanlar, kurbanlardan, zorbalardan ve hem zorba hem mağdur olanlardan önemli ölçüde daha yüksek puan aldığı görülmektedir. Hem zorba hem mağdur olan öğrenciler okulu en az sevdiklerini bildirirken okulun zorbalık sorunlarını kontrol ettiğine yönelik en az ikna seviyesi yine bu grupta görülmektedir (266).

Smith ve ark. (2004) 13-16 yaş arası 406 öğrenci ile yapılan araştırmada akran zorbalığına maruz kalma düzeyine ek olarak maruziyetin nasıl devam ettiği ve maruz kalılabilecek yeni akran zorbalığı deneyimleri ile bireyin baş edebilme düzeyi incelenmiştir. Bulgular, mağdurların süregelen akran ilişkilerine dair olumsuz bazı öz algıların geliştiğini göstermektedir. Cinsiyete bakılmaksızın, diğer öğrencileri ve teneffüsleri daha az sevdikleri (ayrıca okulun diğer yönlerinden de hoşlanmamaktadırlar), okulda daha az arkadaşlarının olduğu (ama okul dışında değil), okula daha devamsızlık yaptıkları (bazen doğrudan zorbalık nedeniyle) görülmektedir (267).

5.4 Yaş Arttıkça Geleneksel Zorbalık ve Siber Zorbalık Mağduriyeti Azalır ve Depresyon, Stres Ve Kaygı Düzeyleri Düşer

Araştırmanın dördüncü hipotezi olarak *'Yaş arttıkça geleneksel ve siber zorbalık mağduriyeti azalmakta ve depresyon, stres ve kaygı düzeyleri düşer.'* belirlenmiştir. Bu hipotez kapsamında deneyimlenen geleneksel zorbalık ve siber zorbalık ile depresyon, stres ve kaygı düzeyleri yaş değişkeni ile incelenmiştir.

Sınıf değişkeni ile yüz yüze ve siber zorbalık durumları arasındaki istatistiksel anlamlı ilişkilerin tespiti amacıyla gerçekleştirilen pearson korelasyon test sonucundan elde edilen bulgular incelendiğinde sınıf değişkeni ile zorbalığa uğrama şiddeti, zorbalık yapma şiddeti, siber mağduriyet ve siber zorbalık arasında istatistiksel olarak anlamlı, ters orantılı ve zayıf şiddette bir korelasyon ilişkisi yer almaktadır.

Sınıf değişkeni ile depresyon, stres ve kaygı arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen analizde elde edilen bulgulara göre sınıf değişkeni ile depresyon, stres ve kaygı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı bulunmaktadır. El edilen bulgulara göre bütün anlamlı ilişkilerde katılımcıların sınıfları arttıkça depresyon, stres ve kaygı düzeyleri düşüş göstermektedir.

Mevcut araştırmanın bulgularını destekler nitelikteki diğer araştırmalar incelendiğinde Marengo ve ark. (2019) tarafından lise ve orta okul öğrencilerinden oluşan 1311 öğrenci ile gerçekleştirilen araştırmada akran zorbalığı mağduriyetinin yaşla birlikte azaldığı ve dışsallaştırma ve içselleştirme semptomlarının ve olumsuz beklentilerin azalması ile olumlu yönde ilişkili olduğu görülmektedir (268). Solberg ve Olweus (2003)'a göre zorbalık davranışlarının her yaş düzeyinde ortaya çıkabilirken cinsiyet değişkeninin belirli yaşlarda zorbalık üzerinde etkili olabileceği belirtilmektedir. 8.sınıf erkek öğrencilerinde sadece mağdur olanları oranı %10.2, sadece zorba olanların oranı %10.4 ve hem zorba hem mağdur olanların oranı %1.7 olarak görüldüğü, 5. ve 6. Sınıf öğrencilerinde bu oranların %15 civarında görüldüğü belirtilmektedir (269).

Çalışkan ve ark. (2019) tarafından 3059 6.7. ve 8. sınıf öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada akran zorbalığının türleri, deneyimlenme sıklığı ve etkileyen faktörler incelenmiştir. Bulgular öğrencilerin yaşı bir yıl arttıkça zorbalık yapma olasılığının 1,2 kat arttığı, yaşı bir birim (yıl) küçüldükçe zorbalığa maruz kalma riski 0,7 kat arttığı görülmektedir (265).

Gökkaya ve Sütçü (2018) tarafından 5.-8. sınıflarında okuyan 1715 ortaokul öğrencisi ile yapılan araştırmanın bulguları incelendiğinde 5. sınıfa devam eden öğrencilerin zorbalığa eğilim puan ortalamalarının, 6., 7. ve 8. sınıfa devam eden öğrencilerden daha düşük olduğunu görülmektedir (270).

Mercan ve Sarı (2018) tarafından 10., 11., 12. sınıfta öğrenim gören 200 öğrenci ile yapılan araştırmada akran zorbalığının zorba, kurban olma durumunun öğrencilerin sosyodemografik özellikleri ile ilişkisi incelenmiştir. Bulgular, 10. sınıf öğrencilerinin hem kurban olma puanları hem de fiziksel kurban olma puanları diğer sınıf düzeylerine oranla yüksek çıkmıştır (271).

Literatür incelendiğinde hem geleneksel zorbalığın hem siber zorbalığın depresyon, kaygı ve stres düzeyi ile ilişkili olduğu ve her ikisinin de birlikte ve birbirinden bağımsız olarak deneyimlenmesinin psikolojik sıkıntıya neden olduğu görülmektedir. Ancak geleneksel zorbalık ve siber zorbalık ile depresyon, kaygı, stres düzeyi yaş değişkeni ile incelendiğinde araştırmaların bulgularının örnekleme göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir.

Erdur-Baker ve Kavşut (2007) tarafından yaşları 14 ile 19 arasında değişmekte olan lise öğrenciler ile gerçekleştirilen araştırmada siber zorbalık deneyimleri incelenmiştir. Bulgular internet temelli iletişim kaynaklarının kullanımı ile siber zorba ya da kurban olma arasında positif yönde ilişki bulunmuşken, yaş ve sınıf değişkenlerinin siber zorba ya da siber kurban olma ile ilişkili olmadığı gözlenmiştir (273).

Chaux ve Castellanis (2010) tarafından Kolombiya'daki kamu ve özel okullarında eğitime devam eden 53.316 5. ve 9. sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilen araştırmada kurban veya zorba olmakla ilişkili risk faktörlerini incelemek amacıyla yaş farklılıkların geleneksel zorbalık üzerinde oynayabileceği rol araştırılmıştır. Bulgular, daha yüksek yaşın zorba olmakla ilişkili risk faktörleri olduğunu gösterirken, daha küçük yaşın zorbalık kurbanı olmakla ilişkilendirilmektedir (273).

6 SONUÇ

Bu çalışma ile geleneksel akran zorbalığı ve siber akran zorbalığının bireylerin depresyon-stres-kaygı düzeyleri olan ilişkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Yapılan araştırmanın verilerine bağlı çıkan temel sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Analizler sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde ilk olarak hem geleneksel hem de siber boyutta zorbalığın deneyimlenmesi ile katılımcıların depresyon, stres ve kaygı düzeyleri arasında farklılık görülmektedir. Bu farklılık, zorba ve kurban durumundaki öğrenciler yüksek depresyon, stres ve kaygı düzeylerine sahipken zorba veya kurban olmayan öğrenciler düşük depresyon, kaygı ve stres düzeylerine sahip olmasıdır. Bu durum katılımcının rolü ne olursa olsun zorbalığı deneyimlemenin yüksek depresyon, stres ve kaygı ile ilişkili olduğu şeklinde özetlenebilir.

Bununla birlikte çalışmada mağdurların depresyon, stres ve kaygı düzeyi zorbalardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Akran zorbalığında mağdur bireylerin daha olumsuz etkilendiği aşıkardır.

Mevcut çalışmada yapılan siber zorbalık ve geleneksel zorbalığın depresyon, stres ve kaygı düzeyi üzerine karşılaştırmasında, yüz yüze zorbalık mağduriyetinin depresyon, kaygı ve stres arasındaki ilişkisi, siber mağduriyetin depresyon, kaygı ve stres ile arasındaki ilişkiden daha kuvvetlidir. Bu durum, yüz yüze iletişimdeki fiziksel araçların saldırgan tutum ve eylemlerde bireyin depresyon, stres ve kaygı olumsuz etkileyebileceği arasında ilişki olduğu ile açıklanabilir

Ayrıca, akran zorbalığını deneyimleyen gençlerin yaşları dikkate alındığında depresyon, stres ve kaygı belirtilerinde aralarında çeşitli farklılıklar göstermişlerdir. Hem siber zorbalığı hem de geleneksel zorbalığı deneyimleyen katılımcıların yaşları arttıkça deneyimleyeme düzeylerinin düştüğü, bununla birlikte depresyon, stres ve kaygı belirtilerinin de aynı düzeyde azaldığı görülmektedir. Bu durum, yaş temelli bir bakış açısıyla yaklaşıldığında gençlerin zorbalığa katılımlarının önemli ölçüde

farklı olabileceğini göstermektedir. Zorbalığa yönelik çalışmalarda, önleme ve müdahale uygulamalarında yaş değişkeninin göz önünde bulundurulmasının önemi ortaya konmaktadır.

Mevcut çalışmada, akran zorbalığını deneyimlemenin okulu sevme ile ilişkisi olduğu görülmektedir. Okulu en çok seven katılımcıların zorbalığı deneyimlemediği, okulu en az seven katılımcıların zorba ve mağdur katılımcılar olduğu görülmektedir. Bu durum, zorbalığı deneyimleyen çocukların okula yönelik olumsuz duygular taşıyabileceğini ve/veya okula yönelik olumsuz duygular taşıyan çocukların akran zorbalığını deneyimleme olasılıklarının olabileceği ile açıklanabilir.

Yaptığımız bu çalışmanın sonuçları bize akran zorbalığının hangi şekilde uygulanırsa uygulansın hem geleneksel hem siber boyutta mağduru kötü etkilediğini ve özellikle ruhsal bulgular açısından depresyon, stres ve kaygıyı üst düzeyde yaşadığını göstermektedir.

Akranlar arası zorbalıkta saldırganın okul dönemlerinde yaşıtlarına uyguladığı şiddetin yansımalarının hem okul döneminde hem de daha sonraki yıllarda erişkinlik yaşamında özellikle problem çözmede şiddetin iletişim yöntemi olarak kullanılması gibi bir sonucu da global düzeyde ortaya çıkan bir problemin sinyalıdır.

Zorbalığın hem zorbalar hem de mağdurlar için çocuk ve ergen gelişimindeki sorunlarla ilişkili olduğuna dair kanıtlar göz önüne alındığında, zorbalığın hafifletilmesi gençlerin yetişkinliğe etkili bir şekilde geçiş yapmaları için kritik öneme sahiptir. Okul temelli zorbalığı önleme programları birçok ülkede tutarlı bir şekilde uygulanmaktadır, ancak okullar zorbalığın en yaygın olduğu yer olmaya devam etmektedir. Bu da akranlar arası şiddetin yaşanmaması için okul yöneticileri, ebeveynler kadar öğrencilerin de bu bilinç düzeyinde olmalarını ve şiddet hareketlerinden kaçınmaları, siber ortamda ya da fiziksel temasla şiddet uygulamalarını yapmamak ve şahit oldukları durumda da bunu önleyebilecek davranışları geliştirmeleri gerektirmektedir.

Akranlar arası zorbalık şiddetin yaşlılar arasında yaşandığında intihara kadar gidebilecek düzeyde kötü sonuçları da beraberinde getiren şu an için okullarımızdaki en büyük sorunlardan birisi olup önlem alınmasının ve uzun dönemli çalışmalar yapılarak çözüm oluşturulmasının gerektiği olgudur.

Akran zorbalığı, saldırgan eylemler ve tutumlar dahil olmak üzere okul içinde ve çevresinde deneyimlenen şiddet, öğrenmeyi zayıflatmakta ve olumsuz fiziksel ve zihinsel sağlık sonuçlarına neden olmaktadır. Öğrencilerin okulda şiddete maruz kalması durumunda hiçbir ülkenin kapsayıcı ve eşitlikçi kalitede eğitime ulaşması mümkün görünmemektedir. Herkes için güvenli, şiddet içermeyen, kapsayıcı ve etkili öğrenme ortamının oluşturulması küresel bir önceliktir.

Güvenli, şiddet içermeyen, kapsayıcı ve etkili bir öğrenme ortamı sağlama hedefine yönelik ilerlemenin izlenmesi, trend verileri de dahil olmak üzere doğru, güncel veriler gerektirir. Okulda şiddet ve zorbalığa ilişkin mevcut veriler eğitim sektörü tarafından yürütülen izleme, önleme ve müdahale çabalarının kritik bir bileşenidir.

Zorbalığın ergen ruh sağlığı üzerindeki ciddi olumsuz etkisi göz önüne alındığında, ergen ruh sağlığını korumak için koruyucu faktörlerin aranması kritik önem taşımaktadır. Ergenleri akran zorbalığından korumak, çocukluk ve ergenlik döneminde şiddet içeren deneyimlere maruz kalmanın önlenmesi anlamına gelmektedir. Bu tür deneyimlere oluşmasına engel olacak bir ortam yaratmak en önemli koruyucu faktördür.

7 KAYNAKLAR

1. Who . The VPA approach [internet]. Who; 2024 [Erişim tarihi: 19 Mayıs 2024]. Erişim adresi: <https://www.who.int/groups/violence-prevention-alliance/approach>
2. Polat O. şiddet. Ankara:Seçkin Yayınları; 2021.
3. Olweus D. School bullying: Development and some important challenges. *Annual Review of Clinical Psychology* 2013; 9(1): 751–780
4. Olweus D. Cyberbullying: An overrated phenomenon?. *European journal of developmental psychology* 2012; 9(5), 520-538.
5. Borgen NT, ve ark. The Potential of Anti-Bullying Efforts to Prevent Academic Failure and Youth Crime. A Case Using the Olweus Bullying Prevention Program (OBPP). *Prevention Science: Official Journal of the Society for Prevention Research* 2021; 22(8), 1147–1158. doi:10.1007/s11121-021-01254-3
6. Rolend E, Muthe. *Bullying: an international perspective*. New York:David Fulton Publishers; 1989.
7. Rigby K. What harm does bullying do. In *Children and Crime: Victims and Offenders* Conference convened by the Australian Institute of Criminology and held in Brisbane: 1999.
8. Sullivan K. *The anti-bullying handbook*. Sage 2010.
9. Farrington DP. Understanding and preventing bullying. *Crime And Justice, The University Of Chicago Press*. 1993;(Vol. 17):381-458.
10. Underwood K. *Social Aggression Among Girls*. New York. The Guilford Press;2003
11. Lamb J, Pepler DJ, Craig W. Approach to bullying and victimization. *Canadian family physician Medecin de famille canadien* 2009; 55(4), 356–360.
12. Slonje R, Smith PK. Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian journal of psychology*, 2008; 49(2), 147-154.)
13. Aslan M, Polat MO. Tüm Boyutlarıyla Akranlar Arası Zorbalık. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2023; 5(1), 43-82.
14. Olweus D, Limber SP. Bullying in school: evaluation and dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. *American journal of Orthopsychiatry* 2010; 80(1), 124. doi.:10.1111/j.1939-0025.2010.01015.x
15. Olweus D, Limber S, Mihalic SF. Blueprints for violence prevention, book nine: Bullying prevention program. Boulder, CO: Center for the Study and Prevention of Violence, 1999; 12(6), 256-273.
16. Agevall O. *The Career of Mobbing. Emer-gence, Transformation, and Utilisation of a New Concept*; 2008
17. Smith PK. "Bullying: Definition, types, causes, consequences and intervention." *Social and Personality Psychology Compass* 10.9 (2016): 519-532.
18. Polat O. *Klinik Ali Tıp*. Ankara. Seçkin Yayınları;2024

19. Olweus D. Bullying in schools: Facts and intervention. *Kriminalistik* 2010; 64.6. 351-61.
20. Yöndem ZD, Totan T. Ergenlerde Zorbalığın Anne Baba ve Akran İlişkileri Açısından İncelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi* 2007; (8) 2: 53-68.
21. Arslan SÖ, Savaşer S. Okulda Zorbalık. *Milli Eğitim Dergisi*, 2009; 39.184: 218-227.
22. Rigby K, Phillip S. Suicidal İdeation Among Adolescent School Children, İnvolvement İn Bully—Victim Problems, And Perceived Social Support. *Suicide And Life-Threatening Behavior*, 1999, 29.2: 119-130.
23. Yaman E, Eroğlu Y, Peker A. Başaçıkma Stratejileriyle Okul Zorbalığı ve Siber Zorbalık. *Kaknüs Yayınları*. İstanbul; 2021.
24. Bernstein JY, Watson M. Children who are targets of bullying: A victim pattern. *Journal of interpersonal violence*, 1997, 12.4: 483-498.
25. İda R. ve ark. Action Research: Eliminating bullying by applying conflict resolution'skills. In: 2nd International Conference on Educational Sciences (ICES 2018). Atlantis Press, 2019. p. 1-6.
26. Ayas T, Pişkin M. Lise Öğrencileri Arasındaki Zorbalık Olaylarının Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Okul Türü Bakımından İncelenmesi. *İlköğretim Online* 2011; 10 (2) , 550-568
27. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) School-based violence prevention: a practical handbook. World Health Organization. 2019 [Erişim tarihi: 19 Mayıs 2024]. Erişim adresi: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/324930>
28. American Psychology Association (APA). Bullying [internet]. American Psychology Association (Apa); 2022 [Erişim tarihi: Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2024]. Erişim adresi: <https://www.apa.org/topics/bullying>
29. Erden İO. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Davranışlarına İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşleri. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 2015; 4(1), 1-26.
30. Remond JJ, Kern L, Romo L. A cyberbullying study: Analysis of cyberbullying, comorbidities and coping mechanisms 2015; 41(4):287-94. doi: 10.1016/j.encep.2014.08.003
31. Calvete E. ve ark. Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile. *Computers in Human Behavior*, 2010; 26(5), 1128-1135.
32. Kowalski R, Fedina C. Cyber Bullying in ADHD and Asperger Syndrome Populations. *Research in Autism Spectrum Disorders*; 2011.
33. Willard NE. Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress. Research press, 2007.
34. Smith PK ve ark. Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of child psychology and psychiatry*, 2008, 49.4: 376-385.
35. Vandebosch H, Van Cleemput K. Defining cyberbullying: a qualitative research into the perceptions of youngsters. *Cyberpsychol Behav.* 2008; 11(4):499-503. doi:10.1089/cpb.2007.0042.
36. Willard NE. Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress. Champaign, IL: Research, 2007.

37. Kowalski RM ve ark. Bullying in the Digital Age: A Critical Review and Meta-Analysis of Cyberbullying Research Among Youth. *Psychol. Bull.* 2014, 140, 1073–1137.
38. Sun S, Fan X, Du J. Cyberbullying Perpetration: A Meta-Analysis of Gender Difference. *Int. J. Internet Sci.* 2016, 11, 61–81.
39. Griezel L, Craven R, Yeung AS. The development of a multi-dimensional measure of cyber bullying. In: Australian Association for Research in Education Annual Conference. Australian Association for Research in Education, 2008. p. 1-13.
40. Martínez-Monteagudo Á, Martínez-Monteagudo MC, Delgado B. School bullying and cyberbullying in academically gifted students: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 2023; 101842.
41. Koo H. A time line of the evolution of school bullying in differing social contexts. *Asia Pacific Education Review*, 2007; 8, 107-116.
42. Smith PK. Bullying: recent developments. *Child and adolescent mental health*, 2004; 9(3), 98-103.
43. Allanson PB, Lester RR, Notar CEA. history of bullying. *International Journal of Education and Social Science*, 2015; 2(12), 31-36.
44. Salmivalli C. Participant roles in bullying: How can peer bystanders be utilized in interventions?. *Theory into practice*, 2014; 53(4), 286-292.
45. Acar N. Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Özelinde Sosyal Medya Okuryazarlığı Yoksunluğu Üzerine Bir Literatür Taraması. *TRT Akademi*, 2024; 9(20), 252-277.
46. Mazzone A. Bystanders to bullying: An introduction to the special issue. *International journal of bullying prevention*, 2020; 2, 1-5.
47. Burnukara P. İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal akran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2009.
48. Besag VE. Bullies and victims in schools. A guide to understanding and management, 1989.
49. McCabe RE ve ark. The relationship between anxiety disorders in adults and recalled childhood teasing. *Journal of Anxiety Disorders*, 2010; 24(2), 238-243.
50. Klomek AB ve ark. Bullying, depression, and suicidality in adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 2007; 46(1), 40-49.
51. Atalay A. Akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalmanın cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey, anne-baba tutumları, arkadaş ilişkileri ve benlik saygısı ile ilişkisi (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2010
52. Sevinç B, Kayaoğlu M. Okullarda Zorbalık ve Mağduriyet : Amerika Birleşik Devletleri Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015 (32)
53. Card NA ve ark. Direct and indirect aggression during childhood and adolescence: A meta-analytic review of gender differences, intercorrelations, and relations to maladjustment. *Child development*, 2008; 79(5), 1185-1229.

54. Çayırdag N. İlköğretim 7. Ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Okul Kültürünü Algılayışları ile Zorbalık Eğilimleri ve Zorbalıkla Baş etme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2006.
55. Berger KS. Update on bullying at school: Science forgotten?. Developmental review, 2007; 27(1), 90-126.
56. Güven F. Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık yapımları ile zorbalığa maruz kalmalarının, cinsiyet, anne-baba eğitimi, sosyoekonomik düzey ve empati eğilimi açısından incelenmesi (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2015.
57. Gültekin Z, Sayil M. Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması. Türk Psikoloji Yazıları, 2005.
58. Topçu AE, Dönmez A. Bir Grup Süreci Olarak Akran Zorbalığı: Katılımcı Rollerinin Cinsiyet ve Sosyal Statü Açısından İncelenmesi. Turkish Journal of Psychology/Türk Psikoloji Dergisi, 2015; 30(75).
59. Sari K. Akran zorbalığının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Master's thesis, Bağımlılık ve Adli Bilimler Enstitüsü), 2019
60. Arıca O, Kınay H, Tanrıkulu T. Siber zorbalık ölçeği'nin ilk psikometrik bulguları. HAYEF Journal of Education, 2012; 9(1), 101-114.
61. Turan SG. Siber akran zorbalığı üzerine bir araştırma: İstanbul örnekleme. XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 2013; 37, 44.
62. İğdeli F. Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık, siber mağduriyet ve siber zorbalık duyarlılıklarının çeşitli değişkenler bağlamında incelenmesi (Master's thesis, Anadolu University (Turkey)), 2018
63. Şahin M ve ark. Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarda bulunma ve maruz kalma durumlarına ilişkin görüşleri. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2010(21), 257-270.
64. Özdemir M, Akar F. Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 2011; 4(4), 605-626.
65. Li Q. Cyberbullying in schools: A research of gender differences. School psychology international, 22006; 7(2), 157-170.
66. Troop-Gordon W. Peer victimization in adolescence: The nature, progression, and consequences of being bullied within a developmental context. Journal of adolescence, 2017; 55, 116-128.
67. Jansen PW ve ark. Prevalence of bullying and victimization among children in early elementary school: Do family and school neighbourhood socioeconomic status matter? BMC public health, 2012; 12, 1-10.
68. Gün RŞ, Akduman GG. Okul öncesi çocuklarının psikolojik sağlamlıklarının akran zorbalığı davranışları ile ilişkisi. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2022; 20(1), 107-123.
69. Sevinç B, Kayaoğlu M. Okullarda Zorbalık Ve Mağduriyet: Amerika Birleşik Devletleri Örneği. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2015(32).

70. Haynie DL ve ark. Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *The Journal of Early Adolescence*, 2001; 21(1), 29-49.
71. Bowes L. ve ark. School, neighborhood, and family factors are associated with children's bullying involvement: A nationally representative longitudinal study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 2009; 48(5), 545-553.
72. Demircan B. 12-15 yaş arası ergenlerde istismar ve ihmal ile akran zorbalığı ve benlik algısı arasındaki ilişki(Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü), 2017.
73. Öztürk A, Tezel A, Öztürk FÖ. Bir ortaöğretim kurumunda akran zorbalığının değerlendirilmesi. *Konuralp Medical Journal*, 2019; 11(1), 82-88.
74. Chapell M. ve ark. Bullying in college by students and teachers. *Adolescence*, 2004; 39(153).
75. Monks CP, Coyne I. A history of research into bullying. *Bullying in different contexts*, 2011; 1-11.
76. Attar-Schwartz S & Khoury-Kassabri M. Indirect and verbal victimization by peers among at-risk youth in residential care. *Child Abuse & Neglect*, 2015; 42, 84-98.
77. Kelly S. Overview and summary: societal violence: what is our response? *The Online Journal of Issues in Nursing* 2014; 19(1), Overview and Summary.
78. Underwood MK. *Social aggression among girls*. Guilford Press, 2023.
79. Howard AM, Landau S, Pryor JB. Peer bystanders to bullying: Who wants to play with the victim? *Journal of abnormal child psychology*, 2014; 42, 265-276.
80. Mazzone A. Bystanders to bullying: An introduction to the special issue. *International journal of bullying prevention*, 2020; 2, 1-5.
81. Salmivalli C ve ark. Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 1996; 22(1), 1-15.
82. Jenkins LN, Snyder Kaminski S, Miller M. Bystander intervention in bullying: Differences across latent profiles. *International journal of bullying prevention*, 2021; 3, 130-137.
83. Cowie H. Understanding the role of bystanders and peer support in school bullying. *International journal of emotional education*, 2014; 6(1), 26-32.
84. Thornberg R. ve ark. Bystander motivation in bullying incidents: to intervene or not to intervene? *The western journal of emergency medicine*, 2012; 13(3), 247-252.
85. Salmivalli C. Bullying and the peer group: A review. *Aggression and violent behavior*, 2010; 15(2), 112-120.
86. Oh I, Hazler RJ. Contributions of personal and situational factors to bystanders' reactions to school bullying. *School Psychology International*, 2009; 30(3), 291-310.
87. Kärnä A. ve ark. A large-scale evaluation of the KiVa antibullying program: Grades 4-6. *Child development*, 2011; 82(1), 311-330.
88. Unesco. *School violence and bullying: global status and trends, drivers and consequences*. [internet]. Unesco; 2019 [Erişim tarihi: 28.04.2024]. Erişim adresi: <https://www.infocoponline.es/pdf/BULLYING.pdf>

89. Currie, Candace , Roberts , Chris , Settertobulte , Wolfgang , ve ark. Young people\'s health in context : health behaviour in school- aged children (hbsc) study : international report from the 2001/2002 survey / edited by candace currie ... [et al.]. world health organization. regional office for europe. [internet]. Who; 2004 [Erişim tarihi: 28.04.2024]. Erişim adresi: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/107560>
90. Currie , Candace , Zanotti , Cara , Morgan , Antony , ve ark. Social determinants of health and well-being among young people: health behaviour in school-aged children (hbsc) study: international report from the 2009/2010 survey. world health organization. regional office for europe. [internet]. Who; 2012 [Erişim tarihi: 28.04.2024]. Erişim adresi: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/326406>
91. Biswas T., Thomas H. J., Scott J. G., Munir K., Baxter J., Huda M. M., ... & Mamun, A. A. Variation in the prevalence of different forms of bullying victimisation among adolescents and their associations with family, peer and school connectedness: a population-based study in 40 lower and middle income to high-income countries (LMIC-HICs). *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 2022; 15(4), 1029-1039.
92. Armitage R. Bullying in children: impact on child health. *BMJ paediatrics open*, 2021; 5(1).
93. Alsaleh A. Peer bullying and victimization among high school students in Kuwait. *Sociological focus*, 2014; 47(2), 84-100.
94. Chan H. C., & Wong D. S. The overlap between cyberbullying perpetration and victimisation: exploring the psychosocial characteristics of Hong Kong adolescents. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 2020; 30(3), 164-180.
95. Jaskulska S., Jankowiak B., Pérez-Martínez V., Pyżalski, J., Sanz-Barbero, B., Bowes, N., ... & Vives-Cases, C. Bullying and cyberbullying victimization and associated factors among adolescents in six European countries. *Sustainability*, 2022; 14(21), 14063.
96. Pengpid S., & Peltzer K. Bullying victimization and externalizing and internalizing symptoms among in-school adolescents from five ASEAN countries. *Children and Youth Services Review*, 2019; 106, 104473.
97. Man X., Liu J., & Xue Z. Effects of bullying forms on adolescent mental health and protective factors: a global cross-regional research based on 65 countries. *International journal of environmental research and public health*, 2022; 19(4), 2374.
98. Aboagye R. G., Seidu A. A., Hagan J. E., Frimpong J. B., Budu E., Adu C., ... & Ahinkorah B. O. A multi-country analysis of the prevalence and factors associated with bullying victimisation among in-school adolescents in sub-Saharan Africa: evidence from the global school-based health survey. *BMC psychiatry*, 2021; 21, 1-10.
99. Jiang C., & Shi J. The relationship between bullying victimization and problematic behaviors: a focus on the intrapersonal emotional competence and interpersonal social competence. *Child Abuse & Neglect*, 2024; 152, 106800.

100. Arslan S., Savaser S., & Yazgan Y. Prevalence of peer bullying in high school students in Turkey and the roles of socio-cultural and demographic factors in the bullying cycle. *The Indian Journal of Pediatrics*, 2011; 78, 987-992.
101. Kepenekci Y. K., & Çinkır Ş. Bullying among Turkish high school students. *Child abuse & neglect*, 2006; 30(2), 193-204.
102. Kılıçaslan, Fethiye, et al. The prevalence of peer bullying and psychiatric symptoms among high school students in southeast Turkey. *Nordic journal of psychiatry*, 2023, 77.1: 83-90.
103. Türkmen, Delia Nursel, et al. Bullying among high school students. *Maedica*, 2013; 8.2: 143.
104. Tural Hesapcioglu, Selma; Ercan, Filiz. Traditional and cyberbullying co-occurrence and its relationship to psychiatric symptoms. *Pediatrics International*, 2017; 59.1: 16-22.
105. Bilgili, Naile; Kocaoğlu, Deniz; Akın, Belgin. Peer Bullying Among High School Students and Related Factors. In: *Yeni Symposium*, 2016.
106. Karatoprak, Serdar; Dönmez, Yunus Emre; Özel Özcan, Özlem. The predictive effect of internet addiction and psychiatric disorders on traditional peer bullying. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2020; 21.6.
107. Mishna F. *Bullying: A guide to research, intervention, and prevention*. Oxford University Press, 2012.
108. Bronfenbrenner, U. *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard university press, 1979.
109. Golden, Shelley D., et al. Upending the social ecological model to guide health promotion efforts toward policy and environmental change. *Health Education & Behavior* 42.1_suppl, 2015; 8S-14S.
110. Dahlberg LL, Krug EG: Violence: A Global Public Health Problem. In *WorldReport on Violence and Health*. Edited by Krug EG, Dahlberg LL, Mercy JA, Zwi AB, Lozano R. Geneva: World Health Organization; 2002:1–21.
111. Chen J. K., Wang S. C., Chen Y. W., & Huang T. H. Family climate, social relationships with peers and teachers at school, and school bullying victimization among third grade students in elementary schools in Taiwan. *School mental health*, 2021; 13(3), 452-461.
112. Baek H., Roberts A. M., Seepersad R., & Swartz, K. Examining negative emotions as mediators between exposures to family violence and bullying: A gendered perspective. *Journal of school violence*, 2019; 18(3), 440-454.
113. Gaffney H., Ttofi M. M., & Farrington, D. P. What works in anti-bullying programs? Analysis of effective intervention components. *Journal of school psychology*, 2021; 85, 37-56.
114. Delara, Ellen. James Garbarino. *School Violence Intervention: A Practical Handbook*, 2004, 400.
115. Newman, D. A., Newman-Carlson, D., Horne, A. M., & Bartolomucci, C. L. *Bully busters: A teacher's manual for helping bullies, victims, and bystanders*. Research Press. 2000
116. Doll B., & Swearer S. M. Cognitive-behavioral interventions for participants in bullying and coercion. *Cognitive behavioral interventions in educational settings: A handbook for practice*, 2006; 183-201.

117. Swearer S. M., & Espelage D. L. Introduction: A social-ecological framework of bullying among youth. In *Bullying in American schools* 2004; (pp. 23-34). routledge.
118. Susan M. Swearer, Dorothy L. Espelage, and Scott A. Napolitano. Social-Ecological Problems associated with Bullying Behaviors. *Bullying Prevention and Intervention: Realistic Strategies for Schools*, 2009.
119. Bandura, A., & Walters, R. H. *Social learning theory* (Vol. 1). Prentice Hall: Englewood cliffs, 1977.
120. Gwartney-Gibbs P. A., Stockard J., & Bohmer S. Learning courtship aggression: The influence of parents, peers, and personal experiences. *Family Relations*, 1987; 276-282.
121. Swearer S. M., Wang C., Berry, B., & Myers Z. R. Reducing bullying: Application of social cognitive theory. *Theory into practice*, 2014; 53(4), 271-277.
122. Volk A. A., Dane A. V., & Marini Z. A. What is bullying? A theoretical redefinition. *Developmental Review*, 2014; 34(4), 327-343.
123. Olweus D., & Pellegrini A. D. Bullying at school. *Aggressive behavior*, 1996; 22(2), 150-154.
124. Espelage, Dorothy. Data needs for emerging research issues in bully and violence prevention: Strengths and limitations of the national center for educational statistics data sets. *AERA Open*, 2015, 1.3: 2332858415604147.
125. Gorman E., Harmon C. P., Mendolia S., Staneva A., & Walker I. The causal effects of adolescent school bullying victimisation on later life outcomes, 2019.
126. Arseneault, L. The long-term impact of bullying victimization on mental health. *World psychiatry*, 2017; 16(1), 27.
127. Gökler, R. . Peer bullying in schools. *Journal of Human Sciences*, 2009; 6(2), 511-537.
128. Süner, A. F., Alpay, E. E., & Ünal, B. Akran zorbalığına kısa bir bakış: Birinci basamak sağlık çalışanlarına tavsiyeler. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 2021; 30(6), 444-450.
129. Liu W., Qiu G., Zhang S. X., & Fan Q. Corporal punishment, self-control, parenting style, and school bullying among Chinese adolescents: a conditional process analysis. *Journal of school violence*, 2022; 21(1), 4-18.
130. Roland, E. Bullying, depressive symptoms and suicidal thoughts. *Educational research*, 2002; 44(1), 55-67.
131. Dhabhar, F. S. Effects of stress on immune function: the good, the bad, and the beautiful. *Immunologic research*, 2014; 58, 193-210.
132. Straub, R. H., & Cutolo, M. Psychoneuroimmunology—developments in stress research. *Wiener Medizinische Wochenschrift*, 2018; 168, 76-84.
133. Casucci, G., Villani, V., d'Onofrio, F., & Russo, A. Migraine and lifestyle in childhood. *Neurological Sciences*, 2015; 36, 97-100.
134. Gini, G., Pozzoli, T., Lenzi, M., & Vieno, A. Bullying victimization at school and headache: A meta-analysis of observational studies. *Headache: The Journal of Head and Face Pain*, 2014; 54(6), 976-986.

135. Williams, K., Chambers, M., Logan, S., & Robinson, D. Association of common health symptoms with bullying in primary school children. *Bmj*, 1996; 313(7048), 17-19.
136. Garmy, P., Hansson, E., Vilhjálmsdóttir, R., & Kristjánssdóttir, G. Bullying, pain and analgesic use in school-age children. *Acta paediatrica*, 2019; 108(10), 1896-1900.
137. Van Geel, M., Goemans, A., & Vedder, P. H. The relation between peer victimization and sleeping problems: A meta-analysis. *Sleep medicine reviews*, 2016; 27, 89-95.
138. Kubiszewski, V., Fontaine, R., Potard, C., & Gimenes, G. Bullying, sleep/wake patterns and subjective sleep disorders: Findings from a cross-sectional survey. *Chronobiology international*, 2014; 31(4), 542-553.
139. Ding, H., Cao, L., Xu, B., Li, Y., Xie, J., Wang, J., ... & Wang, G. Involvement in bullying and sleep disorders in Chinese early adolescents. *Frontiers in psychiatry*, 2023; 14, 1115561.
140. He, Y., Chen, S. S., Xie, G. D., Chen, L. R., Zhang, T. T., Yuan, M. Y., ... & Su, P. Y. Bidirectional associations among school bullying, depressive symptoms and sleep problems in adolescents: A cross-lagged longitudinal approach. *Journal of affective disorders*, 2022; 298, 590-598.
141. Soares, M. E. C., Ramos-Jorge, M. L., Gonçalves, B. A., de Oliveira Rodrigues, C., Rodrigues, M. A., Fonseca, P. G., ... & Galo, R. Bullying victimization is associated with possible sleep bruxism in school children. *Journal of Affective Disorders Reports*, 7, 2022; 100297.
142. Alonso, L. S., Serra-Negra, J. M., Abreu, L. G., Martins, I. M., Tourino, L. F. P. G., & Vale, M. P. Association between possible awake bruxism and bullying among 8-to 11-year-old children/adolescents. *International journal of paediatric dentistry*, 2022; 32(1), 41-48.
143. Fulgencio, L. B., Corrêa-Faria, P., Lage, C. F., Paiva, S. M., Pordeus, I. A., & Serra-Negra, J. M. Diagnosis of sleep bruxism can assist in the detection of cases of verbal school bullying and measure the life satisfaction of adolescents. *International journal of paediatric dentistry*, 2017; 27(4), 293-301.
144. Serra-Negra, J. M., Pordeus, I. A., Corrêa-Faria, P., Fulgêncio, L. B., Paiva, S. M., & Manfredini, D. Is there an association between verbal school bullying and possible sleep bruxism in adolescents?. *Journal of oral rehabilitation*, 2017; 44(5), 347-353.
145. Jack, A. H., & Egan, V. . Trouble at school: a systematic review to explore the association between childhood bullying and paranoid thinking. *Psychosis*, 2017; 9(3), 260-270.
146. Klomek, A. B., Sourander, A., & Elonheimo, H. Bullying by peers in childhood and effects on psychopathology, suicidality, and criminality in adulthood. *The Lancet Psychiatry*, 2015; 2(10), 930-941.
147. Prino, L. E., Longobardi, C., Fabris, M. A., Parada, R. H., & Settanni, M. Effects of bullying victimization on internalizing and externalizing symptoms: the mediating role of alexithymia. *Journal of Child and Family Studies*, 2019; 28, 2586-2593.
148. Jan, A., & Husain, S. Bullying in elementary schools: Its causes and effects on students. *Journal of Education and Practice*, 2015; 6(19), 43-56.

149. Brewer Jr, Steven Lawrence, Hannah Meckley-Brewer, and Philip M. Stinson. Fearful and distracted in school: Predicting bullying among youths. *Children & Schools* 39.4. 2017; 219-226.
150. Wolak, Janis, Kimberly J. Mitchell, and David Finkelhor. Online Victimization of Youth: Five Years Later, 2006.
151. Samara, M., Da Silva Nascimento, B., El-Asam, A., Hammuda, S., & Khattab, N. How can bullying victimisation lead to lower academic achievement? A systematic review and meta-analysis of the mediating role of cognitive-motivational factors. *International journal of environmental research and public health*, 2021; 18(5), 2209.
152. Huang, S. T., & Vidourek, R. A. Bullying victimization among Asian-American youth: A review of the literature. *International journal of bullying prevention*, 2019; 1, 187-204.
153. Natvig G. K., Albrektsen, G., & Qvarnström, U. School-related stress experience as a risk factor for bullying behavior. *Journal of youth and adolescence*, 2001; 30(5), 561-575.
154. Catalano R. F., Oesterle S., Fleming C. B., & Hawkins D. The importance of bonding to school for healthy development: Findings from the Social Development Research Group. *Journal of School Health*, 2004; 74(7), 252–261. doi:10.1111/j.1746-1561.2004.tb08281.x
155. Totura, C. M. W., Karver, M. S., & Gesten, E. L. Psychological distress and student engagement as mediators of the relationship between peer victimization and achievement in middle school youth. *Journal of youth and adolescence*, 2014; 43, 40-52.
156. Young-Jones, A., Fursa, S., Byrket, J. S., & Sly, J. S. Bullying affects more than feelings: The long-term implications of victimization on academic motivation in higher education. *Social psychology of education*, 2015; 18, 185-200.
157. Altinkurt, Y. Öğrenci Devamsizliklerinin Nedenleri Ve Devamsizliğin Akademik Başarıya Olan Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, 20.
158. Murillo, Javier; Román, Marcela. Latin America: School bullying and academic achievement. 2011.
159. Ttofi, M. M., & Farrington, D. P. School bullying: Risk factors, theories and interventions. In *Handbook on crime* 2010; pp. 427-457.
160. PILLAY, Sivalutchmee. *The effect of bullying on the primary school learner*. 2007. PhD Thesis.
161. Glew, G. M., Fan, M. Y., Katon, W., & Rivara, F. P. Bullying and school safety. *The Journal of pediatrics*, 2008; 152(1), 123-128. doi: 10.1016/j.jpeds.2007.05.045
162. Goodboy, A. K., Martin, M. M., & Goldman, Z. W. Students' experiences of bullying in high school and their adjustment and motivation during the first semester of college. *Western Journal of Communication*, 2016; 80(1), 60-78.
163. Troop-Gordon, W. Peer victimization in adolescence: The nature, progression, and consequences of being bullied within a developmental context. *Journal of adolescence*, 2017; 55, 116-128.
164. Fan W., & Dempsey, A. G. The Mediating Role of School motivation in linking student victimization and academic achievement. *Canadian Journal of School Psychology*, 2017; 32(2), 162-175.

165. Pfeifer J. H., & Allen N. B. Puberty initiates cascading relationships between neurodevelopmental, social, and internalizing processes across adolescence. *Biological Psychiatry*, 2021; 89(2), 99-108.
166. Chrysanthou G. M., & Vasilakis, C. Protecting the mental health of future adults: Disentangling the determinants of adolescent bullying victimisation. *Social science & medicine*, 2020; 253, 112942.
167. Rigby K. Consequences of bullying in schools. *The Canadian journal of psychiatry*, 2003; 48(9), 583-590.
168. Kaltiala-Heino, R., & Fröjd, S. Correlation between bullying and clinical depression in adolescent patients. *Adolescent health, medicine and therapeutics*, 2011; 37-44.
169. Peng C., Wang Z., Yu Y., Cheng J., Qiu X., & Liu X. Co-occurrence of sibling and peer bullying victimization and depression and anxiety among Chinese adolescents: The role of sexual orientation. *Child abuse & neglect*, 2022; 131, 105684.
170. Klomek, A. B., Marrocco, F., Kleinman, M., Schonfeld, I. S., & Gould, M. S. Bullying, depression, and suicidality in adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 2007; 46(1), 40-49.
171. Duong, J. & Bradshaw C. Associations between bullying and engaging in aggressive and suicidal behaviors among sexual minority youth: The moderating role of connectedness. *Journal of school health*, 2014; 84(10), 636-645.
172. Lereya S. T., Copeland W. E., Costello E. J., & Wolke D. Adult mental health consequences of peer bullying and maltreatment in childhood: two cohorts in two countries. *The Lancet Psychiatry*, 2015; 2(6), 524-531.
173. Fan H., Xue L., Xiu J., Chen L., & Liu S. Harsh parental discipline and school bullying among Chinese adolescents: The role of moral disengagement and deviant peer affiliation. *Children and Youth Services Review*, 2023; 145, 106767.
174. Fekkes, M., Pijpers, F. I., Fredriks, A. M., Vogels, T., & Verloove-Vanhorick, S. P. (Do bullied children get ill, or do ill children get bullied? A prospective cohort study on the relationship between bullying and health-related symptoms. *Pediatrics*, 2006; 117(5), 1568-1574.
175. Steyn G. M., & Singh G. D. Managing bullying in South African secondary schools: a case study. *International Journal of Educational Management*, 2018; 32(6), 1029-1040.
176. Chai, L., Xue, J., & Han, Z. School bullying victimization and self-rated health and life satisfaction: The gendered buffering effect of educational expectations. *Children and Youth Services Review*, 2020; 116, 105252.
177. Lewinsohn, P. M., Rohde, P., & Seeley, J. R. Major depressive disorder in older adolescents: prevalence, risk factors, and clinical implications. *Clinical psychology review*, 1998; 18(7), 765-794.
178. Sweeting, H., Young, R., West, P., & Der, G. Peer victimization and depression in early-mid adolescence: A longitudinal study. *British journal of educational psychology*, 2006; 76(3), 577-594.

179. Gruber, J. E., & Fineran, S. Comparing the impact of bullying and sexual harassment victimization on the mental and physical health of adolescents. *Sex roles*, 2008; 59, 1-13.
180. Copeland, W. E., Adair, C. E., Smetanin, P., Stiff, D., Briante, C., Colman, I., ... & Angold, A. Diagnostic transitions from childhood to adolescence to early adulthood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 2013; 54(7), 791-799.
181. Wolke, D., & Lereya, S. T. Long-term effects of bullying. *Archives of disease in childhood*, 2015; 100(9), 879-885.
182. Berger, K. S. Update on bullying at school: Science forgotten?. *Developmental review*, 2007; 27(1), 90-126.
183. Kowalski, R. M., & Limber, S. P. Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of adolescent health*, 2013; 53(1), S13-S20.
184. Coggan, C., Bennett, S., Hooper, R., & Dickinson, P. Association between bullying and mental health status in New Zealand adolescents. *International Journal of Mental Health Promotion*, 2003; 5(1), 16-22.
185. Vanderbilt, D., & Augustyn, M. The effects of bullying. *Paediatrics and child health*, 2010; 20(7), 315-320.
186. Copeland, W. E., Angold, A., Shanahan, L., & Costello, E. J. Longitudinal patterns of anxiety from childhood to adulthood: the Great Smoky Mountains Study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 2014; 53(1), 21-33.
187. Takizawa, R., Maughan, B., & Arseneault, L. Adult health outcomes of childhood bullying victimization: evidence from a five-decade longitudinal British birth cohort. *American journal of psychiatry*, 2014; 171(7), 777-784.
188. Sesar, Kristina, et al. The relationship between difficulties in psychological adjustment in young adulthood and exposure to bullying behaviour in childhood and adolescence. *Acta medica academica*, 2012; 41.2.
189. Gladstone, G. L., Parker, G. B., & Malhi, G. S. (Do bullied children become anxious and depressed adults?: A cross-sectional investigation of the correlates of bullying and anxious depression. *The Journal of nervous and mental disease*, 2006; 194(3), 201-208.
190. McCabe, R. E., Miller, J. L., Laugesen, N., Antony, M. M., & Young, L. The relationship between anxiety disorders in adults and recalled childhood teasing. *Journal of Anxiety Disorders*, 2010; 24(2), 238-243.
191. Schreier, A., Wolke, D., Thomas, K., Horwood, J., Hollis, C., Gunnell, D., ... & Harrison, G. Prospective study of peer victimization in childhood and psychotic symptoms in a nonclinical population at age 12 years. *Archives of general psychiatry*, 2009; 66(5), 527-536.
192. Roeger, L., Allison, S., Korossy-Horwood, R., Eckert, K. A., & Goldney, R. D. Is a history of school bullying victimization associated with adult suicidal ideation?: A South Australian population-based observational study. *The Journal of nervous and mental disease*, 2010; 198(10), 728-733.

193. Crick, Nicki R.; Dodge, Kenneth A. A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological bulletin*, 1994, 115.1: 74.
194. Foshee, V. A., Reyes, H. L. M., Vivolo-Kantor, A. M., Basile, K. C., Chang, L. Y., Faris, R., & Ennett, S. T. Bullying as a longitudinal predictor of adolescent dating violence. *Journal of Adolescent Health*, 2014; 55(3), 439-444.
195. Craig WM, Pepler DJ. Identifying and targeting risk for involvement in bullying and victimization. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 2003; 48:577– 82.
196. Murphy, T. P., Laible, D., & Augustine, M. The influences of parent and peer attachment on bullying. *Journal of child and family studies*, 2017; 26, 1388-1397.
197. Benedini, K. M., Fagan, A. A., & Gibson, C. L. The cycle of victimization: The relationship between childhood maltreatment and adolescent peer victimization. *Child Abuse & Neglect*, 2016; 59, 111-121.
198. Sigurdson, J. F., Wallander, J., & Sund, A. M. Is involvement in school bullying associated with general health and psychosocial adjustment outcomes in adulthood?. *Child abuse & neglect*, 2014; 38(10), 1607-1617.
199. Bender, D., & Lösel, F. Bullying at school as a predictor of delinquency, violence and other anti-social behaviour in adulthood. *Criminal behaviour and mental health*, 2011; 21(2), 99-106.
200. Niemelä, S., Brunstein-Klomek, A., Sillanmäki, L., Helenius, H., Piha, J., Kumpulainen, K., ... & Sourander, A. Childhood bullying behaviors at age eight and substance use at age 18 among males. A nationwide prospective study. *Addictive behaviors*, 2011; 36(3), 256-260.
201. Sentse, M., Kretschmer, T., & Salmivalli, C. The longitudinal interplay between bullying, victimization, and social status: Age-related and gender differences. *Social Development*, 2015; 24(3), 659-677.
202. Aksaray, P. D. S. SİBER ZORBALIK. *Journal of the Cukurova University Institute of Social Sciences*, 2011; 20(2).
203. Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Jama*, 2001; 285(16), 2094-2100.
204. Çelik, F. H., & Hocaoglu, Ç. Major depresif bozukluk'tanımı, etyolojisi ve epidemiyolojisi: bir gözden geçirme. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 2016; 6(1), 51-66.
205. Mete, H. E. Kronik hastalık ve depresyon. *Klinik Psikiyatri*, 2008; 11(3), 3-18.
206. Morrison J. Dsm-5'i kolaylaştıran klinisyenler için tanı rehberi Ankara:Nobel yayınevi; 2017.
207. Mantar, Atil. Anksiyete duyarlılığı indeksi? 3ün türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. 2008.
208. Türkçapar, H. Anksiyete bozukluğu ve depresyonun tanısal ilişkileri. *Klinik Psikiyatri*, 2004; 4, 12-16.
209. Çökük, B. Örgütsel stres düzeyinin ölçümü ve demografik değişkenlerle ilişkisi: bir kamu organizasyonu örneği. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2018; 9(2), 59-83.
210. Güzel HŞ. Stresin psikolojisi. Ankara:Nobel Yayınevi; 2019.

211. Folkman, Susan. Stress: appraisal and coping. In: *Encyclopedia of behavioral medicine*. Cham: Springer International Publishing, 2020. p. 2177-2179.
212. Kudielka, B. M., Buske-Kirschbaum, A., Hellhammer, D. H., & Kirschbaum, C. HPA axis responses to laboratory psychosocial stress in healthy elderly adults, younger adults, and children: impact of age and gender. *Psychoneuroendocrinology*, 2004; 29(1), 83-98.
213. Polat O. Kriminoloji ve kriminalistik üzerine notlar. Ankara:Seçkin Yayınları; 2022.
214. Polat O. Klinik Adli Tıp. Ankara:Seçkin Yayınları; 2024.
215. Geniş B., Hocaoglu Ç. Travmatik beyin hasarının psikiyatrik yönü. 2019.
216. Kılınç B. Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalında 2016-2018 Yılları Arasında Adli Değerlendirilmesi Yapılan Çocuk Travma Olgularının Retrospektif İncelenmesi. Uzmanlık tezi. 2020.
217. Polat O. Viktimoloji. Ankara:Seçkin Yayınları; 2022.
218. Peyton, Richard P., Shamika Ranasinghe, and Kathryn H. Jacobsen. Injuries, violence, and bullying among middle school students in Oman. *Oman medical journal* 2017; 32.2: 98.
219. Jetelina, K. K., et al. Mechanisms and frequency of violent injuries among victims and perpetrators of bullying. *Journal of Adolescent Health*, 2019, 64.5: 664-670.
220. Dünya Sağlık Örgütü (Dsö). Coming of age: adolescent health [internet]. Dünya Sağlık Örgütü (Dsö); 2024 [Erişim tarihi: Erişim Tarihi 19 Mayıs 2024]. Erişim adresi: <https://www.who.int/news-room/spotlight/coming-of-age-adolescent-health>
221. Gore FM., Bloem PJ, Patton GC, Ferguson, J., Joseph, V., Coffey, C., ... & Mathers, C. D. Global burden of disease in young people aged 10–24 years: a systematic analysis. *The Lancet*, 2011; 377(9783), 2093-2102.)
222. Gladden RM. Ve ark. Bullying surveillance among youths: Uniform definitions for public health and recommended data elements. Version 1.0. *Centers for Disease Control and Prevention*, 2014.
223. Peyton RP, Ranasinghe S, Jacobsen KH. Injuries, violence, and bullying among middle school students in Oman. *Oman medical journal*, 2017, 32.2: 98.
224. Ran H, Yang Q, Fang D, Che Y, Chen L, Liang X, et al. Social indicators with serious injury and school bullying victimization in vulnerable adolescents aged 12–15 years: Data from the Global School-Based Student Survey. *Journal of Affective Disorders* [Internet]. 2023 Mar 1;324:469–76. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2022.12.094>
225. Srabstein JC. News reports of bullying-related fatal and nonfatal injuries in the Americas. *Revista panamericana de salud publica*, 2013; 33, 378-382.
226. Silva MEB, Raposo JCS, Barbosa ATL, Menezes V, Colares V, Da Franca C, et al. Association between adolescents who are victims of bullying and weapon possession. *Jornal De Pediatria* [Internet]. 2023 Jul 1;99(4):335–40. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.jped.2023.01.005>
227. Dukes RL, Stein JA, Zane JI. Gender differences in the relative impact of physical and relational bullying on adolescent injury and weapon carrying. *Journal of School Psychology* [Internet]. 2010 Dec 1;48(6):511–32. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2010.08.001>

228. Ellyson AM, Gause E, Lyons VH, Schleimer JP, Dalve K, Kuklinski MR, et al. Bullying and physical violence and their association with handgun carrying among youth growing up in rural areas. *Preventive Medicine*. 2023;167:107416. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2022.107416>
229. Lowry R. Weapon-carrying, physical fighting, and fight-related injury among U.S. adolescents. *American Journal of Preventive Medicine*. 1998 ;14(2):122–9. [https://doi.org/10.1016/s0749-3797\(97\)00020-2](https://doi.org/10.1016/s0749-3797(97)00020-2)
230. Boccio CM, Leal WE, Jackson DB. Bullying victimization and nicotine and marijuana vaping among Florida adolescents. *Drug and Alcohol Dependence* 2022;237:109536. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2022.109536>
231. Kim MJ, Catalano RF, Haggerty KP, Abbott RD. Bullying at elementary school and problem behaviour in young adulthood: A study of bullying, violence and substance use from age 11 to age 21. *Criminal Behaviour and Mental Health/CBMH Criminal Behaviour and Mental Health* [Internet]. 2011 Mar 3;21(2):136–44. Available from: <https://doi.org/10.1002/cbm.804>
232. Davis JP, Dworkin ER, Helton J, Prindle J, Patel S, Dumas TM, et al. Extending poly-victimization theory: Differential effects of adolescents’ experiences of victimization on substance use disorder diagnoses upon treatment entry. *Child Abuse & Neglect* [Internet]. 2019 Mar 1;89:165–77. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.01.009>
233. Radliff KM, Wheaton JE, Robinson K, Morris J. Illuminating the relationship between bullying and substance use among middle and high school youth. *Addictive Behaviors* [Internet]. 2012 Apr 1;37(4):569–72. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2012.01.001>
234. Tharp-Taylor S, Haviland A, D’Amico EJ. Victimization from mental and physical bullying and substance use in early adolescence. *Addictive Behaviors* [Internet]. 2009 Jun 1;34(6–7):561–7. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2009.03.012>
235. Litwiller BJ, Brausch AM. Cyber Bullying and Physical Bullying in Adolescent Suicide: The role of Violent Behavior and Substance Use. *Journal of Youth and Adolescence* [Internet]. 2013 Feb 5;42(5):675–84. Available from: <https://doi.org/10.1007/s10964-013-9925-5>
236. Hinduja S, Patchin JW. Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of Suicide Research* [Internet]. 2010 Jul 28;14(3):206–21. Available from: <https://doi.org/10.1080/13811118.2010.494133>
237. Kuehn KS, Wagner A, Velloza J. Estimating the magnitude of the relation between bullying, E-Bullying, and suicidal behaviors among United States youth, 2015. *Crisis*. 2018;40(3):157–65. Available from: <https://doi.org/10.1027/0227-5910/a000544>
238. Alavi N. et al. Relationship between bullying and suicidal behaviour in youth presenting to the emergency department. *Journal of the Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 2017; 26(2), 70.
239. UNODAC. Global study on homicide [internet]. United Nations Office On Drugs And Crime ; 2013 [Erişim tarihi: 19 Mayıs 2024]. Erişim adresi: https://www.unodc.org/documents/gsh/pdfs/2014_GLOBAL_HOMICIDE_BOOK_web.pdf

240. Zhang GB, Wang GF, Han AZ, Xu N, Xie GD, Chen LR, et al. Association between different stages of precollege school bullying and murder-related psychological behaviors among college students in Anhui Province, China. *Psychiatry Research*. 2019;282:112593. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2019.112593>
241. Su PY, Wang GF, He H, Han AZ, Zhang GB, Xu N. Is involvement in school bullying associated with increased risk of murderous ideation and behaviours among adolescent students in China? *BMC Psychiatry*. 2019 ;19(1). Available from: <https://doi.org/10.1186/s12888-019-2108-5>
242. Yuan MY, Li YH, Chang JJ, Zhang TT, Wang GF, Su PY. Exploring the correlates of homicidal ideation in Chinese early adolescents: A network analysis. *Journal of Affective Disorders*. 2022;314:241–8. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2022.07.032>
243. Polat O. Adli Tıpta Bilirkişilik. Ankara. Seçkin Yayınları; 2020.
244. Türk Cez Kanunu (TCK) [Internet] 2004 Available from: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
245. Unicef . Çocuk haklarına dair sözleşme [internet]. Unicef; 2004 [Erişim tarihi: 8 Mayıs 2024]. Erişim adresi:https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf
246. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). Dünya sağlık örgütü (DSÖ) [internet]. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/324930>; 2019 [Erişim tarihi: 8 Mayıs 2024]. Erişim adresi: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/324930>
247. Juvonen J, Graham S, Schuster MA. Bullying among young adolescents: the strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics*. 2003;112(6):1231–7. <https://doi.org/10.1542/peds.112.6.1231>
248. Persson M, Wennberg L, Beckman L, Salmivalli C, Svensson M. The Cost-Effectiveness of the Kiva Antibullying Program: Results from a Decision-Analytic Model. *Prevention Science* 2018;19(6):728–37. <https://doi.org/10.1007/s11121-018-0893-6>
249. Sipahi HT, Karababa AO. Olweus öğrenciler için akran zorbalığı anketinin Türkçeye ve Türkiye’ye uyarlanması ve geçerlilik, güvenirlik analizi. *Ege Tıp Dergisi*, 2018; 57.4: 222-227.
250. Özdemir EZ, Bektaş M. Siber Zorbalık Üçgeni Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Sakarya Tıp Dergisi*. 2021. <https://doi.org/10.31832/smj.823355>
251. Sariçam H. The psychometric properties of Turkish version of Depression Anxiety Stress Scale-21 (DASS-21) in community and clinical samples. *Journal of Cognitive-Behavioral Psychotherapy and Research*. 2018;1. <https://doi.org/10.5455/jcbpr.274847>
252. Penning SL, Bhagwanjee A, Govender K. Bullying boys: the traumatic effects of bullying in male adolescent learners. *Journal of Child and Adolescent Mental Health*. 2010;22(2):131–43. <https://doi.org/10.2989/17280583.2010.528580>
253. Roland E. Aggression, depression, and bullying others. *Aggressive Behavior* 2002;28(3):198–206. <https://doi.org/10.1002/ab.90022>

254. Wang J, Nansel TR, Iannotti RJ. Cyber and traditional bullying: differential association with depression. *Journal of Adolescent Health* 2011;48(4):415–7. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2010.07.012>
255. Östberg V, Låftman SB, Modin B, Lindfors P. Bullying as a Stressor in Mid-Adolescent Girls and Boys–Associations with Perceived Stress, Recurrent Pain, and Salivary Cortisol. *International Journal of Environmental Research and Public Health/International Journal of Environmental Research and Public Health* 2018;15(2):364. <https://doi.org/10.3390/ijerph15020364>
256. Natvig GK, Albrektsen G, Qvarnstrøm U. School-Related stress experience as a risk factor for bullying behavior. *Journal of Youth and Adolescence*. 2001;30(5):561–75. <https://doi.org/10.1023/a:1010448604838>
257. Newman ML, Holden GW, Delville Y. Isolation and the stress of being bullied. *Journal of Adolescence* 2005 ;28(3):343–57. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2004.08.002>
258. Gong Z, Reinhardt JD, Han Z, Ba Z, Lei S. Associations between school bullying and anxiety in children and adolescents from an ethnic autonomous county in China. *Psychiatry Research*. 2022;314:114649. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2022.114649>
259. Yen CF, Huang MF, Kim YS, Wang PW, Tang TC, Yeh YC, et al. Association between types of involvement in school bullying and different dimensions of anxiety symptoms and the moderating effects of age and gender in Taiwanese adolescents. *Child Abuse & Neglect*. 2013;37(4):263–72. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2013.01.004>
260. Malecki CK, Demaray MK, Coyle S, Geosling R, Rueger SY, Becker LD. Frequency, power differential, and intentionality and the relationship to anxiety, depression, and Self-Esteem for victims of bullying. *Child & Youth Care Forum* 2014; 44(1):115–31. <https://doi.org/10.1007/s10566-014-9273-y>
261. Cañas E, Estévez JF, Estévez E, Aparisi D. The role of emotional intelligence on psychological adjustment and peer victimization in a sample of Spanish adolescents. *Frontiers in Psychology*. 2020 ;11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.600972>
262. Resett, S. A. Cyberbullying, correlatos psicológicos y diferencias de sexo en una muestra de adolescentes Argentinos. *Investigaciones en Psicología*, 2016; 21(3), 1-31.
263. Fredstrom BK, Adams RE, Gilman R. Electronic and School-Based Victimization: Unique Contexts for adjustment Difficulties during Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*. 2010;40(4):405–15.
264. Arslan S, Savaser S, Yazgan Y. Prevalence of peer bullying in high school students in Turkey and the roles of Socio-Cultural and demographic factors in the bullying cycle. *Indian Journal of Pediatrics/Indian Journal of Pediatrics* 2011 ;78(8):987–92. <https://doi.org/10.1007/s12098-010-0350-4>
265. Forero R, McLellan L, Rissel C, Bauman A. Bullying behaviour and psychosocial health among school students in New South Wales, Australia: cross sectional survey. *BMJ*. 1999;319(7206):344-348. doi:10.1136/bmj.319.7206.344

266. Ahmed E, Braithwaite V. Bullying and Victimization: Cause for Concern for both Families and Schools. *Social Psychology of Education* 2004 ;7(1):35–54. <https://doi.org/10.1023/b:spoe.0000010668.43236.60>
267. Smith PK, Talamelli L, Cowie H, Naylor P, Chauhan P. Profiles of non-victims, escaped victims, continuing victims and new victims of school bullying. *British Journal of Educational Psychology*. 2004 ;74(4):565–81.
268. Marengo D, Settanni M, Prino LE, Parada RH, Longobardi C. Exploring the dimensional structure of bullying victimization among primary and Lower-Secondary school students: Is one factor enough, or do we need more? *Frontiers in Psychology* 2019 ;10.
269. Solberg ME, Olweus D. Prevalence estimation of school bullying with the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behavior*. 2003; 22;29(3):239. Doi:10.1002/ab.10047
270. Gökaya F, Tekinsav SS. Akran Zorbalığının Ortaokul Öğrencileri Arasındaki Yaygınlığının İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2020; 35 (1) , 40-54.
271. Mercan H, Yıldırım Sarı H. Lise Öğrencilerinde Akran Zorbalığı ve Sosyodemografik Değişkenlerle İlişkisi. *Florence Nightingale Journal of Nursing*. 2018;26(1):21-9.
272. Erdur-Baker Ö. Kavşut, F. Akran zorbalığının yeni yüzü: siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, 2007; 27.
273. Chaux E, Castellanos M. Money and age in schools: Bullying and power imbalances. *Aggressive Behavior* 2015; 12;41(3):280–93. Doi:10.1002/ab.21558
274. Doğan, A. Ekolojik sistemler kuramı çerçevesinde akran zorbalığının incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 2010, 17.3: 149-162.

EK 1. Etik Kurul Onayı Belgesi

www.acibadem.edu.tr

EK 1. Etik Kurul Onayı Belgesi (devam)

ACIBADEM MEHMET ALİ AYDINLAR ÜNİVERSİTESİ TIBBİ ARAŞTIRMALAR DEĞERLENDİRME KURULU (ATADEK)

Etik onay istenen tıbbi araştırmanın başlığı:

Geleneksel akran zorbalığını ve siber akran zorbalığını deneyimleyen erkek lise öğrencilerinin depresyon-kaygı-stres düzeylerinin incelenmesi

Etik onay istenen tıbbi araştırmanın yürütücüsü (sorumlusu):

Prof. Dr. Oğuz Polat, Mahi Aslan

Karar:

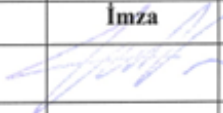
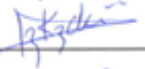
Kabul (Etik olarak uygun) (x)

Revizyon ()*

Etik olarak uygun değil ()**

Toplantı Tarihi: 11.01.2024

Karar Numarası: 2023-21/747

		Karara	Karara
Kurul Üyesi-Unvan Ad-Soyad	İmza	Katılıyorum	Katılmıyorum***
Prof. Dr. Murat BAŞ (Başkan)		(x)	()
Prof. Dr. Şeyda TÜRK (Başkan Yardımcısı)		(x)	()
Prof. Dr. Yasemin ALANAY		()	()
Prof. Dr. A. Yiğit ÇAKIROĞLU		(x)	()
Doç. Dr. Figen DEMİR		(x)	()
Doç. Dr. Erman AYTAÇ		()	()
Doç. Dr. Fatih ARTVINLİ		()	()
Doç. Dr. Esra UĞUR		(x)	()
Dr. Öğr. Üyesi Zekiye Kübra YILMAZ		(x)	()
Dr. Öğr. Üyesi Ceren Gülser İLİKAN RASİMOĞLU		(x)	()
Dr. Öğr. Üyesi Nazlı KESKİN TOKLU		(x)	()

EK 2. Katılımcılar İçin Aydınlatılmış Onam Form

Sayın katılımcı, Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Adli Bilimler Yüksek Lisans Programı kapsamında yürütülen Geleneksel akran zorbalığını ve siber akran zorbalığını deneyimleyen erkek lise öğrencilerin depresyon-kaygı-stres düzeylerinin incelenmesi' tez çalışmasına katılmaktasınız. 13-18 yaş aralığındaki bireyler katılabilmektedir. Bu çalışmada siber zorbalık ve geleneksel zorbalığın yaygınlığı ve depresyon-kaygı-stres düzeyi ile ilişkisi incelenecektir.

Zorbalık deneyimleriniz hakkında sorular bulunmaktadır. Anket formu 4 başlıktan oluşmaktadır. Bunlar;

1. Demografik form (sadece sınıf bilgisi içermektedir)
2. Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı (OÖAZ) Ölçeği
3. Siber Zorbalık Üçgeni Ölçeği
4. DASS 21 Depresyon-Kaygı-Stres Ölçeği

Anket formunun 20-25 dk sürmesi planlanmaktadır. Sorulara samimi yanıtlar vermeniz araştırmamızın sonuçlarını güvenilir kılması açısından son derece önemlidir.

Araştırmaya katılanların kimlik bilgileri kesinlikle gizli tutulacak olup cevaplar toplu halde değerlendirmeye alınacaktır. Araştırmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayalı olup kişisel veri gizliliğine uygun şekilde analiz edilecektir.

Anket formunu doldurduğunuz esnasında ara vermek yada anketi sonlandırmak isteyebilirsiniz. Araştırmanın her aşamasında başlangıçta verdiğiniz onamı geri alma hakkına sahipsiniz. Görüşme sonrasında isteyen katılımcılara araştırmacı tarafından psikolojik danışmanlık desteği sağlanacaktır.

Kendi onayı ve ebeveynlerinin onayı alınan katılımcılarla araştırma tamamlanacaktır.

Çalışma hakkındaki sorularınızı **mahiaslan10@gmail.com** adresine yollayabilir ve bizimle iletişim kurabilirsiniz.

- **Onaylıyorsanız işaretleyiniz.**

EK 3. Ebeveynler için Aydınlatılmış Onam Form

Sayın veli, Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Adli Bilimler Yüksek Lisans Programı kapsamında yürütülen Geleneksel akran zorbalığını ve siber akran zorbalığını deneyimleyen erkek lise öğrencilerin depresyon-kaygı-stres düzeylerinin incelenmesi' tez çalışmasına onay vermektedir. 13-18 yaş aralığındaki bireyler katılabilmektedir Bu çalışmada siber zorbalık ve geleneksel zorbalığın yaygınlığı ve depresyon-kaygı-stres düzeyi ile ilişkisi incelenecektir.

Çocuğunuzun zorbalık deneyimi hakkında sorular bulunmaktadır. Anket formu 4 başlıktan oluşmaktadır. Bunlar;

1. Demografik form (sadece sınıf bilgisi içermektedir)
2. Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı (OÖAZ) Ölçeği
3. Siber Zorbalık Üçgeni Ölçeği
4. DASS 21 Depresyon-Kaygı-Stres Ölçeği

Anket formunun 20-25 dk sürmesi planlanmaktadır. Sorulara samimi yanıtlar vermeniz araştırmamızın sonuçlarını güvenilir kılması açısından son derece önemlidir.

Araştırmaya katılanların kimlik bilgileri kesinlikle gizli tutulacak olup cevaplar toplu halde değerlendirmeye alınacaktır. Araştırmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayalı olup kişisel veri gizliliğine uygun şekilde analiz edilecektir.

Anket formunu doldurduğunuz esnasında ara vermek yada anketi sonlandırmak isteyebilirsiniz. Araştırmanın her aşamasında başlangıçta verdiğiniz onamı geri alma hakkına sahipsiniz. Görüşme sonrasında isteyen katılımcılara araştırmacı tarafından psikolojik danışmanlık desteği sağlanacaktır.

Kendi onayı ve ebeveynlerinin onayı alınan katılımcılarla araştırma tamamlanacaktır.

Çalışma hakkındaki sorularınızı **mahiaslan10@gmail.com** adresine yollayabilir ve bizimle iletişim kurabilirsiniz.

- **Onaylıyorsanız işaretleyiniz.**

EK 4. Çocuk Hakları Sözleşmesinin 2, 16, 19, 24, 28 ve 29. Maddeleri

Madde Numarası:	Maddenin İlkeleri
“Madde 2”	“1. Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasi ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.” “2. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayırımı veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar.”
“Madde 16”	“1. Hiçbir çocuğun özel yaşantısına aile, konut ve iletişimine keyfi ya da haksız bir biçimde müdahale yapılamayacağı gibi, onur ve itibarına da haksız olarak saldırılamaz.” “2. Çocuğun bu tür müdahale ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.”
“Madde 19”	“1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suistimale, ihmal ya da ihmalkar muameleye, ırza geçme dahil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alırlar.” “2. Bu tür koruyucu önlemler; burada tanımlanmış olan çocuklara kötü muamele olaylarının önlenmesi, belirlenmesi, bildirilmesi, yetkili makama havale edilmesi, soruşturulması, tedavisi ve izlenmesi için gerekli başkaca yöntemleri ve uygun olduğu takdirde adliyenin işe el koyması olduğu kadar durumun gereklerine göre çocuğa ve onun bakımını üstlenen kişilere, gereken desteği sağlamak amacı ile sosyal programların düzenlenmesi için etkin usulleri de içermelidir. “

EK 4. Çocuk Hakları Sözleşmesinin 2, 16, 19, 24, 28 ve 29. Maddeleri (devam)

Madde Numarası:	Maddenin İlkeleri
“Madde 24”	“1. Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar. Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler.” “2. Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle: “a) Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi” “b) Bütün çocuklara gerekli tıbbi yardımın ve tıbbi bakımın; temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması” “c) Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi” “d) Anneye doğum öncesi ve sonrası uygun bakımın sağlanması” “e) Bütün toplum kesimlerinin özellikle ana-babalar ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri elde etmeleri ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması” “f) Koruyucu sağlık bakımlarının, ana-babaya rehberliğini, aile planlaması eğitimi ve hizmetlerinin geliştirilmesi; amaçlarıyla uygun önlemleri alırlar.” “3. Taraf Devletler, çocukların sağlığı için zararlı geleneksel uygulamaların kaldırılması amacıyla uygun ve etkili her türlü önlemi alırlar.” “4. Taraf Devletler, bu maddede tanınan hakkın tam olarak gerçekleştirilmesini tedricen sağlamak amacıyla uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve teşviki konusunda karşılıklı olarak söz verirler. Bu konuda gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.”

EK 4. Çocuk Hakları Sözleşmesinin 2, 16, 19, 24, 28 ve 29. Maddeleri (devam)

Madde Numarası:	Maddenin İlkeleri
“Madde 28”	“1. Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle: “a) İlk öğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler.” “b) Orta öğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar.” “c) Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler.” “d) Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler.” “e) Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.” “2. Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.” “3. Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.”
“Madde 29”	“1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler; “a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi” “b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Andlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi” “c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi”

EK 4. Çocuk Hakları Sözleşmesinin 2, 16, 19, 24, 28 ve 29. Maddeleri (devam)

**Madde
Numarası:**

Maddenin İlkeleri

“d) Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması”

“e) Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi,

“2. Bu maddenin veya 28 inci maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin birinci fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.”

9 ÖZGEÇMİŞ

